Arhivele Bistriței

Anul VI, Fascicula 1 (17)

Românii și sașii din Ținutul Bistriței



Presa Universitară Clujeană

ARHIVELE BISTRIŢEI

ANUL VI, FASCICULA 1(17)

Românii și sașii din Ținutul Bistriței

Seria: ***Istorie – Societate – Cultură***

Tipărită cu sprijinul
Asociației Culturale „Alexandru Vaida-Voevod”,
Bistrița

Imaginea de pe copertă:
Port popular românesc și săsesc – **„Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud”**

Românii și sașii din Ținutul Bistriței

COORDONATOR:
MIRCEA GELU BUTA

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2021

Referenţi ştiinţifici:

Adrian Onofreiu, doctor în Istorie;

Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale

Lucian Vaida, doctor în Istorie;

Muzeul Grănicerescc Năsăudean, Năsăud

ISBN: 978-606-37-1001-8
ISSN: 2558-8958
ISSN-L: 2558-8958

Redactare: Daniela Alina Ardelean

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu, nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Cum au răzbit românii

MIRCEA GELU BUTA[*]

Locuitorii Transilvaniei sunt astăzi, în proporție de 80%, sub aspect etnic, români. Numele vine, fără nicio îndoială, din cuvântul latin *„Romanus”*, moștenit în limba română veche *„rumân”*. Până în jurul anului 1862, când numele oficial al țării a devenit România, multă vreme, populația care locuia pe acest teritoriu era cunoscută sub numele *„blaci”, „valahi”, „olahi”*...[1]

Începând cu anul 1000, când s-a format Regatul Ungariei, expedițiile armate ale ungurilor s-au îndreptat spre Transilvania intracarpatică. Populația locală, românii și grupurile de slavi, pecenegi și cumani au încercat să reziste dar treptat teritorile lor au fost cucerite. În jurul anului 1200, întreaga țară până la Carpați, era supusă regelui Ungariei.

Pe văile Bistriței, Someșului și Șieului trăiau încă din cele mai vechi timpuri păstori, plugari și vânători români răsfirați în preajma bisericilor din lemn sau *„uneori de piatră”*[2]. Deseori, acești oameni viteji și îndrăzneți intrau în cetele *„Vre-unui Domnișor înstrăinat, care dorea Scaunul strămoșesc al Sucevei”*[3]. Ceea ce te surprinde, ca român, în mod plăcut, în documentele din secolele XII–XIV sunt sintagmele de voivod și cneaz, ceea ce denotă faptul că încă nu erau dizolvate vechile structuri.

Pentru că românii nu aveau niciun motiv să-i primească cu bună-voință pe noii-veniți, a fost adusă din Ungaria populație maghiară

[*] Mircea Gelu Buta, Profesor Doctor UBB Cluj-Napoca, email: *butamircea@yahoo.com*

[1] Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2013, p. 42

[2] Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal,* București, 1902, p. 115; Hurmuzaki, IX, p. 584

[3] Ibidem

căreia i-au fost dăruite proprietăți, o parte din aceştia devenind cu timpul feudali sau nobili.

Un alt grup străin adus în secolele XII–XIII, în partea de sud și est a Transilvaniei a fost cel al sașilor. Aceștia au primit de la regele Ungariei largi privilegii (Bula de Aur), care le garanta liberatatea pe așa numitul *„Fundus regius”*, fiind dependenți direct de suveran și nu de voievodul Transilvaniei.

În vremurile străvechi, granița cu Moldova nu era ca astăzi, ci *„Prisosea în paguba ungurilor”*. Această graniță însemna foarte puțin și, necontenit era călcată, pentru strămutare și ajutor. De exemplu în anul 1383, o ridicare a românilor ardeleni împotriva sașilor a fost sprijinită de moldoveni[4]. Câțiva ani mai târziu, pe la 1415, Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, a reușit să obțină de la Matei Corvinul, regele Ungariei, după războiul purtat cu acesta două castele importante și domeniile aparținătoare lor. Este vorba de Cetatea Ciceului, situată pe Valea Someșului, între Bistrița și Dej și Cetatea de Baltă, așezată pe Valea Târnavei Mici, în apropierea Blajului. Oricât de nesuferit ar fi fost domnul român *„vecinilor”*, sași de la Bistrița și nobililor unguri din comitatele Solnocului și Dăbâcăi, ei au trebuit să-l primească în mijlocul lor, pentru că așa cereau interesele politice ale Regatului ungar[5].

Sub domnitorul Petru Rareș (1527–1538 și 1541–1546), stăpânirea moldovenilor asupra unor ținuturi din Transilvania s-a întărit și extins, la vechile proprietăți adăugându-se și Castelul Ungurașul din districtul Rodnei precum și Cetatea Bistriței cu tot ce-i aparținea.[6] Deși sașii din Bistrița nu au dorit să se supună împotrivindu-se cu armele, în cele din urmă au fost nevoiți să încheie cu acesta pacea: *„Fu cel dintâi tribut de supunere și omagiu, ce l-a plătit liberul cetățean sas barbarului valach”,* exclama cu durere și indignare istoricul sas, Heinrich Wittstock,

---

[4] Ibidem, p. 118

[5] Augustin Bunea, *Vechile episcopii românești a Vadului,Geoagiului, Silivașului și Belgradului*, Blaj, 1902, p. 15

[6] Nicoale Iorga, *Documente din Arhivele Bistriței,* I, în prefață și *„Transilvania-Sibiu,* 1874, nr. 10, p. 120

care a analizat acest lucru pe baza documentelor existente[7]. N-are însă la ce se supăra civilizatul sas, căci, doamne, mult au contribuit *„barbarii Valachi”* cu sudoarea lor la dezvoltarea și întărirea libertății și culturii germane, care, pentru ei a fost numai mijloc de asuprire[8].

Orașele săsești aveau nevoie de români pentru banul, munca și brațele lor cât și pentru înlesnirile politice cu țara Voievodului moldovean[9]. De mântuirea sufletului lor însă nu se ocupa nimeni. Totuși prin stăruința vlădicilor, stăpânirea domnilor moldoveni în Ardeal timp de peste 80 de ani a lăsat urme în viața românilor din această țară, unde erau atât de asupriți. Cea mai frumoasă dintre operele domnilor moldoveni, este, fără îndoială *„Mănăstirea și Episcopia Vadului (Kolostor-Vád și Rév-Kolostor) din Comitatul Solnocul Interior, în partea de jos a Dejului, pe țărmul stâng al Someșulu”.*[10] Este evident, că atâta timp cât spada voievozilor moldoveni se vedea sclipind de departe, în Valea Someșului și Munții Maramureșului, episcopii Vadului au ținut neconturbați, sub jurizdicția lor partea nord-vestică a Ardealului. Pentru importanța acestei episcopii, arhiereii Bălgradului, moștenitorii ei legitimi, i-au păstrat amintirea în titulaturi păstrându-i numele pe primul loc, Vadul fiind cea dintâi episcopie românească întemeiată în Ardeal de domni români, în vremuri în care mulți se străduiau să împiedice dezvoltarea unei organizării bisericești în mijlocul românilor asupriți.

Prin ocuparea țării lor de Unguri și de Sași, autohtonilor li s-au restrâns suprafețele de pășunat, ceea ce le limita mijloacele de trai, cei mai mulți din ei fiind crescători de vite. Românii nu voiau sub nicio formă să recunoască *„oaspeților”* niciun fel de drept asupra locurilor pe care din vechime, în mod liber le pășunau cu vitele lor. De aceea ei le introduceau cu sila în pământurile ocupate de Sași, care la rândul lor încercau să înfrângă aceste încălcări prin confiscări și pedepse.

---

[7] Heinrich Wittstock: *Die Stellung von Bistritz im Thromstreite zwichen Ferd. I und J. Zapolya: Programm des Gymnasiums zu Bistritz*. 1860

[8] Augustin Bunea, *op.cit.*, p. 16

[9] Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 116

[10] Augustin Bunea, *op.cit.*, p. 25

Românii răspundeau acestor silnicii, prin incendieri, așa încât exista o stare de tensiune permanentă între români și sași[11].

Nu e de mirare că în cursul timpurilor a urmat un infinit șir de certe și procese între căpătuiți și desmošteniți, așa încât arhivele oficiale ale orașelor și satelor din ținuturile locuite de români și sași sunt pline de acte procesuale. Cele mai vechi certuri de hotar din ținutul nostru au fost între satele românești Rebrișoara, Nepos, Feldru și Ilva Mică situate în Valea Rodnei și satele săsești Dumitra, Pintic și Iad din districtul orașului Bistrița, certuri care au produs multe pagube și pierdei de averi și vieți omenești[12].

La 30 septembrie 1469, prin privilegiul lui Matei Corvin *„târgul Rodna cu toate părțile înconjurătoare”* a fost anexat și încorporat cetății Bistrița. În domeniul juridic, consecința a fost că magistratul orașului era instanța de apel la cauzele civile hotărâte de judicatul orașului și districtului-prima instanță juridică a orașului și districtului în procese civile, organ de anchetă și cercetare în cauze criminale, formate din judele legal și judele districtual-cât și a cauzelor succesorale.[13] Se înțelege că de câte ori se năşteau certuri între comunele românești și celele săsești, magistralul orașului Bistrița, ca cel dintâi for judecătoresc încerca să dea dreptate sașilor *„invocând hrisoave cam îndoilenice ale Voievodului Stiboriu din 1412, ale regelui Sigismund din 1414, apoi documente parțiale emanate de la însele magistratele anterioare în 1589–1629 și 1660”*[14].

Pe lângă sistemul de terorizare împotriva populației românești, sașii împreună cu ungurii și românii maghiarizați au început să-și vândă unii altora ceea ce nu era a lor, pentru a-și constitui documente cu drepturi de proprietate asupra unor pământuri care din vechime

---

[11] A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Ediția II-a, Vol. V, Institutul de Arte Grafice și Editura „Librariei Școalelor”, București, 1914, p. 338

[12] Virgil Șotropa, *Un proces multisecular*, în „Arhiva Someșană”, nr. 13, 1930, pp. 1–2

[13] Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu, *Primarii Bistriței*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2009, p. 26

[14] Virgil Șotropa, *op.cit.*, p. 245

„Fuseseră nu a vânzătorilor nici a cumpărătorilor, ci a celor vânduți”[15].

În starea de lucruri create, răzbunările românilor împotriva sașilor prin aprinderea proprietăților acestora nu denotă nicidecum răutate sau spirit de nesupunere, ci faptul că aceștia nu vroiau să recunoască că le-a fost schimbată vechea poziție pe care o aveau în țară. Această împotrivire înverșunată a unui popor contra altuia denotă că: *„Între ei se dezbătea o întrebare istorică și nu una criminală”,* iar cel ce trebuie să o judece nu este judecătorul tribunalelor ci conștința omenească[16].

Când Mihai Viteazul apăru pe crestele munților de unde își luă zborul eliberator spre capitala Ardealului, românii deznădăjduiți simțiră o rază de speranță. Unitatea națională, pe care Mihai Viteazul a realizat-o pentru o clipă pe tărâm politic, după care s-a prăbușit dureros de repede, a rămas să dăinuie un secol întreg pe teren bisericesc. Grație acestei împrejurări a putut avea biserica din Ardeal, ierarhi veniți din principatele române sau duși de la noi acolo pentru a-și face ucenicia călugărească în mănăstiri vestite și a se întoarce înapoi ca luptători și apărători bine înarmați ai credinței străbune. Pentru români, fapta lui Mihai Viteazul, a rămas ca o binecuvântare, care s-a transformat cu timpul în simbol al unității naționale românești. Pentru unguri și sași, ideea că Mihai Viteazul ar fi putut impune o stăpânire românească în Ardeal nu a fost niciodată uitată și nici iertată de unii. De aici violențele de limbaj și de acțiune îndreptate de stări contra românilor și invers. Iată de exemplu cum la pretenția *„Valahilor mahalagii”*, de a poseda biserica lor între zidurile orașului, răspunsul magistratului bistrițean în luna februarie 1960, devine plin de expresii violente și ofensatoare: *„Ei și afară de ziduri sunt numai vagabonzi tolerați care niciodată nu au avut dreptul la vre-o proprietate, fie ea de orice natură. Dacă acestei prostimi neînfrânate nu i s-a încredințat Biserică în suburbiu, cu atât greșeală ar fi să i se predea Biserică în oraș, căci în detrimentul purității*

[15] A.D. Xenopol, *op.cit.*, p. 339
[16] A.D. Xenopol, *op.cit.*, p. 342

seculare a națiunii săsești ar căpăta poftă să intre aici și în proprietatea altor case...”[17].

Dominația austrică asupra Transilvaniei nu a fost primită cu entuziasm de către sași. Pe lângă faptul că împărații arătau și reprezentau catolicismul, supărarea cea mai mare a sașilor bistrițeni se datora pierderii infleunței asupra satelor românești de pe Someș, Șieu și Valea Bârgăului, care prin militarizarea din anul 1762, au ieșit de sub dominația magistratului bistrițean.

În anul 1784, prin reformele administrative inițiate de împăratul Iosif II, autonomia sașilor a fost desfințată, iar orașul Bistrița împreună cu parți din comitatele Dăbâca, au alcătuit comitatele Turda.

De-a lungul vremurilor, românii care trăiau în apropierea sașilor au dus o luptă economică grea, pe care de multe ori au pierdut-o. Credința în Dumnezeu, i-au făcut însă să reziste și să se îmbărbăteze, astfel că *„Încetul cu încetul au luat apucături bune și au ajuns în cele din urmă deasupra”*[18]. Pe toata întinderea *„Fundus regius”* din Ardeal, românii cumpărau pământurile scoase la vânzare, pe care cu hărnicie cultivau holde mănoase, livezi cu soiuri alese de pomi, viță de vie nobilă și creșteau vite de rasă bună. Țăranii, cărămidarii, zidarii și economii bistrițeni conduși de intelectualii lor nu au rămas nici ei mai prejos, reușind să cumpere de la sași case și măieriști, iar în anul 1985, monumentala Biserică a minoriților din Bistrița, pe care au restaurat-o și continuă să o folosească până în zilele noastre.

Transilvania de astăzi, nu mai este cea de altădată. Ea a devenit o lume a toleranței în care toți locuitorii săi se simt egali și la ei acasă. Pentru ca această înțelegere să continuie este nevoie ca trecutul să fie cunoscut căci oricât de întunecat sau de frumos a fost, el trebuie transformat în niște amintiri neprețuite, pe care să le acceseze memoria doar atunci când este absolut necesar.

---

[17] Virgil Șotropa, *Lupta românilor bistrițeni pentru Biserică*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, nr. 25, 1925, p. 33

[18] Ion Slavici, *Românii din Ardeal*, Ed. Casa Românească, București, 1875, nr.86, p. 32

Raporturile româno-săsești din localitățile Dumitra, Tărpiu, Cepari, județul Bistrița-Năsăud. Repere pentru un studiu de caz

IOAN SIGMIREAN*

I. Raporturile româno-săsești din perioada Medievală (800–1691)

În primul mileniu al erei noastre, pe teritoriul Depresiunii Dumitra–Tăure a fost pusă în evidență de către arheologi, prezența dacilor, coloniștilor romani, a daco-romanilor(străromânilor) și în final a românilor. Se poate afirma că spațiul Depresiunii Dumitra–Tăure a făcut parte din zona nordică a vetrei de etnogeneză și creștinare românească. La sfârșitul mileniului I d.Ch., Transilvania a fost locuită de români cu unele enclave slave încă neromanizate complet (Anonimus).

Prezența românilor în Depresiunea Dumitra–Tăure este dovedită de toponimele cu denumiri romanice de locuri, ape și localități: Râtul Roasăl (Dumitra), Râul Rosua, numele de sate românești Fata, Becina, Tăure, Satul Strâmb (Strâmba). Probabil a existat și satul Blăjeni, a cărui nume vechi este necunoscut.

- Roasăl și Rosua vin de la romanicul rossa. Acest nume a fost dat de la faptul că solul îmbibat cu apă ușor sărată de pe malurile râurilor s-au colorat (mai ales în cursul inferior) în roșu-cărămiziu.
- Fata vine de la romanicul fată.
- Becina – vine de la romanicul Bucina-ae (Bucium)
- Tăure – vine de la tăul din apropiere, un loc mlăștinos, rămășiță a ultimei perioada glaciare.

---

* Ioan Sigmirean, Profesor pensionar, Cepari.

- Strâmba – satul ce are formă strâmbă, de semipotcoavă, așezat la baza Dealului Pădurice, din actuala vatră a localității. Maghiarii au preluat și tradus în limba maghiară acest nume rezultând numele Kajla pe care românii l-au transformat în Caila.

Toponimele de origine slavă din Depresiunea Dumitra–Tăure, devenite românești prin adopție sunt: Râul Sărat, La Rostova, satul Țaga.

- Râul Sărat de la slavul solca (sare).
- La Rostova – de la metoda adusă de slavi de prindere a peștilor cu mâna din albia naturală a râului dupa ce, cea mai mare parte a apei a fost dirijată într-o albie artificială, paralelă cu cea naturală.
- Țaga – nume de localitate slav, tradus de unii cercetători ca satul de lângă pădure (Nestor Șimon).

Maghiarii au cucerit Transilvania în etape, în secolele X-XIII. Ținuturile județului nostru au fost cucerite în etapa a treia, pe la anul 1100 (Kurt Horedt). Teritoriul Transilvaniei a devenit pământ regal și a fost distribuit, ulterior, coloniștilor maghiari, sași si secui, nobililor, bisericii catolice și orașelor. În județul nostru s-a constituit un domeniu al reginelor Ungariei, în spațiul ocupat de Depresiunile Bistrița-Livezile, Budac, partea nordică a Depresiunii Dumitra-Tăure și unele teritorii spre Teaca și Lechința.

În spațiul acestui domeniu regal au fost colonizați sașii din primul val de colonizări (Bistrița, Sibiu, Brașov) – colonizări inițiate de regele Geza al II-lea (1141–1162). Sașii din zona Bistriței au provenit din sud-vestul Imperiului Romano-German, Valea Moselei, Luxemburg și nord-vestul Lorenei. Dovezile sunt cele 138 de cuvinte din graiul sașilor de origine vest-romanică – toponimele Nosen(viitoarea Bistriță), Durbach (Dipșa), Wallendorf-Aldorf (Unirea) și Treppen (Tărpiu); precum și modalitatea de a construi locuințe și dependințe puse sub acoperișuri separate (deci nelegate între ele) (Thomas Nägler).

În Depresiunea Dumitra-Tăure au fost întemeiate satele săsești Dumitra, Cepari, Tărpiu așezate lângă satele românești Fata, Becina, Țaga.

În decursul timpului sașii din primul val de colonizare au primit privilegii de la regii Ungariei, exclusiv în beneficiul lor. Ca urmare nu s-au constituit comunități mixte cu românii sau maghiarii.Obștile lor sătești puteau fi vecine dar nu împreună. Așa a fost cazul și în satele săsești Dumitra, Cepari, Tărpiu care s-au înființat lângă satele românești din depresiune. În tot cursul perioadei medievale românii n-au fost primiți în satele săsești cu gospodărie si familie. Ei au intrat în satele săsești în mod individual ca slugi sau îngrijitori de animale.

Alta a fost situația cu sașii colonizați în următoarele valuri, din secolele XIII-XIV. Aceștia s-au așezat pe domeniile feudale din comitate în sate mixte alături de români sau maghiari. Așa a fost cazul, spre exemplu, cu sașii așezați în Caila și Blăjeni, lângă români formându-se sate mixte. Caila a fost sat mixt româno-săsesc din a doua jumătate a secolului XIII până în prima jumătate a secolului XVII, când sașii din Caila, Blăjenii de Sus și Blăjenii de Jos s-au retras la Sigmir, pentru a repopula satul distrus de armatele și haiducii generalului Basta venit să pedepsească pe sașii bistrițeni deoarece au sprijinit pe Sigismund Bathory să revină la conducerea Principatului autonom Transilvania.

Marea Invazie mongolă din 1241 a adus schimbări în toată Depresiunea Dumitra–Tăure. Regele Ungariei Bela al IV-lea (1235–1270) și fiul său Ștefan regent, devenit rege la moartea tatălui său sub numele de Stefan al Vlea(1270–1272)au făcut danii de moșiicătre cei care i-au ajutat în luptele cu tătarii. Prin aceste danii au pătruns și în Depresiunea Dumitra–Tăure rânduielile feudale, prin constituirea unor mici domenii feudale. Primul a fost Domeniul Fata, înființat în anul 1243. Actul original de danie s-a pierdut. Textul lui s-a regăsit într-un document de la 1344 emis de Voievodul Transilvaniei Ladislau – o sentință în procesul dintre nobilii de Fata, Mihail și Nicolae, și nobilii din Caila, Ioan, Ladislau și Pavel – fiii lui Ioan, fiul lui Welkun.

Caila a fost dăruită lui Welkun cu două generații în urmă aproximativ pe la 1294, probabil după invazia din 1285. Conducătorul Transilvaniei dă câștig de cauză nobililor de Fata în litigiul pentru

moșia Țaga, aducând drept argument actul de danie de la 1243, reprodus rezumativ în sentința din 1344: *„(....) prezentăm întocmirea privilegiului preaînaltului principe Bela, regele Ungariei, dat în anul Domnului 1243 privind dania unor mosii numite Bachateleke (Becina), Fathateleke (Fata) și Chageteleke (Țaga) dăruite lui Lenting și Herman (...) pentru slujbele lor credincioase dupa lupta cu tătarii."* Este și documentul de atestare documentară al acestor sate românești, cu existență mult mai veche.(Doc. Rom. C. Transilvania, vol. II).

Localitatea săsească Cepari a fost desprinsă din Ținutul Nösnerland (Bistriței) în anul 1269 de către regentul Ștefan și dăruită banului Mykud al cetății regale Dobâca, drept răsplată, deoarece banul a salvat viața regentului într-o luptă pentru putere dusă cu armata tatălui său. Sașii cepănari ajung iobagi de cetate (kádar). Numele localității Cepan vine de la regentul Ștefan – Sthepan. Începând cu anul 1392 sașii din Cepan au devenit iobagi sau coloni nobiliari depinzând de domeniul Șomkerek (Șintereag), ca urmare a deciziei regelui Sigismund de Luxemburg (1387–1437). Același rege a dăruit nobililor de Șintereag dreptul să construiască cetate și le-a acordat numele de Erdely (Ardeleanu), în anii 1410, respectiv 1412.

Numele localității săsești Dumitra vine de la conducătorul sașilor care au întemeiat localitatea. Atestarea documentară a localității se face printr-un document din anul 1319 de strângere a dărilor bisericești catolice. Documentul denumește localitatea săsească – Villa Demetri iar pe parohul bisericii Nicolae – care a plătit – *pomenitele 6 mărci, preț cu totul douăzeci și patru florini de aur.*

Localitatea Treppen (Tărpiu) este atestată documentar, împreună cu satul Caila, printr-un amplu document – *Registrul dijmelor papale strânse pe teritoriul Ungariei și Transilvaniei ăntre anii 1332–1337* din care reproducem ceea ce este notat pentru aceste localități:

- *De asemenea domnul Petru din Tripinio(Tărpiu) a plătit o jumătate de fertun de argint;*
- *De asemenea Siegfreid din Chyule (Caila) a plătit zece dinari mici.*

Localitatea Blăjeni este atestată documentar în anul 1434, într-un document ce vorbește despre nobilii Ioan și Grigore, fii lui Paul Cerényi care urmau să fie puși în posesia Domeniului Fata. În urma faptului că acest domeniu a rămas fără moștenitori în linie bărbătească, s-a dat o luptă între mai mulți nobili ce pretindeau moștenirea în linie femeiască fiind căsătoriți cu fiice ale nobililor de Fata și sașii dumitreni și tărpieni care prin scrisori adresate regelui Sigismund de Luxemburg au obținut documente de posesie asupra satelor domeniului aflat în litigiu. Au pus stăpânire pe aceste sate, au alungat pe locuitorii lor români, satele și bisericile rămânând în paragină.

În monografia scrisă în limba germană de Georg Breckner se prezintă o hartă a lui Hilăr din anul 1400, în care satele românești Fata, Becina, Țaga și Tyukaș sunt denumite cu termenul *praedium*, iar bisericile lor sunt notate pe hartă cu o cruce întoarsă cu vârful în jos. Autoritățile Transilvaniei, după proces, au dat câștig de cauză nobililor din neamul Cerényi din Blăjeni (într-un document sunt numiți Giurfalău). Au fost puși în posesie în anul 1436. Aceștia, văzând situația concretă a domeniului, l-au vândut în anul 1449 sașilor din Dumitra și Tărpiu, cu suma de 2000 de florini aur, conform notificării făcute de comitele secuilor Raimond de Rogoz.

Distrugerile provocate de Marea invazie mongolă din anul 1241 a adus schimbări și în satele săsești Cepari, Dumitra și Tărpiu.

Sașii din Cepari au schimbat vatra satului din stânga râului Rosua în dreapta sa, acolo unde se găsește astăzi. Din vechea vatră a rămas doar toponimul Dealul Bisericii (Kirichbachrich). Pe noua vatră au înălțat o biserică mică. Cu piatra din fundația bisericii vechi au zidit baza turnului, care este lipit de biserică, în mod cu totul foarte rar, după altar și deasupra unei bolți. În secolul XIV, când a fost ridicată biserica, pe vremea regelui Carol Robert de Anjou (1308–1342), în Transilvania se manifestă stilul gotic în construcțiile religioase și în unele civile.

Ca urmare, geamurile bisericii, bipartite, se terminau cu arc frânt, biserica avea formă de sală cu tavan. În secolul XV lăcașul de cult

săsesc din Cepari a fost mărit. Pe lângă portalul de intrare din partea vestică s-a construit unul secundar în partea nordică. Acest portal are caracteristici specifice goticului târziu, cu arhivoltă în acoladă. (Corneliu Gaiu, Vasile Duda). În secolul XV biserica din Cepari a primit contraforți lipiți de zidul peretelui. Turnul a fost înălțat cu zidărie de piatră. Biserica a avut zid de incintă cu rol de apărare.

În localitatea Dumitra s-a construit o cetate și un val de pământ, după invazia mongolă de la 1241. Cetatea s-a construit în nord-estul localității, la poalele dealului Piatra Vânătă. Pe o ridicătură de pământ din centrul satului a fost înălțată o biserică din piatră în stil gotic, întărită cu ziduri de incintă cu rol de apărare, cu un turn ce are trei nivele construit separat de biserică, pe care se află inscripționat anul 1488, anul terminării construcțiilor. Biserica construită în secolul XV a fost demolată datorită fisurilor din pereți. S-a construit pe același loc o biserică nouă în anii 1895–1899, care există și în prezent.

Turnul denumit al Slaninilor are o bază dreptunghiulară și trei nivele ce sunt delimitate de cornișe. La primul nivel de la parter există un gong de acces în turn și scară spre nivelurile următoare. Nivelul doi este cel al clopotelor și a ceasului montat în anul 1905, azi defect. În anul 1742 s-a construit o galerie spre exteriorul turnului, construită din lemn. Din cele trei clopote, o importanță deosebită are clopotul cel mare, care este și cel mai vechi. Pe acest clopot există inscripția – *O rex glorie veni cum pace.* Există o legendă despre acest clopot care vorbește de aflarea lui în cetatea de pe deal, adus în Dumitra de un român din Nepos. Bistrițenii au vrut să-l ducă în oraș dar n-au reușit să-l treacă Dealul Târgului. Datorită valorii sale istorice nu a fost distrus în războiul mondial din anii 1914–1918, cum s-a întâmplat cu celelalte clopote.

Sașii din Tărpiu și-au ridicat un lăcaș de cult din piatră la sfârșitul secolului XV și începutul secolului XVI. O inscripție de pe peretele nordic se află anul 1504, probabil când s-a terminat construcția. Lăcașul de cult din Tărpiu este construit în stil gotic târziu. Este o biserică sală cu dimensiuni mari. Turnul este construit separat de biserică. Biserica

și turnul au fost ridicate pe o înălțime din partea centrală a satului. Zidurile înalte au contraforți de susținere încastrați în zidul peretelui. Interiorul are o navă și un cor de formă poligonală.

Biserica are șase ferestre mari, bipartite decorate cu muluri. Două sunt în naos, trei în altar – toate pe partea sudică, și una pe partea vestică cu rol de a lumina tribuna. Pe fațada vestică mai există o fereastră circulară ce luminează podul. Nava are două travee cu bolți ce se sprijină pe pilaștri. Tribuna din vestul navei se sprijină pe trei arcade frânte, care la rândul lor se sprijină pe trei stâlpi. Fațada vestică are un portal cu arc frânt. Ușa este încadrată cu un arc în formă de acoladă ce se termină în partea inferioară cu decor vegetal. Motivul arcului în formă de acoladă și partea vegetală sunt influențe renascentiste. Portaluri asemănătoare cu cel vestic se aflã și pe latura sudică și nordică. Corul este acoperit cu bolți în cruce pe agive ce sunt unite în chei de boltă. Cerul are pe latura nordică o sacristie, iar în zona sudică un turn cu scară. Arcul triumfal dintre naos și altar este sub forma arcului frânt gotic. Turnul are o intrare pe sub el, o ușă de intrare în turn cu arc gotic, găuri de tragere sub formă de chee și la nivelul doi clopotele. Și în turnul bisericii din Tărpiu sașii își păstrau slăninile. Întregul ansamblu a avut zid înalt de incintă, cu rol de apărare.

În a doua jumătate a secolului XVI sașii din Dumitra, Cepari și Tărpiu au trecut la Cultul Evanghelic Luteran.

II. Raporturile româno-săsești în perioada modernă (1691–1918)

Sașii și-au menținut privilegiile. În secolul al XVIII-lea s-a produs pătrunderea românilor cu gospodărie și familie în Dumitra, Cepari și Tărpiu. Au fost alungați în mai multe rânduri dar au revenit cu sprijinul autorităților austriece. Au primit câte un loc de grădină, în zonele mărginașe ale localităților, unde și-au construit case din lemn modeste, acoperite cu paie sau trestie. Pentru concretizare precizăm că românii

din Cepari s-au stabilit în zona NE a localității în locurile numite Pe Deal și Pe Vale. Gospodăriile lor erau împrejmuite cu garduri din spini, aspect ce a durat până în anii socialismului.

Românii din Tărpiu au fost așezați în zona numită Pe Deal situată în SE satului. Românii din Dumitra s-au așezat la cele două capete ale satului. Pe lângă români au pătruns în satele săsești țigani și evrei. Românii își câștigau existența munciind la familiile înstărite ale sașilor și pe grădina lor. Țiganii se ocupau de unele meșteșuguri, dar munceau și cu ziua la sași (fierari, negoț cu cai și alte animale, muzicanți etc.) Evreii, mai înstăriți fiind, și-au cumpărat case în interiorl satelor, ocupându-se cu comerțul.

În localitățile Cepari, Dumitra, Tărpiu numărul românilor, țiganilor și evreilor nu a fost mare cum s-a întâmplat în alte sate săsești. Primul document care atestă prezența românilor în aceste localități săsești este Conscripția credincioșilor români din Transilvania realizată de Episcopul Greco-Catolic(Unit) Inochentie Micu-Clain în anul 1733. Documentul consemnează la Cepari 18 familii, la Dumitra 24 familii și la Tărpium 10 familii de români (probabil și țigani). În anul 1750 trăiau la Cepari 25 de familii ale sașilor (20 de familii de coloni și 5 familii de inqvilini sau jeleri) și 7 familii de români ce sunt nominalizate (Torta Iuan, Runcan Ifrim, Vasaliai Simion, Marușan Toader, Marușan Toader junior, Ples Lupu, Rebrișorean Demian) – (Georg Breckner)

Conscripția din 1762, a tuturor credincioșilor români, notează pentru Cepari 17 familii și la Dumitra 5 familii de români iar pentru Tărpiu nici o familie. Datele ne arată caracterul fluctuant al românilor din satele săsești, ce are drept cauză atitudinea sașilor față de români din acea vreme. O comisie formată în urma plângerilor românilor de către autoritățile Guvernului Transilvaniei, a analizat situația în anul 1752. În raportul său se spune, printre altele*: (...) multe familii românești au fost izgonite din Bistrița și din satele săsești ocupându-li-se moșiile și casele de către sași.* (Ștefan Meteș)

În prima jumătate a secolului XIX există date mai sigure și complete pentru localitățile Dumitra, Cepari și Tărpiu. Ele provin din registrle

de impunere de dare (A.N.B.N.) și din recensământul realizat de austrieci în anul 1850. Prezentăm datele din registrele de impunere de dare pentru anul 1818:

- În localitatea Dumitra:
  - Total familii impuse la dare – 426
  - Gospodării ale sașilor – 379 (304 Liberi Saxones și 75 Eorum Vidice)
  - Vallachi (români) – 10 familii
  - Neorustici (familii noi) – 7
  - Extrinei – 30
- În localitatea Tărpiu:
  - Total familii – gospodării – 304
  - Gospodării ale sașilor – 261 (217 Liberi Saxones și 44 Eorum Vidice)
  - Gospodării ale vallachilor – 8
  - Neorustici – 1
  - Extrinei – 29
- Locuitorii din Cepari erau încă coloni (iobagi) ai familiei Földvary din Nimigea de Jos, în perioada modernă. În registrul de impunere de darea către stat sunt precizate:
  - Gospodării ale colonilor (iobagilor) – 39
  - Gospodării ale inqvilinilor (jelerilor) – 17
  - Slujitori – 22 (17 ale colonilor și 5 ale jelerilor)
  - Total gospodării – 56 – gospodării ale sașilor și 22 gospodării ale românilor, țiganilor și evreilor.

  Precizăm faptul că cepănarii aveau obligații și față de nobilii feudali.

La recensământul din anul 1850 s-a înregistrat următoarea situație:

- La Dumitra – 1746 locuitori (1626 sași, 44 români și 76 alții)
- La Cepari – 517 locuitori (429 sași, 115 români și 37 alții)
- La Tărpiu – 1073 locuitori (939 sași, 42 români și 92 alții).

Revoluția de la 1848–1849 a adus desființarea iobăgiei, în plan teoretic, prin hotărârea Dietei Transilvaniei de la Cluj din mai 1848, pusă în practică prin Patentele imperiale din 1853–1854.

Desființarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor a fost și o cerință a Adunării Naționale a Românilor de la Blaj din mai 1848. Prin Patentele imperiale s-a desființat iobăgia, s-au împroprietărit țăranii iobagi cu pământul avut în folosință în mod gratuit. Statul îi despăgubea pe foștii nobili feudali transformați în moșieri. Jelerii erau împroprietăriți cu pământul muncit prin înțelegeri contractuale , însă urmau să plătească despăgubire și până la achitarea ei erau obligați să presteze obligațiile feudale.

Unirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria, desființarea autonomiei acestei provincii a dus la declanșarea războiului civil. Românii, sașii, regimentele românești de graniță, sprijineau armata imperială și pe împăratul cel nou Francisk Ioszef în luptele cu armatele Ungariei conduse de generalul Bem și a gărzilor maghiare ale nobililor, plus regimentele secuiești. Noul comandant al Regimentului năsăudean de graniță, locotenent-colonelul Urban spunea la 3 octombrie 1848 într-o scrisoare: *Localitățile Lușca (...) Prislop și Ceparn mă asaltează zilnic cu cererea de a deveni grăniceri.* (Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu)

În etapa dualismului austro-ungar (1867–1918) s-au înregistrat în transilvania un spor demografic, o dezvoltare economică și o apropiere între români și sași. Sporul demografic a fost determinat de reducerea mortalității ca urmare a progreselor medicinei și o oarecare ridicare a nivelului de trai și civilizație, în condițiile menținerii unei natalități ridicate. În localitățile Dumitra, Cepari și Tărpiu sporul natural a fost moderat în Cepari și Tărpiu și cu un ușor regres în Dumitra (familii plecate la muncă în zona Sibiului de unde nu s-au întors).

La Recensământul din 1900 a existat situația următoare:

Populație	Dumitra	Cepari	Tărpiu
Total	*1632*	*754*	*1108*
Sași	1993	630	816
Maghiari	16	9	11
Români	115	115	268

Țigani	80	-	13
Evrei	28	37	38

Sporirea nivelului de trai și de civilizație poate fi dovedit de situația locuințelor, de asemenea în anul 1900:

Indicatori		Nr. caselor		
		Dumitra	Cepari	Tărpiu
		364	156	215
Pereții	Piatră-cărămidă	305	74	194
	Lemn	46	82	21
	Chirpici	3	-	-
Acoperișul	Țiglă	267	33	156
	Șindrilă	54	89	31
	Trestie-paie	33	34	28

Locuințe construite din piatră, acoperite cu țiglă, aveau sașii. Celelalte tipuri de locuințe erau ale românilor, maghiarilor, țiganilor. Sașii au construit masiv locuințe din piatră după incendii care au nimicit casele lor din lemn, în secolul XIX.. Ultimul mare incendiu a fost la Tărpiu în anul 1892. După modelul orașului Bistrița, casele au fost așezate cu fațada la drum, cu intrare în camera din mijloc (bucătăria). Casele erau legate între ele. Aveau porți mari și ușiță de intrare în curte.

Dependințele erau construite în partea opusă a ocolului, paralele cu casa (grajd, șură, fânar). În multe situații dependințele erau legate de casă pe o latură, zonă unde se aflau magazii și alte spații de depozitare și scuteală. Casele românilor erau construite mai ales din lemn, acoperite cu șindrilă, trestie sau paie și aveau dimensiuni mai mici, cu o încăpere mai mare, tindă (în cele mai multe cazuri rece) și eventual o cămară.

Pe lângă locuințe s-au construit în vremea administrației maghiare, și la cerințele ei, localuri de școală noi pentru copiii sașilor, de asemenea

primării sau biserici. În Dumitra localul nou de școală cu etaj s-a construit în anul 1876. La Cepari, școala, doar cu parter, s-a ridicat în 1878–1880. La Tărpiu scoala cu etaj s-a edificat în anul 1898. Școlile din aceste localități erau întreținute de către parohiile e vanghelice din localitățile respective. Românii din Cepari, Dumitra și Tărpiu nu au avut școală. Copiii românilor din Cepari au frecventat cursurile Școlii din Prislop. Nici biserică nu au avut, au fost arondați la Parohia și Biserica Greco-Catolică din Prislop, după cum o atestă sematismele din epocă.

Credincioșii români din Dumitra au aparținut de Parohia Prislop. Distanța fiind mare , frecventarea bisericii se făcea rar. De asemenea copiii nu puteau urma cursurile școlii românești din Prislop. Românii din Tărpiu nu au avut nici biserică nici școală. Ortodocși fiind au aparținut de Parohia Ortodoxă din Blăjenii de Sus și de Școala românească din această localitate, școală susținută de către credincioși.

La sfârșitul secolului XIX lea s-a construit o biserică nouă în localitatea Dumitra, în anii 1895–1899. Construcția de dimensiuni mari (720mp) a fost ridicată cu suma de 80.000 coroane, împrumutate de la Asociația Gustav Adolf, în stil neogotic. La Cepari a fost extinsă biserica spre vest, cu fonduri provenite de la Asociația Gustav Adolf (30.260 coroane), vânzarea unor cantități de lemn din pădurile bisericii și primăriei (10.000 florini) și 300 florini de la Michael Foldvary). Extinderea cu o treime din lungime s-a realizat în anii 1894–1896. Cu acest prilej a fost înălțat turnul la 40 metri. S-a construit un arc gotic între altar și naos, bănci noi, amvon și o frumoasă și masivă masă a altarului, realizată la Krems de meșterul Franz Rapel.

În anul 1898 s-a construit la Dumitra clădirea Căminului Cultural, iar în anul 1914 s-a construit și s-a inaugurat la Tărpiu clădirea primăriei. Inaugurarea s-a făcut în ziua în care s-a declanșat Primul Război Mondial. În Marele Război din 1914–1918 au participat la luptele de pe fronturi mulți bărbați sași dar și români, țigani și alte naționalități. Cunoaștem doar pe cei care au căzut în lupte și care au fost nominalizați pe monumentele eroilor ridicate după război. La Cepari au murit

pe front 17 sași și 2 români, la Dumitra 42 bărbați, marea majoritate sași, iar la Tărpiu 30 de bărbați.

III. Raporturile româno-săsești în perioada contemporană

Aceasta începe după înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România, la 1 Decembrie 1918.

În perioada interbelică (1919–1940) sașii din Transilvania s-au organizat politic în partid și au participat la viața politică a României Mari. În conformitate cu Rezoluția Adunării Naționale de la Alba Iulia, cu prevederile Tratatului privind minoritățile de rasă, limbă și religie semnat la Paris la 9 decembrie 1919, cu prevederile Tratatului de pace cu Ungaria semnat la Trianian în anul 1920, sașii și secuii au primit *dreptul de a înființa, conduce și controla, pe spesele lor, instituțiuni de binefacere, religioase sau sociale, școli și alte stabilimente de educație, cu dreptul de a întrebuința limba lor proprie și de a exercita liber religiunea lor.*

În aceste condiții Cultul Evanghelic Luteran și-a desfășurat activitatea în județul Năsăud sub conducerea Protopopiatului Evanghelic Luteran de la Bistrița. În localitățile Dumitra, Cepari și Tărpiu au funcționat parohii ale acestui cult și școli de 7 clase cu predare în limba germană, întreținute pe cheltuiala parohiilor și a primăriilor, dar și cu un ajutor din partea statului român. În aceste școli s-a menținut sobrietatea și disciplina din perioada anterioară. În anul 1934 localul școlii săsești din Cepari a fost mărit, sfințit la 4 noiembrie de către Dr.Karl Molitoris – preot la Bistrița și decanul districtului.

În perioada interbelică, marea majoritate a locuitorilor localităților Dumitra, Cepari și Tărpiu au reprezentat-o sașii, după cum rezultă din datele Recensământului efectuat în 1930:

Indicatori	Dumitra	Cepari	Tărpiu
Total populație	*1460*	*840*	*1060*
Români	165	105	185
Germani	1200	656	708
Evrei	15	34	5
Țigani	73	39	147
Ruși	1	-	-
Nedeclarați	-	-	1

În aceste condiții primăriile din aceste sate au fost comduse de primari sași, cu excepția anilor 1938–1940 când au fost numiți primari români, în timpul regimului politic de autoritate regală.

Interesul românilor din Dumitra, Cepari și Tărpiu s-a îndreptat în perioada interbelică spre aplicarea Reformei agrare din 1921 și spre rezolvarea problemelor bisericești și școlare. În aceste localități nu au existat moșii particulare expropriabile. Au fost expropriate, conform legii moșiile statului (comunei politice) și Bisericii Evanghelice din Dumitra.

În localitatea Dumitra:

- Suprafața moșiilor – 5286 jug, 8 stj^2 (089 Comuna politică și 197,8 Biserica Evanghelică)
- Suprafața rămasă proprietarilor – 2771 jug.1043 stj^2 (2628,790 Comuna politică și 143,23 Biserica Evanghelică)
- Suprafață expropriată – 2474 jug. 573 stj^2 (2420,818 Comuna politică și 53,1359 Biserica Evanghelică)
  - – Arabil – 21 jug. 400 stj^2
  - – Fânaț – 121 jug. 400 stj^2
  - – Pădure – 516 jug. 1287 stj^2
  - – Pășune – 1815 jug. 71 stj^2

Împroprietăriri din cele 2474 jug. expropriate:

- Năsăud – 113 jug. 708 stj^2 Biserica Ortodoxă și 103 jug. 708 stj^2 pășune comunală.

- Rebrișoara – 1384 jug. 825 stj^2 (1152 jug. 648 stj^2 pășune comunală și 231 jug. 1479 stj^2 pădure comunală).
- Blăjenii de Jos – 170 jug. 610 stj^2 pădure comunală.
- Nepos – 350 jug. 808 stj^2 pășune comunală
- Prislop – 43 jug. 1355 stj^2 pădure comunală.
- Locuitorii comunei Dumitra – 411jug.1071stj^2 din care au fost:
  - 60 jug. 1038 stj^2 pădure comunală completare.
  - 208 jug. 803 stj^2 pășune comunală completare.
  - 121 jug. 420 stj^2 fânaț
  - 21 jug. 400 stj^2 teren arabil
- S-au împroprietărit 31 gospodării sărace cu suprafața de 63 jug. 921 stj^2 (grădini și loturi de casă)
- Rezerve obștești – 78 jug. 1451 stj^2, între care amintim: loc școală românească 1 jug, loc biserică românească 1 jug. 600 stj^2, primărie 800 stj^2, trebuințe bisercești gr-cat. 10 jug, sesie parohială gr-cat. 24 jug, sesie cantorală 4 jug. 628 stj^2, sesie învățătorească 13 jug .610 stj^3 etc.

La Cepari s-a expropriat doar gradina unor absenteiști în suprafață de 675 stj^2 destinată pentru biserica românească.

În localitatea Tărpiu:

- Expropriabilă a fost doar moșia comunei politice în suprafață totală de 1595 jug. 1081 stj^2.
- S-a rezervat proprietarului 1151 jug. 477 stj^2
- S-a expropriat suprafața de 444 jug. 604 stj^2 (437 jug. 350 stl^2 pășune și 7 jug. 254 stj^2 neproductiv)

  Suprafața expropriată s-a distribuit:
  - Blăjenii de jos – 85 jug. 949 stj^2 pășune
  - Tăure – 141 jug. 350 stj^2 pășune
  - Cetățenii din Tărpiu 217 jug. 905 stj^2 ce a fost repartizată astfel:
    - 59 familii împroprietărite cu suprafața de 115 jug.
    - Rezerve obștești 102 jug. 905 stj^2 din care: grădină școlară 5 jug., sesie parohială ort. 30 jug., sesie cantorală 7 jug., sesie cantorală Biserica Evanghelică 6 jug., trebuințe bisericești

ortodoxe 9 jug., extinderea vetrei satului 4 jug., cimitir ortodox 3 jug., cimitir evanghelic 1 jug, primărie 0,400 jug., etc.

Prin aplicarea reformei agrare în satele săsești Dumitra, Cepari și Tărpiu au profitat în primul rând localitățile românești vecine care și-au completat pășunea și pădurea comunală. În interiorul localităților săsești s-au făcut destul de puține împroprietăriri individuale, doar cu loturi de casă și grădină, de care au beneficiat familiile de români și țigani. Mult teren a fost destinat pentru tot felul de datațiuni bisericești, preotești și cantorale.

Cele mai importante realizări ale românilor din Dumitra, Cepari și Tărpiu în perioada interbelică au fost obținute în domeniul bisericesc și învățământului. În această etapă românii din aceste localități și-au construit capele, au militat pentru a avea parohii, au construit clădiri pentru școală, după ce statul român a înființat școli în baza Legii învățământului primar din anul 1924.

S-a prezentat în paginile anterioare că românii din Dumitra și Cepari au aparținut de Parohia Greco-Catolică din Prislop. În anul 1927 s-a constituit Filia Dumitra ce aparținea în continuare de Parohia Prislop. În anul 1931 credincioșii români din Dumitra au amenajat o capelă, într-o casă cumpărată cu 72.000 lei de la Iohann Hansel. Sfânta Liturghie s-a desfășurat alternativ în Prislop și Dumitra. Această situație a durat până în 1938 când românii dumitreni au reușit să obțină înființarea Parohiei Unite Dumitra la care s-a adăugat din 1939 Filia Cepari. Primul preot a fost Ion Costan (1938–1948).

La Cepari s-a reușit amenajarea unei capele în anul 1939, într-o casă închiriată de la familia Rusu Floarea și Paraschiva din Prislop, casă situată în Cepari vis-a-vis de școală. Capela din Cepari a fost binecuvântată la 26 noiembrie 1939 de vicarul Ștefan Buzilă. Au fost prezenți credincioși români din satele din jur, precum și preotul Hosch, învățătorul Knabel și 8 membri ai senatului Bisericii Evanghelice din Cepari, semn al relațiilor bune dintre sașii și românii din Cepari. Această

casă închiriată și transformată în capelă a fost cumpărată de românii din Cepari în anul 1940. În paralel, românii din Cepari au adunat fonduri pentru a construi biserica pe grădina primită prin reforma agrară. S-a realizat chiar și planul bisericii. Declanșarea războiului mondial a zădărnicit aceste planuri.

Românii ortodocși din Tărpiu, ce aparțineau de Parohia Ortodoxă Blăjenii de Sus, au intrat în conflict cu preotul Vasile Bălan, ca urmare au fost arondați la Parohia Ortodoxă din Blăjenii de Jos, unde era preot Grigore Măgherușan, în anul 1930. În același an au cumpărat și transformat în capelă casa lui Bachner Ioan.

Pentru copiii din Dumitra, Cepari și Tărpiu au fost organizate școli începând cu anul școlar 1925–1926, în baza Legii învățământului primar din anul 1924. școlile erau de stat , cu predare în limba română. Cel mai vechi document de la Școala din Dumitra este Matricola din anul școlar 1927–1928 unde sunt trecuți elevii din clasele I, aII-a, a III-a. Elevii din clasa a III-a au început cursurile școlare în anul școlar 1925–1926. În clasa I erau 5 elevi (un băiat și 4 fete), în clasa a II-a 6 elevi (2 băieți și 4 fete) iar în clasa a III-a 4 elevi – toți băieți. Învățător a fost Spiridon Fetti (1926–1940).

Cursurile s-au desfășurat în acei ani de început în localul școlii săsești. Localul propriu al școlii românești din Dumitra s-a construit în anii 1929–1932, cu suma de 1.200.000 lei, sumă obținută din vânzarea unei păduri comunale către bancherul evreu Teferman (1.000.000) și 200.000 fiind suportată de comună. Nu trebuie uitat că Primăria Dumitra era condusă de sași. În noua clădire s-a intrat începând cu anul școlar 1932–1933.

Școala românească din Cepari s-a înființat , de asemenea, în anul școlar 1925–1926. Cursurile s-au desfășurat într-o casă închiriată. Cel mai vechi document păstrat este Catalogul cu clasele I și II din anul școlar 1926–1927. Din el aflăm că în clasa I au fost înscriși 7 elevi din care au promovat 4, 3 fiind declarați repetenți. În clasa a II-a au fost înscriși 7 elevi, toți au promovat. Primul învățător a fost Dumitru Văleanu (1925–1927). Localul propriu al școlii românești din Cepari

s-a construit în anii 1937–1939, în timpul învățătorului Ioan Șomfelean, fiind construit cu suma de 240.000 lei, din care 220.000 au fost subvenție de la stat și 20.000 lei contribuția locuitorilor români prin muncă.

Școala românească din Tărpiu s-a înființat, de asemenea, în anul școlar 1925–1926. Cel mai vechi document ce atestă vechimea școlii este Matricola pentru anii școlari 1931–1932 și 1932–1933 în care sunt cuprinși elevii claselor I-VII.

- Clasa I – 15 elevi (10 repetenți)
- Clasa a II-a – 13 elevi (8 repetenți)
- Clasa a III-a – 11 elevi (6 repetenți)
- Clasa a IV-a – 5 elevi (2 repetenți)
- Clasa a V-a – 9 elevi (5 repetenți)
- Clasa a VI-a – 4 elevi (4 repetenți
- Clasa a VII-a – 2 elevi (1 repetent).

Marele număr de repetenți sre explicația în marele număr de absențe de la cursuri și chiar abandonarea cursurilor, mai ales la copiii din familiile de țigani. La Tărpiu nu a existat experiența școlarității așa cum a existat la Cepari. Primul învățător consemnat ăn documente a fost în Tărpiu Emilian Cleja, în anul școlar 1928–1929. Localul școlii românești din Tărpiu s-a construit în anul 1926, pâna la începerea cursurilor.

Perioada ocupației horthyste asupra Ardealului de Nord (septembrie 1940 – octombrie 1944) aduce în viața locuitorilor din această parte de NV a României evenimente dureroase. În această lucrare ne oprim asupra a trei probleme întâlnite și în localitățile Dumitra, Cepari și Tărpiu: urmărirea intelectualilor care au militat pentru drepturile românilor, situația evreilor și situația și evacuarea sașilor.

În Parohia Greco-Catolică Dumitra-Cepari a funcționat un preot implicat și în activități politice, culturale, de apărare a drepturilor românilor. Este vorba de Ion Costan, născut în Rebrișoara la 27 august 1911. Căsătorit la 29 iulie 1938 cu Domnica Catarig, căsătorie din care au rezultat două fiice; Studii: Liceul din Năsăud și Academia teologică Română Unită Cluj, absolvită în 1935 – cursuri la distanță. În vremea

ocupației horthyste era student la Facultatea de Drept a Universității București, cursuri la distanță. Pe timpul studenției și până ce a devenit preot-hirotonisit fiind în data de 15 august 1938 de către Episcopul Iuliu Hossu – Ion Costan a îndeplinit mai multe funcții pentru a se întreține la școală: pedagog la Liceul Gh. Barițiu Cluj (1931–1932), supraveghetor de ordine la Școala Normală de Băieți – Soloman Haliță Năsăud (1932–1934, secretar la Școala Normală de Băieți – Soloman Haliță Năsăud (1934–1938), și profesor de religie la Gimnaziul de fete Năsăud (1937–1938).

În calitate de preot a funcționat în Parohia Greco-Catolică Dumitra–Cepari (1938–1948). În paralel a fost: director la gazeta – Săptămâna – din Bistrița, director la sucursala Bistrița a Centralei Cooperativelor Românești Plugarul – în timpul războiului, consilier în Comitetul de Direcție al Cooperativelor Regna – în timpul războiului, președinte al Cooperativelor de Credit si Consum din Rebrișoara, vicepreședinte al Cooperativei de consum Bistrița, director al Căminului Cultural Rebrișoara și al Căminului Cultural Județean Năsăud.

Cunoștea limbile franceză, germană și maghiară. Pe timpul cât a funcționat la Școala Normală de Băieți – Solomon Haliță din Năsăud a primit o caracterizare pe care o socotesc valabilă pentru întreaga-i viață: „*Calități personale excepționale. Bun organizator, întreprinzător, inițiativă bogată, cu rară putere și dragoste de muncă (...). Execută rapid și temeinic toate chestiunile. Nu lasă nimic pentru a doua zi, lucrând în afara orelor de birou (...) Este respectuos, corect, plin de elan și bun camarad. Unanim simpatizat, reputație aleasă. Muncește fără nici o renumerație pentru toate societățile culturale, religioase, sociale. Este membru al Frontului Renașterii Nationale(...).*”

Acest preot cărturar și patriot n-a putut scăpa autorităților de ocupație. Ca urmare a fost șicanat permanent, arestat în 1940 în septembrie, i s-a ridicat biblioteca de la domiciliul din Bistrița, acuzat de – *ofensă adusă statului și națiunii maghiare* – proces la Cluj (achitat), după 23 august 1944 arestat din nou de ocupanți, la 13 septembrie 1944 fratele său din Rebrișoara Vasile Costan a fost omorât cu cuțitele de hanvezi –

rămânând o văduvă și cinci copii orfani, tot ăn grija mea – declara preotul.

Într-o scrisoare adersată unui profesor de la Facultatea de Drept București a afirmat: *„A început viața de luptă pentru afirmarea individualității noastre etnice și pentru apărarea drepturilor noastre în fața unui dușman care ne voia exterminarea."*

Alături de Ion Costan au avut de suferit în acea perioadă: preotul Iuliu Sonea din Cociu, Aurel Șorobetea – directorul Liceului din Năsăud, Dr. Ștefan I. Pop și Titus Pop din Bistrița, Adrian Mican din Lechința, Iuliu Oprea din Năsăud; iar în momentul retragerii trupelor maghiaro-germane au fost uciși Ioan Groza din Rodna și directorul Anton Popovici din Bistrița.

În perioada ocupației horthyste aproximativ 30.000 de cetățeni români din județ au fost duși la munci în Germania, Ungaria sau în zona frontului pentru a săpa tranșee și buncăre pentru armatele maghiaro-germane în retragere. Informația dată de Ștefan I. Pop ni se pare exagerată, probabil să fie valabilă pentru Ardealul de Nord. Din datele puse la dispoziție de Legiunea de Jandarmi Năsăud, situația mai aproape de realitate ar fi următoarea:

- Cetățeni ridicați de la domiciliu și duși la muncă forțată – 2961;
- Reîntorși la domiciliu – 302;
- Cetățeni ce nu s-au reîntors – 2659, marea majoritate evrei.

Evreii din județul Năsăud, care nu au fost duși la muncă au fost adunați într-un lagăr organizat în Dealul Târgului, în număr de 6300 persoane (bărbați, femei, copii). Hotărârea s-a luat în baza legilor, decretelor și ordinelor cu caracter rasial întocmite de autoritățile maghiare. Au fost deportați cu trenurile de marfă în zilele de 1–4 iunie 1944, cu direcția Lagărul de Exterminare de la Auschwitz. Din cei aproape 7000 de elevi câți existau în județul nostru la 31 iulie 1940, au mai existat la Recensământul din 1948 1132 (din cei reîntorși de la muncă din Ungaria și Germania , din cei refugiați în România în august 1940 și din cei puțini care s-au întors din lagărul de exterminare, eliberat

de trupele sovietice. Evreii din localitățile Dumitra și Tărpiu au dispărut în totalitate. La Cepari s-au reîntors patru frați din familia Blum, după informațiile primite de la bătrânii din Cepari care, însă, n-au putut preciza de unde au venit. Probabil s-au refugiat în România.

O problemă foarte dureroasă a fost cea a evacuării sașilor din Ardealul de Nord. Această problemă a apărut în legătură cu participarea bărbaților și tinerilor sași la războiul de pe Frontul de Est împotriva U.R.S.S., înrolați în armata maghiară sau în trupele germane Waffen S.S. În aceste trupe germane de elită au fost înrolați: *În iunie 1941 s-au înrolat 500 de bărbați, iar în aprilie 1942 s-au înrolat 1510 voluntari din județul nostru.* (Alexandru Pintilei, Horst Gobbel). Pentru exemplificare dispunem de date pentru Cepari: 33 de tineri, 22 în 1942 și 11 în 1943 care s-au înrolat. Nu se cunoaște numărul participanților la război, ci doar numărul celor căzuți în luptă pentru Dumitra și Cepari: Dumitra – 52 bărbați sași, Cepari – 22 bărbați sași plus 7 decedați în perioada evacuării. Alături de sași au fost înrolați în război și locuitori români și țigani. Cu ajutorul bătrânilor s-a reconstituit o listă de la cetățeni români și țigani din Cepari care s-au reîntors din război sau din prizonieratul petrecut în U.R.S.S.

Ziaristul sas Gustav Zikeli consideră că: *„Acțiunea voluntară a fost redusă. Cei mai mulți tineri au fost luați cu forța și cu teroarea în S.S. Cine nu mergea voluntar era considerat dușman al națiunii și fricos, era bătut și umilit. Părinților acestora li se murdăreau fațadele caselor și li se spărgeau geamurile.”*

După intrarea trupelor sovietice pe teritoriul României, apoi după evenimentele de la 23 august 1944 s-a pus tot mai insistent problema revenirii sașilor pentru a se feri de represaliile din partea armatelor sovietice. Tipograful Zikeli a precizat cauzele evacuării în masă a sașilor: *„Retragerea nu ar fi fost atât de generală, dacă liderii politici nu ar fi zvonit o atât de mare teroare. S-a spus, la început, că dacă vin rușii nu va mai rămâne nici un german în viață. Apoi, a venit atât de folosita vorbă a trădării națiunii! La îndemnul oamenilor politici s-au adăugat și spusele preotului evanghelic din Bistrița, Carl Molitoris:-*

vreți să vă păstrați ființa germană? Atunci trebuie să părăsiți ținutul natal!"

La 5 septembrie 1944 generalul Arthur Phleps – comandant S.S. și de poliție în Ardealul de Nord, a convocat la Bistrița pe toți reprezentanții sașilor din acest ținut, în frunte cu Robert Gassner – liderul sașilor din zonă. În fața lor a declarat: „*Prieteni, în următoarele 4 ore trebuie să acționăm. Poziția frontului mă constrânge să dau ordin pentru evacuarea populației germane din Ardealul de Nord. În acest scop am eliberat un drum de evacuare. Pe acest drum trebuie să mergeți. În alte condiții nu mai există o cale care să vă ducă în siguranță. Apărarea mea v-o ofer până în ultima clipă.*" (Alexandru Pintilei, Horst Gobbel).

La 7 septembrie 1944 s-a dat ordinul de începere a evacuării sașilor. Sașii din Bistrița au plecat cu trenul, la început conducătorii, apoi bătrânii, gravidele, femeile care alăptau, copiii și fetele. Sașii din satele zonei Bistriței au început să plece în data de 12 septembrie 1944. Ultimii au plecat sașii din Depresiunea Dumitra-Tăure la 20 septembrie 1944, în ordinea Dumitra, Cepari, Tărpiu. S-a desfășurat peste tot același ritual.

După o scurtă slujbă religioasă și o rugă în comun s-a dat plecarea prin tragerea clopotelor. S-a plecat în căruțe cu coviltir în care erau încărcate: mâncare, haine, persoanele familiei. Fiecare comunitate pleca sub conducerea unei persoane de încredere. Spre exemplu, sașii din Tărpiu au avut conducător pe Iohann Gottschick, care a notat totul într-un jurnal, pe baza căruia s-a realizat o monografie în germană și pentru această localitate.

Iată ce notează autorul jurnalului: *„Este ziua 20 a lunii septembrie. În sat domnește o nemaipomenită, până acum nemaivăzută agitație (...). hambarele erau umplute cu bucate culese până nu demult, cu fân, trifoi, otavă, paie, în grajduri stăteau vitele, în curte se preumbla păsăretul mereu flămând, și din cotețe zbierau înfometați porcii. Toate cămările depozitate din casă – umplute ochi, beciurile pline cu butoaie – erau atunci provizii însemnate de vin și pălincă –*

au rămas locului descuiate. Pe câmpuri și în vii rămasă neîngrijită roada ce da-n copt, rezultatul unor strădanii de ani. Femei și bărbați s-au resemnat cu gândul (că) vor părăsi pentru totdeauna casa și curtea, averea și bunurile, comunitatea pășunile și câmpurile și împreună cu ele , mult adorata patrie pentru multă vreme, ori pentru totdeauna. Românii rămași au fost mișcați emoțional contradictoriu: unii s-au bucurat de plecarea lor, dar alții erau marcați de tristețe." Autorul informează că, după plecarea celor 170 de căruțe, au rămas în Tărpiu *15 bărbați și feciori curajoși* un fel de ariergardă, cu scopul de a preda armatei germane restul vitelor.

Ajunși în Austria, sașii din Cepari și Dumitra au fost așezați în Austria Superioară, iar cei din Tărpiu în Muhlviertel. După ocuparea Austriei de către armatele sovietice o parte a sașilor s-a refugiat în Germania, altă parte a rămas în Austria. Pe alți sași, comandanții armatelor sovietice i-au retrimis spre Transilvania (Alexandru Pintelei, Horst Gobbel).

În privința sașilor din Tărpiu avem o altă variantă dată de jurnalul amintit mai sus. O delegație a sașilor din Tărpiu a plecat la Budapesta după informații și a obține permisiunea de a reveni pe teritoriul Ungariei. Autoritățile maghiare au condiționat această permisiune de obținerea de către sași a unor garanții că autoritățile române îi vor lăsa să reintre în fostele lor proprietăți. Timpul a trecut și a venit ziua de 6 martie 1945, când formarea Guvernului Petru Groza echivala cu venirea comuniștilor la putere, ca urmare totul a căzut. Între timp 24 de familii de tărpieni au revenit în județul Năsăud, fără nici o aprobare, pe căi ocolite. Au găsit gospodăriile ocupate de coloniști. Au fost cazați în casa parohială și la unele familii de băștinași. Alungați de către coloniști au fost internați într-un lagăr la Bistrița.

După ce Transilvania a fost cedată României, (festivitățile de la Cluj în 12 martie 1945), Guvernul României și-a extins autoritatea și asupra Ardealului de Nord. Puterea în județul Năsăud era deținută de Prefectură, Consiliul Județean, Legiunea de jandarmi etc. Totul a ajuns sub controlul politic al Consiliului Politic Județean Năsăud. Aceste

organisme politice din județe au fost create prin Ordin al Ministerului de Interne de la București din 15 iunie 1945. Erau alcătuite din câte un reprezentant al partidelor ce alcătuiau Blocul Național Democrat, pe care se sprijineapolitic Guvernul Petru Groza (P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. gruparea Anton Alexandrescu, P.N.L. – gruparea Gh.Tătărăscu)

Dar încă înainte de 15 iunie 1945, prefectul județului Năsăud, Dr. Ștefan I. Pop a dat Ordonanța nr.60 din 26 martie 1945 în care spunea:

„Art. 1. Toate persoanele care au plecat de pe teritoriul județului Năsăud în preajma intrării armatei eliberatoare părăsindu-și ocupațiunea, în caz de reîntoarcere își vor putea restabili domiciliul în raza județului Năsăud numai în acel caz, dacă în fața Comisiei de epurare vor dovedi în mod plauzibil că în trecut au avut o atitudine democratică și

a. Plecarea lor s-a făcut în urma ridicării forțate, respectiv au fost luați cu forța de către armatele inamice în retragere dinaintea armatelor eliberatoare;
b. Îndeplinind serviciul militar au plecat cu unitățile din care făceau parte;
c. Plecarea lor se datorăște unor ămprejurări de forță majoră;
d. Hotărârea de achitare a comisiei competente de purificare adusă în cauză, a fost aprobată de prefectul județului.

Art. 2. Dispozițiile articolului 1 nu se referă la persoanele deportate sau duse ca prizonieri de către autoritățile fasciste, deoarece acestea reintră imediat (...)în toate drepturile civile și politice.”

După data de 15 iunie 1945, problema sașilor a stat pe agenda multor ședințe ale Consiliului Politic Județean Năsăud. În ședința din 11 iulie 1945 a C.P.J. Năsăud prefectul a făcut o dare de seamă pe această problemă, din care citâm: „*(...) Pentru a nu aduce perturbări de ordin politic, economic și social, sașii nefiind educați în sens democratic și având aceleași idei hitleriste, pe de altă parte fiind în apropiere de vechile lor domicilii la cere se gândeau că se vor reîntoarce și vor reintra în proprietățile lor, precum și faptul că județul nostru nu suportă un plusde populație, face cunoscut consiliului că a luat măsuri prin organele administrative și jandarmi ca toti aceia să*

fie puși sub paza jandarmeriei , identificați și plasați în alte comune decât cele de origine, utilizați la munci fie particulare, fie de interes obștesc contra plată în bani sau natură. Totodată arată că a raportat Ministerului, cerând să fie duși în lagăre în alte părți ale țării, pentru a nu da naștere aici printre coloniști, unei stări de spirit, de nesiguranță și neîncredere asupra Legii Agrare."

Până și Legiunea de Jandarmi a județului Năsăud a fost îngrijorată de situația sașilor ce s-au reîntors. Într-un raport din 6 august 1945 adresat Inspectoratului de Jandarmi Cluj se arată că: „*Starea de spirit a repatriaților sași este îngrijorătoare și în special a celor bolnavi și a copiilor necapabili de muncă, pe temă că nu au cu ce trai. Încep îmbolnăvirile din cauza foamei. Cei capabili de muncă au fost trimiși în detașamente de lucru la Inspectoratul de Poliție Cluj, iar cei rămași nu pot să îmbrățișeze ca prin munca lor să poată da hrană celor neputincioși. Îngrijorările sunt cu atât mai mari cu cât se apropie iarna și se mai adaugă și starea de îmbrăcăminte de care au absolută nevoie. Nu sunt cu nimic pregătiți pentru a învinge rigorile iernii ce se apropie, nu au nici case de locuit cel puțin.(...)"*

Au fost și familii de sași care n-au plecat spre Occident în septembrie 1944. Au rămas pe loc câte cinci persoane în Dumitra și Tărpiu și patru persoane în Cepari. Pe lângă cele 24 de familii reîntoarse din Tărpiu, au revenit unele familii de sași în localitățile Cepari și Dumitra. Un document provenit de la Legiunea de Jandarmi Năsăud, de la finele anului 1947 relatează următoarele:

- Numărul populației germane pe categorii:
  - Dumitra – 32 (19B, 13 F)
  - Cepari – 24 (10B, 14F)
- Numărul cetățenilor germani buni de muncă obștească:
  - Dumitra – 25 (17B, 8F)
  - Cepari – 17 (9B, 8F)
- Scutiți de muncă, caz de boală:
  - Dumitra – 2 (2B)
  - Cepari – 2 (2B)

- Numărul copiilor de alăptat: Dumitra – 3F
- Numărul populației germane trimise la muncă:
  – Someșen: Dumitra – 3B, Cepari – 0
  – Oradea: Dumitra – 0, Cepari – 0
  – U.R.S.S.: Dumitra – 9B, Cepari – 1B
- Numărul persoanelor germane înapoiate din U.R.S.S. – decembrie 1946: Dumitra – 1B

La nivelul județului nostru mulți sași reîntorși au fost fixați în sate de pe valea Someșului Mare, Valea Bârgăului și în alte părți. Unii au fost fixați în gospodării ale celor veniți drept coloniști în satele săsești.

Coloniștii stabiliți în localitatea Cepari au fost 467 persoane ce au aparținut la 120 de familii:" *Au venit 61 de familii din județul Someș, zona Târgu-Lăpuș, 37 familii din județul Năsăud, Valea Someșului Mare, 10 familii din Maramureș, 2 familii din județul Bihor și 10 familii din alte părți ale Transilvaniei."* Prin Reforma Agrară din 1945–1947 s-a distribuit coloniștilor în proprietate loturi de 8 jug. și localnicilor loturi de completare până la 8 jug. Suprafața împărțită a fost de 907 jug. Din pământul Cepariului s-a dat comunei Prislop 42 jug., teren de fânaț (lângă hotarul Mintiului) și aproape jumătate din pășunea comunală. Comuna Lușca a primit de la Cepari 100j ug. pășune, Cepariul primind în schimb 100 jug. pășune de la Dumitra.

Coloniștii din Dumitra au provenit din peste 65 localități de pe Valea Someșului Mare, Maramureș și din alte zone ale Transilvaniei. Comuna Dumitra a mai cedat 100 jug.pășune comunei Mintiu, deci în total 200 jug. A fost scutită în schimb a ceda 200jug. comunei Nepos.

În localitatea Tărpiu au venit coloniști din Munții Apuseni dar și din Valea Someșului Mare. În Tărpiu s-au expropriat de la sașii absenteiști 2664 jug., care s-a repartizat astfel: 2592 jug. pentru 190 familii de coloniști și pentru familiile de români și țigani băștinași. S-a mai dat comunelor Blăjenii de Sus și Blăjenii de Jos 72 jug. Împroprietăririle s-au făcut ca în Cepari. Precizăm că împroprietăririle au fost gratuite, coloniștii intrând și în posesia inventarului agricol. Casele, foste ale sașilor, s-au dat în folosință coloniștilor, rămânând proprietatea statului.

Vor fi vândute în anii 70 din secolul trecut, după ce nefiind îngrijite s-au degradat. Au fost vândute în rate, la prețuri modice. Noii proprietari le-au reparat, dar au transformat multe din ele alterând stilul săsesc de altădată.

Încheiem acest demers cu precizarea faptului că după ce România a semnat Tratatul de pace cu Națiunile Unite în februarie 1947, viața sașilor s-a îmbunătățit. Li s-a recunoscut cetățenia română, au reprimit dreptul de vot, au fost reprimiți în gospodăriile lor (casa și grădina), au fost eliberați cei ce se aflau în detașamente de muncă; în marea lor majoritate, au funcționat școli elementare cu predare în germană în localitățile cu un număr mai mare de copii sași, cursurile liceale putând fi continuate la Bistrița, cu predare în limba germană (secția germană la liceul românesc ce funcționa în fosta clădire a liceului german). S-au putut angaja în industria județului aflată în expansiune, sau să muncească la C.A.P sau I.A.S Dumitra. După stabilirea relațiilor diplomatice între România și Republica Federală Germană marea majoritate a sașilor au plecat spre Occident. Au rămas locuințe, biserici și școli. Românii se folosesc de ele, le asigură reparații cuvenite și capitale. Spre exemplu, în anii 90, de la finele sec.XX statul român a realizat reparații capitale la Biserica gotică din Tărpiu, dăruită de sași Parohiei Ortodoxe din localitate, reparată cu sprijinul Direcției Naționale a Monumentelor Istorice. În anii 2019–2020 a intrat în reparații capitale Biserica gotică din Cepari, cumpărată cu o sumă accesibilă de la sași de către Parohia Ortodoxă Cepari. Prin intermediul Monumentelor istorice se realizează reparații capitale cu 600.000 euro obținuți de la Uniunea Europeană și prin contribuția credincioșilor din localitate.

Concluzionând, putem afirma că raporturile dintre români și sași au evoluat în decursul timpului pe baza mentalităților, a raporturilor juridice din fiecare epocă, a statutului social-economic existent la un moment dat. Secole la rând românii au fost alungați, admiși în satele săsești doar în calitate de slugi, primiți cu greu în epoca modernă în aceste sate și așezați la marginea lor. Economic românii au fost totdeauna mai săraci în comparație cu sașii, cu un nivel de trai inferior față de

aceștia. Ca urmare, a fost un fapt real că unii români s-au bucurat în momentul evacuării lor.

În relațiile româno-săsești din Dumitra, Cepari, Tărpiu au fost și momente de cooperare, după Revoluția de la 1848–1849 și după unirea Transilvaniei cu România, unire acceptată și recunoscută de sași la nivel național. Georg Breckner, în monografia lui despre Cepari informează că au existat copii ai românilor și evreilor care au frecventat școala germană a sașilor înainte de 1918. În perioada interbelică copii ai sașilor au fost înscriși la Școala românească din Cepari. În localitatea Dumitra, după ce s-a înființat școala românească, cursurile s-au desfășurat în localul școlii săsești, până ce a fost construit localul școlii românești. Construirea localului școlii din Dumitra s-a realizat cu fondurile obținute din vânzarea unei păduri comunale pădure care era în primul rând a sașilor care erau majoritari în localitate și conduceau primăria din localitate. La inaugurarea Capelei din Cepari au fost prezente toate autoritățile comunale și bisericești ale sașilor. Când, după Primul Război Mondial s-au procurat clopote noi pentru Biserica Evanghelică din Tărpiu au contribuit cu bani românii și în special țiganii care erau evanghelici luterani.

Dincolo de aceste situații concrete, trebuie recunoscut faptul că sașii au reprezentat în Transilvania un factor de civilizație de care au beneficiat românii, maghiarii și celelalte naționalități conlocuitoare.

Surse bibliografice

A. LUCRĂRI DE SINTEZĂ

1. Daicoviciu, Constantin, Pascu, Ștefan, Cherestešiu, Victor și colab*., Din istoria Transilvaniei*, vol. I, II, ediția aIII-a, Editura Academiei R.P.R., București, 1963.
2. Giurăscu, C, Constantin, *Istoria României în date,* Ed. Enciclopedică Română, București, 1972
3. Pop, Ioan-Aurel, Nagler, Thomas(coordonatori), *Istoria Transilvaniei*, vol. I, II, III, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003–2013

B. IZVOARE ȘI INSTRUMENTE DE LUCRU

1. Anonimus, *Faptele ungurilor*, în Culegere de texte pentru istoria României, vol. I, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1977, sub redacția Ștefan Pascu, Liviu Maior.
2. Boca, Pompei, *Componența nationala a populației județului Bistrița-Năsăud la Recensământul din 1850–1851,* în File de istorie, vol. VI, Bistrița, 1989.
3. Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Izvoare de demografie istorică,* vol. I, II, București, 1986–1987.
4. Documenta Romaniae Historica, C, Transilvania, vol. II, III, V, Ed. Academiei R.S.R.
5. Institutul Central de Statistică, *Recensământul general al populației României din 1930,* București, 1940.
6. Ibidem, *Recensământul general al populației României în 1940, București; 1940.*
7. Scurtu, Ioan și colab*, Istoria României între anii 1918–1944, Culegere de documente,* Ed. Didactică și Pedagogică, București , 1982.
8. Sigmirean, Ioan, Onofreiu, Adrian*, Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte,* Ed. Răsunetul, Bistrița, 2001.
9. Studia Consualia Transilvanica, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca*, Recensământul din 1900, Transilvania,* Ed. Staff, 1999, Cluj-Napoca.

C. ISTORIOGRAFIE SPECIFICĂ

1. Banca Națională a României, Filiala Bistrița, *Monografia economica a județului Năsăud, 1938*, manuscris A.N.B.N.
2. Boca, Pompei*, Vechimea documentară a localităților din județul Bistrița-Năsăud,* File de istorie, nr. 1 din 1971, Bistrița.
3. Bolovan, Ioan, Onofreiu, Adrian, *Revoluția de la 1848–1849 în zona Regimentului grăniceresc năsăudean, Contribuții demografice,* Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2003.
4. Breckner, Georg, *Spuren Bilder aus Chepan*, Austria, 1999.
5. Gaiu, Corneliu, Duda, Vasile, *Studiu istoric, arheologic și stylistic. Localitățile Dumitra, Cepari, Tărpiu (Fișele monumentelor de arhitectură și arheologie),* Wikipedia.
6. Kadar, Iozsef*, Solnok- Dobokavavarmegie Monahioya,* volumele IV, VI, Dej 1900–1903.
7. Kisch, Oskar, *Istoria Bistriței și a ținutului Nosen,* vol.I, (1241–1699), Tipografia Minerva, Bistrița, 1926.

8. Marian, Popan*, Unele considerații privind exodul și întoarcerea sașilor tărpieni. Tărpiu – Treppedorf, districtul Bistriței (octombrie 1944 – octombrie 1945),* în Sașii transilvăneni între statornicie și dezrădăcinare (volum editat de Gaiu Corneliu și Orga Valentin)
9. Marțian Iulian*, Fata, tradiție și istorie*, în Arhiva Someșană, nr.4 din 1926, Năsăud.
10. Nagler, Thomas, *Așezarea sașilor în Transilvania,* Ed. Kriterion, 1992.
11. Onofreiu, Adrian*, Problema sașilor în dezbaterile Consiliului politic al județului Năsăud (1945–1947), în Sașii transilvăneni între statornicie și dezrădăcinare* (volum editat de Gaiu Corneliu și Orga Valentin) , Bistrița, 2006.
12. Onofreiu, Adrian, Sigmirean Ioan*, Istoria județului Bistrița-Năsăud. Compendiu*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2019.
13. Pintilei, Alexandru, Horst, Gobbel*, Punct crucial în Ardealul de Nord,* Ed. Verlag Haus der Heimat Nurnberg, Nurnberg, 2004.
14. Pop, I, Ștefan*, O pagină de istorie*, Tipografia Minerva, Bistrița, 1947.
15. Raiger, Michael, Schmedt, Ionatann și colab., *Mettersdorfer Heimiathbuch*, 1999.
16. Rădulescu, Gabriela, *Biserica Evanghelică din Tărpiu,* Bistrița, 1999.
17. Sigmirean, Ioan*, Istoricul bisericilor din Cepari,* Ed. Didactica Nova, Bistrița, 2007.
18. Sigmirean, Ioan*, Monografia comunei Dumitra (Dumitra, Cepari, Tărpiu),* Ed. Barna-s, Bistrița, 2008.
19. Sigmirean , Ioan, Monografia *localității Caila, Depresiunea Dumitra-Tăure, comuna Șintereag,* Ed. Mesagerul, Bistrița, 2015.
20. Zikeli, Gustav*, Amintirile unui tipograf,* manuscris, A.N.B.N.

Relațiile sașilor cu românii din Valea Rodnei (de la colonizare la înființarea Regimentului de Graniță)

MIHAI GEORGIȚĂ*

Pentru a consolida stăpânirea regatului ungar în nord-estul Transilvaniei, cucerit integral între timp, regii Ungariei au colonizat germanii în zona Bistriței și Rodnei, cu rosturi militare de apărare a frontierei și economice de exploatare a minereurilor prețioase[1].

Dar coloniștii germani nu au venit acum să populeze în aceste zone un spațiu depopulat, deoarece aici viețuiau de veacuri români și strămoșii lor[2]. Această realitate reiese și din documentele oficiale ale cancelariei regatului ungar și a fost recunoscută o vreme în evul mediu chiar de sași. Astfel, într-un document din 1557 referitor la litigiul dintre comunitatea românilor din Petriș și sașii din Satul Nou pentru o pădure, românii din Petriș, în temeiul unui act autentic din 10 iunie 1366, întărit cu peceți atârnate, adus în fața scaunului de judecată al Bistriței, format din judele primar și jurații orașului Bistrița afirmau că această pădure le aparține din vechime. Actul reprodus în cel din 1557, dezvăluie, de fapt, un litigiu și mai vechi, chiar din perioada colonizării sașilor în regiunea Bistriței, când și-au însușit pe nedrept

* Mihai Georgiță, consilier superior, Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale, email: *salastudiu.bihor@arhivelenationale.ro*

1 Despre rațiunile politice privind colonizarea sașilor în Transilvania vezi: Ioan-Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX–XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996, p. 155–157.

2 Vezi amănunte în: Mihai Georgiță, *Considerații cu privire la trecutul Văii Rodnei și Bârgăului, până în secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Bârgăuan", anul II, nr. 2, 2012, pp. 36–44.

lemne din pădurea Cuşmei, ce aparținea românilor din Petriș, intenționând chiar să fondeze un nou sat pe pământul românilor. Împotrivirea românilor-așa cum arată documentul de la 1366 – se baza pe dreptul de proprietate asupra teritoriului moștenit de strămoșii, pe care „ îl au de peste o mie de ani și pe care l-au apărat de multe ori cu sângele, atât ei cât și strămoșii lor”. Întrunit în urma unei porunci a regelui, magistratul Bistriței (judele și jurații), după „o chibzuită consfătuire”, au găsit ca „dreaptă și potrivită cu rânduiala legii” decizia ca hotarele „să rămână neschimbate și nemodificate așa cum au fost ele statornicite la intrarea în țară a hunilor și întărite de ducii lor”. Mai precis, se decide ca „această pădure să rămână pe lângă satul românilor, căruia îi aparține din vechime, cum dovedește așezarea ei, precum și cunoașterea publică, iar această colonie teutonică sau germană, dacă crede că nu poate să trăiască fără pădure montană, să se tragă în prediul Dumitrița și să-și așeze acolo satul”. Actul mai arată că românii au acceptat întemeierea unui nou sat al sașilor (Satul Nou) lângă al lor și s-au împăcat onorabil. Cu toate că litigiul a fost declanșat de sași, a căror plângere a ajuns la regele Ludovic I, motivată fiind de privilegiile acordate la momentul colonizării, s-au lovit de drepturile imemoriale ale românilor în aceste locuri și au pierdut, iar trimișii regelui, Gaspar Hennel și Simon de Frank, au apreciat judecata ca „drept făcută și întocmită”, recunoscând drepturile cele străvechi ale românilor, pe care le-a validat apoi regele[3]. Astfel, conștiința publică susținea vechimea românilor din aceste părți ale Transilvaniei, fiind confirmată de documente oficiale emise în cancelaria regală. Vechimea românilor de peste o mie de ani, recte din timpul hunilor, recunoscută în acte publice oficiale, trebuie pusă în legătură cu mitul medieval maghiar al descendenței ungurilor din huni, folosit ca un reper principal în trecutul lor istoric. Desigur, românii știau că strămoșii lor erau acolo înainte de venirea

---

[3] Teodor Ghițan, *Un important document bistrițean de la 1366*, în „File de istorie”, Bistrița, I, 1976, p. 134–145. Diferite aspecte ale documentului sunt analizate recent la: Ioan-Aurel Pop, *Din mâinile valahilor schismatici… Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII–XIV)*, București, 2011, p. 66–67.

hunilor, atunci când doar s-au statornicit hotarele, realitate specificată chiar în documentul din 1366. Această realitate o putem transpune, fără să greșim, nu numai pe Valea Bârgăului, care se învecinează cu Petrișul și Cușma, ci și pe Valea Rodnei. Aici locuiau românii în obști sătești înainte de colonizarea sașilor, cu tot ce presupunea proprietatea devălmașă a pământurilor și pădurilor. Prin urmare, românii erau conștienți de faptul că erau băștinași în zonă, că trăiau acolo cu mult înaintea sașilor, dar pe care, potrivit acestui document, i-au acceptat să se așeze în vecinătățile lor, dorind să conviețuiască pașnic cu acești coloniști. Pe de altă parte, documentul ilustrează și dorința sașilor de a-și extinde pretențiile și asupra bunurilor vechilor băștinași. De la colonizarea sașilor până la înființarea graniței, perioada este marcată de alternanța între buna conviețuire și tentinda tot mai accentuată a orașului săsesc Bistrița de a domina în zonă și de a-și extinde hinterlandul pe seama românilor.

Valea Rodnei apare menționată documentar prima dată la 1229 în cronica rusească a lui Ipatie, în contextul expansiunii regatului maghiar spre est și relațiile cu migratorii cumani. Câțiva ani mai târziu, în 1235 – după cum se relatează în aceeași cronică – suferind o nouă înfrângere din partea halicienilor, unguri s-au retras spre «Baia denumită și Rodna»[4]. Așadar, valea Rodnei încă din acea perioadă era folosită ca o poartă de trecere prin Carpații orientali în Moldova și spre cnezatele rusești. Mai aflâm din acestă cronică că Rodna era denumită și Baia, adică localitate cu exploatare minieră. Desigur, de câteva decenii bune, aici au fost colonizați de către regii Ungariei, din rațiuni economice și militare, familii de mineri sași[5], care au deschis o nouă fază de extracție a minereurilor aurifere și argentifere la Rodna. Ea a ajuns o localitate prosperă și destul de populată pentru acele timpuri.

Despre «bogata Rudana» (Rodna), ne furnizază mai multe informații călugărul catolic Rogerius, italian de origine, care se afla în misiune

---

4 Informație preluată de la Victor Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, Chișinău, 1994, p. 89.

5 Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 1972, p. 30.

religioasă în momentul invaziei tătaro-mongole din Transilvania[6]. Rodna era „un oraș al teutonilor (sașilor), așezat între munții înalți, unde se afla mina de argint a regelui" și „unde se găsea o mulțime nenumărată de popor", între care erau „oameni războinici și nu duceau lipsă de arme". Cu toate acestea, strategia de luptă a mongolilor s-a dovedit mai eficientă. Din descrierea lui Rogerius aflăm că Rodna era un oraș minier bogat, unde trăia o populație numeroasă, de origine săsească. Se pare că nu de mult timp localitatea a fost transformată într-un oraș, întrucât nu era prevăzut cu nici un fel de sistem de fortificații. Rolul militar pe care trebuia să-l îndeplinească, pe lângă cel economic în producția mineritului de metale prețioase, nu era desăvârșit în acel moment. Sașii erau, deopotrivă mineri și războinici, înzestrați cu arme și trebuiau să păzească granița la această trecătoare, însă nu aveau un sistem defensiv, astfel încât printr-un mic șiretlic, armata mongolă a pătruns lejer în oraș și l-a cucerit. Rogerius ne spune că a fost un mare măcel[7], iar alte surse ne indică cifra celor uciși atunci în Rodna ca fiind de 4000 de oameni[8]. Firește, localitatea era una dintre cele mari din Transilvania și datorită însemnătății sale economice. Populația care a supraviețuit măcelului s-a predat, iar combatanții supraviețuitori au fost incluși în oastea hanului. Rogerius ne relatează în continuare că „după ce primi orașul sub protecția sa", Cadan, conducătorul oștirii mongole, „s-a unit cu Aristaldus, comitele orașului, și împreună cu 600 de soldați teutoni (sași n.n.) înarmați, a început să vină cu ei dincoace de pădure"[9]. Știm tot de la Rogeris că s-au îndreptat spre Bistrița pe care au cucerit-o pe 2 aprilie (deci la numai trei zile după căderea Rodnei), ceea ce a însemnat lichidarea rezistenței în zona de colonizare săsească din

---

6 Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciadă și imperiul mongol*, București, 1993, p. 95.

7 *Izvoarele istorie românilor. Cântecul de jale*, Ed. G. Popa Lisseanu, vol. V, București, 1935, p. 72.

8 *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, partea 1, ed. N.N. Densușianu, E. Hurmuzaki, București, 1887, p. 188. În continuare: *Documente*...

9 *Izvoarele istoriei românilor. Cântecul de jale*, p. 72.

nord-estul Transilvaniei, deschizând cale spre interiorul provinciei[10]. Invazia mongolă în Transilvania a produs mari pagube umane și materiale, trecând prin foc și sabie localitățile care au apărut în cale, astfel încât după cinci ani, în 1246, episcopul Transilvaniei încă se mai plângea că dioceza sa era aproape nelocuită[11]. În 6 mai episcopul a obținut privilegii de colonizarea unor posesiuni depopulate drastic, între acestea numărându-se și Herina. Locuitorii satelor – așa cum arată Rogerius – se refugiaseră în număr mare în munți. Devastarea din 1242, la întoarcerea mongolilor, pare să nu fi afectat atât de mult zona din nord-est ca pe cea din sudul Transilvaniei, pe unde s-au retras, întrucât, hoardele au ezitat, probabil, să utilizeze drumul Rodnei, mai puțin practicabil[12].

Imediat după retragerea mongolilor, dorind să pună în practică hotărârile conciliului de la Lyon, prin care s-au cerut statelor creștine, aflate în calea acestor ivadatori, să fortifice și să întărească teritoriile și pozițiile pe unde puteau pătrunde, regele Ungariei a luat măsuri de reorganizare a Transilvaniei și de restabilire a dominației sale cu ajutorul voievodului Laurențiu[13], măsuri care constau în privilegii acordate celor care vroiau să se așeze în locurile pustiite și părăsite[14]. Voievodul Laurențiu Aba a profitat de pe urma acțiunilor sale de reorganizare a Transilvaniei și a obținut un important domeniu pe Valea Șieului format din 7 sate[15]. Tot lui, care era în același timp și comite al secuilor, îi va fi revenit sarcina să reabiliteze locurile devastate de mongoli, să ia măsuri de administrare a Văii Rodnei și a minelor de aici. Astfel, potrivit unui document publicat cu mult în urmă de Victor Onișor, în 1245 regele Bela al IV-lea a însărcinat pe comitele secuilor – voievodul

[10] Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Ed. Cluj-Napoca, 2003, p. 36–38.
[11] Mario Ruffini, *Istoria românilor din Transilvania*, Ed. București, 1993, p. 35.
[12] Tudor Sălăgean, *op.cit.*, p. 45–48.
[13] *Ibidem*, p. 79–87; Mario Ruffini, *op.cit*., p. 36.
[14] C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, București,1960, p. 80.
[15] Tudor Sălăgean, *op.cit.*, p. 88–89. Cele 7 sate sunt: Sărata, Sărățel, Chintelnic, Șieu-Măgheruș, Arcalia, Săsarm și Chiuza.

Laurențiu Aba – să ocupe și să administreze ținutul Rodeni cu satele aparținătoare, după drepturile și imunitățile care le-a avut acest ținut din vechime, iar din veniturile minelor să dea tezaurului reginei 130 de mărci de aur anual[16]. În acest document erau menționate și localitățile aparținătoare de orașul Rodna: Sângeorz, Rebra, Feldru, Năsăud, Salva, Telciu, Mocod, Zagra. Deoarece documentul n-a mai putut fi depistat până astăzi, a ridicat semne serioase de întrebare asupra autenticității[17]. Cât ne privește, văzând că împrejurările emiterii actului se potrivesc cu misiunea încredințată comitelui secuilor, voievodul Lautențiu, care-și avea domeniul pe valea Șieului, ne face să credem că documentul studiat de Victor Onișor a existat și era autentic. Mai reținem din acest document că minele erau explotate în folosul reginei, iar ținutul Rodnei era ocupat ca posesie regală. Prin administrarea ținutului după „drepturile și imunitățile care le-a avut acest ținut din vechime" înțelegem, fără teama de a greși, că este vorba de drepturile și imunitățile avute de românii din vechime, recunoscute de ungurii când au cucerit Transilvania[18], și desigur a sașilor din Rodna. De altfel, regele, care acordase privilegii locuitorilor pentru repopularea voievodatului, nu-și permitea să încalce drepturile românilor și sașilor de aici, ci doar să le protejeze cu sprijinul voievodului Laurențiu.

În urma luptelor cu cehii, regatul maghiar a pierdut Stiria, iar principele Ștefan al V-lea a primit spre guvernare Transilvania[19], „inaugurând una din cele mai faste perioade din istoria acestei provincii în cea de-a doua jumătate asecoluluia la XIII-lea". A inițiat o serie de reforme care au pus capăt crizei traversate în urma invaziei mongole. Bun organizator și strateg militar, Ștefan s-a desprins de politica șovăilenicului

[16] Apud. Liviu Păiuș, *Monografia comunei Rodna Veche*, vol. I, Bistrița, 2003, p. 17.

[17] *Monografia orașului Năsăud*(1245–2008), vol I, Năsăud, 2009: Vezi capitolul semnat de Lucian Vaida, Claudia Septimia Peteanu, Ioan Seni „Repere istorice din cele mai vechi timpuri până la desființarea Regimentului II de Graniță", p. 84–85

[18] Vezi în acest sens demonstrația la Ioan-Aurel Pop, *Din mâinile valahilor schismatici…*, p. 59–69.

[19] Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895–1526,* Cluj-Napoca, 2006, p. 132.

tată, regele Bela, și de tradițiile centraliste, adunând în jurul său colaboratori animați de idealul cavalerismului medieval, ce nu proveneau din rândurile aristocrației. Pe aceștia i-a promovat în cele mai înalte demnități ale regatului și i-a înzestrat cu domenii, formând, astfel, o nouă pătură aristocratică aflată în competiție cu vechea aristocrație. Ștefan nu s-a sfiit să înstrăineze domenii ale castrelor regale cavalerilor săi, în timp ce regele Bela al IV-lea era adeptul conservării domeniului regal, cei doi ajungând astfel la un conflict deschis. Deși titlul recunoscut în acea perioadă era doar de „duce al Transilvaniei", acesta se purta, din proprie inițiativă, ca un adevărat suveran la răsărit de Tisa, iar instituțiile locale îl percepeau ca atare. Decizia lui Ștefan de a-și extinde autoritatea asupra teritoriului dintre Tisa și Dunăre a dus la o confruntare armată cu oștile regelui. Aflat în avantaj în urma conflictului, Ștefan, prin pacea de la Pojon, de la sfârșitul lui noiembrie 1262, obține recunoașterea titulaturii oficiale de „rege tânăr al Ungariei, duce al Transilvaniei și domn al cumanilor", precum și extinderea autorității sale asupra tuturor teritoriilor regatului situate la răsărit de Dunăre. Astfel, pe teritoriul regatului se creau două formațiuni statale distincte. În teritoriul administrat de „regele tânăr", acesta dispunea, în mod oficial, de structuri administrative și juridice similare acelora subordonate regelui Bela și de o curte regală ce reprezanta o copie fidelă a celei de la Buda. Cumanii treceau sub controlul lui Ștefan, iar regele Bela își asuma obligația de a nu-i atrage de partea sa. La fel, tânărului rege îi revenea același angajament în privința slavilor, teutonilor și boemilor din nord-vestul Ungariei. Cei doi regi își asumau, de asemenea, obligația să nu ia măsuri represive împotriva nobililor și a servitorilor fideli, dar nici să încalce în vreun fel proprietățile acestora. Titulatura de „rege tânăr" nu însemna nici un tip de subordonare reală, prerogativele erau practic similare celor exercitate de regele titular[20]. După un an de pace aparentă, partida aristocratică grupată în jurul regelui Bela al IV-lea a inițiat o vastă campanie

[20] Tudor Sălăgean, *op.cit.*, p. 111–118.

diplomatică și propagandistică menită nu numai să submineze poziția lui Ștefan, ci și să pregătească terenul pentru o înfrângere militară definitivă, urmată de dezmoștenire acestuia în favoare principelui mai tânăr Bela. Perspectivă înlăturării lui Ștefan din calitatea de moștenitor a determinat un număr important din categoriile de susținători transilvăneni să-și reconsidere poziția față de el. Boiemi, polonezii, chiar și papa, echidistant la început, au venit în sprijinul regelui Bela. Așa se explică intervenția papei Urban al IV-lea în favoarea reginei Maria într-un act papal din 16 iulie 1264, prin care i se adresa lui Ștefan nu în calitate de rege tânăr sau moștenitor al tronului, ci doar în aceea, perfect neangajată, de „prim născut al regelui Bela”[21]. Papa îl somează pe Ștefan, sub amenințarea excomunicării, să restituie reginei Maria, așadar mamei sale, satele și pământurile numite în limba obișnuită Bistrița, Rodna, Jelna și Crainimăt (ultimele două fiind identificate după noile cercetări, cu satele Sărata și Chiraleși)[22], care au fost stăpânite „în tihnă și pace” atât de regina Maria, „cât și de toate înaintașele sale, din vremuri a căror amintire s-a pierdut”[23]. Aceste proprietăți după cum rezultă din textul bulei pontificale, intrase în posesia lui Ștefan prin acordul de pace de la Pojon, însă nu era valabil atâta timp cât nu fusese semnat și de regină, motiv pentru care papa cere imperativ să le retrocedeze. Pe lângă evidențierea raporturilor politice și juridice între suverani, documentul scoate în relief și faptul că Bistrița și Rodna, care erau menționate în surse ca fiind localități de dimensiunea unui oraș, au ajuns să fie socotite, la această dată, simple sate alături de Jelna și Crainimăt (Sărata și Chiraleș). În mod sigur, diminuarea la nivelul satului, mai ales a Rodnei, a fost cauzată de invazia mongolo-tătară.

[21] *Ibidem*, p. 120.

[22] Gerhardt Hochstrasser, *Sind „Zolosim et Querali” mit Salz und Kirieleis im Nõsnerland identisch*?, în „Zeitschrift für Sienbenbürgische Landeskunde”, vol. II, München, 20, 1997.

[23] *Documente privind istoria României*, seria C. Transilvania, veacul XIII, vol II, București, 1952, p. 69–70. În continuare: *DIRC, Transilvania*. Vezi și *Documente*…, p. 319

În același an, 1264, Ștefan, în calitate de „iunior Rex Ungarie, dux Transilvanus, Dominus Cumanorum” (rege tânăr al Ungariei, duce al Transilvanie și domn al Cumanilor), emite un act de danie pentru comitele Hazos, care și-a adus serviciile credincioase și s-a sacrificat pentru regatul său („regno nostro”). Drept recompensă pentru serviciile aduse(„in recompensationem servitiorum eiusdem”), îi acordă lui, urmașilor și sucesorilor urmașilor („et suis heredibus heredumque succesoribus”) ținutul Nazwod („terram Nazwod”) cu toate pertitențele și utilitățile acestuia în chip irevocabil și permanent, ținut care aparținuse anterior altui slujbaș fidel, dar decedat și fără urmași, precizându-se că era acum ținut pustiu și lipsit de locuitori („vacum tamen, et habitatoribus carentem”)[24]. S-a afirmat despre acest act că ar conține prima atestare a Năsăudului și a „Țării Năsăudului”, dar ulterior afirmația a fost infirmată de istoriografie pe motiv că s-ar fi creat o confuzie între denumirea „terram Nazwod” și „țara Năsăudului”, în realitate Nazwod fiind o localitate din comitatul Komarom (fosta Cehoslovacie)[25]. Totuși, rămâne un mare semn de întrebare, cum putea să acorde tânărul rege Ștefan danii în teritoriile controlate de tatăl său, de vreme ce prin tratatul de la Pojon s-au stabilit sferele de competență și stăpânire. Ba mai mult, în 1264, era presat de adversari să se restrângă în Transilvania, iar din toamna acelui an se va declanșa un război civil timp de 2 ani, purtat în principal pe teritoriul Transilvaniei. Învins în câteva rânduri, în final obține marea victorie de la Isaszeg, iar pacea încheiată în 23 martie 1266 și tratatul promulgat în iunie îi redă autoritatea și suveranitatea deplină, obținând de această dată respectarea și garantarea tratului și de către regină și ceilalți moștenitori pentru a nu mai avea posibilitatea să-l conteste; în plus posesiunile reginei din Transilvania treceau în administrația tinerei regine Elisabeta. În toată această perioadă Ștefan a mai controlat, în afară Transilvaniei, comitatele nord-vestice Bereg și Ung[26], iar majoritatea donațiilor le-a făcut în

---

24 *Documente*…, vol. I, partea 1, p. 321–322.
25 *Monografia orașului Năsăud*, p. 85.
26 Tudor Sălăgean, *op.cit.*, p. 121–132

comitatele Alba, Turda, Târnava și Solnoc, puține în Cluj și Bihor[27]. Ținutul pustiu și lipsit de locuitori a fost considerat un alt argument pentru a atribui starea de fapt Năsădului, localitate devastată de invazia tătară. De cealaltă parte, s-a argumentat împotriva atestări „Țării Năsăudului" cum că nu ar figura în acel veac sintagma „țara Năsăudului", care apare mai târziu. Într-adevăr. Dar cuvântul *terra* nu trebuie tradus în acel context prin țară ori ținut, ci ca sinonim al cuvântului *possesio*, deoarece tot în actele de donație ale lui Ștefan apare, spre exemplu, *terra Obruth* (Abrud) și *terra Solmus* (Stupini), ultima danie fiind în apropierea Bistriței[28]. Or, se știe prea bine că Stupini niciodată n-a fost în istorie și n-a constituit o țară sau un ținut, așa cum erau socotite aceste unități administrativ-teritoriale românești, formate de regulă pe cursul unor văi și într-o depresiune montană. Pe de altă parte, așa cum am arătat, tânărul rege, care stăpânea în 1264 ținutul Rodnei și al Bistriței, își aroga dreptul, potrivit păcii de la Pojon, să acorde fidelilor săi posesiuni.

Incursiunile tătare, luptele interne între facțiunile nobiliare și între acestea și regii Ungariei, au subminat puternic structura regatului și poziția cârmuitorilor acestuia, permițând astfel posesorilor de danii regale să și le treacă cu titlu ereditar, iar dregătorilor să se instituie perpetuu în slujbe, care erau aducătoare de mari venituri[29]. În 1268, un anume comite Rotho, care deținea proprietăți pe valea Rodnei și în Rodna, vinde comitelui Henrich și implicit „moștenitorilor săi și urmașilor moștenitorilor săi", o parte din proprietățile sale, între care ogoare, case, o moară cu toate folosințele ei, jumătate din minele de argint, un turn de piatră, lângă care se afla o casă de lemn și o curte întărită cu zid de jur împrejur și tot pământul ce ținea de acestea[30]. Prin urmare, nu numai că un nobil deținea aceste mari proprietăți cu titlul ereditar, dar își aroga și dreptul de a le înstrăina, după ce le

[27] *Ibidem*, p. 145.
[28] *Ibidem*, p. 145–146.
[29] Șerban Papacostea, *op.cit.*, p. 121–126.
[30] *DIRC*, Transilvania, veacul XIII, vol II, p. 115; *Documente*…, vol. I, partea 1, p. 336

primisese inițial din partea regalității. Cât privește fortificația cu turn s-a afirmat că ar fi cetatea de la Anieș, pe care Iuliu Marțian a cercetat-o în mai multe rânduri și pe care a denumit-o „Castrul Rodna". În urma cercetărilor arheologice I. Marțian a plasat edificiul în secolul al XIV–XV-lea, dar conform opiniilor recente el ar fi tot una cu fortificația comitelui Rotho, construită înainte de 1268[31]. În mod sigur, sașii care au mai rămas la Rodna după invazia tătară din 1241 sau nobilii împroprietăriți acolo au ridicat imediat fortificații de apărare la Rodna și în zonă, pentru a nu mai avea surprize nefericite ca în momentul atacului mongol, când nu aveau sistem de apărare. Astfel de fortificații nobiliare au fost atestate pe tot cursul Văii Someșului, la a căror efort constructiv au participat și comunitățile locale. Astfel de cetăți de refugiu au fost construite, potrivit mărturiilor lui Rogerius, chiar în intervalul dintre invazia din 1241 și retragerea mongolă din 1242[32]. Cu toate pagubele produse de mongoli, Rodna continuă să dețină un rol important în primele decenii din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Comitele Rodnei și cel al Sibiului, nu erau sub directa autoritate a voievodului Transilvaniei în 1272–1274, pentru că titularii acestora erau înalți demnitari sau diferite alte personaje din anturajul curții regale[33]. Un magistru Paul, comite de Rodna și Bistrița, menționat în 1274, era rudă apropiată cu un alt magistru Paul, mare stolnic al curții regale[34].

Cumanii, alungați din Ungaria de regele Ladislau Cumanul în părțile hanatului mongol, s-au întors de acolo alături de hoardele tătaro-mongole într-o nouă invazie devastatoare asupra Transilvaniei, declanșată în toiul iernii (ianuarie) lui 1285. Traseele invaziei nu par să fi fost diferite de cele urmate în 1241, când o parte din oastea invadatorilor a trecut prin pasul Rodna. Distrugeri de amploare au fost semnalate doar în zona Bistriței și în Transilvania de Nord[35]. Atât Rodna cât și Bistrița

---

[31] Liviu Păiuș, *op. cit.*, p. 18–19.
[32] Tudor Sălăgean, *op.cit.,* p. 56–57.
[33] *Ibidem*, p. 168.
[34] *Ibidem*, p. 189, nota 7.
[35] Șerban Papacostea, *op.cit.*, p. 123

s-au refăcut în câțiva ani după devastările din iarna anului 1285; e drept cu sprijinul regalității și a marii nobilimi.

Spre sfârșitul secolului al XIII-lea regele pierde tot mai mult din autoritatea sa în favoarea marii nobilimi împroprietărite. Fiind nevoit să recunoască noua stare de fapt, regele Andrei al III-lea confirmă în 1291, pe lângă alte privilegii, stăpânirea ereditară a nobililor asupra pământurilor deținute[36]. Un an mai târziu, Ladislau, vicevoievodul Transilvaniei, confirmă împărțirea moștenirii între comitele Nicolae de Rodna și fiii fratelui său, comitele Benedict, anume a satelor de lângă Bistrița și de pe valea Rodnei, pe care aveau să le stâpânească pe veci, a minelor de aur și de argint, a cuptoarelor de prelucrare a metalelor, a dreptului de vânat din munți, a pescuitului și a „orice alte folosințe ale pădurilor”. Tot cu această ocazie sunt amintite la Rodna, brutării, măcelării, cismării, morii de apă și alte ocupații meșteșugărești[37], ceea ce denotă faptul că era o localitate destul de prosperă, având în vedere că numai cu câțiva ani înainte a căzut pradă invaziei tătaro-mongole.

La moartea regelui Andrei al III-lea în 1301, regatul arpadian se afla într-o profundă criză. Oligarhiile, consolidate în cursul secolului al XIII-lea își disputau împărțirile teritoriale și coroana regală. Ladislau Kan, voievodul Transilvaniei, care jucase rolul de arbitru al situației politice a Ungariei, a reușit să ocupe o bună parte din proprietatea regelui și a moșiilor nobiliare[38]. Pe urmele voievodului Roland Borșa, Ladislau Kan sporește autonomia voievodatului Transilvaniei și încearcă să o transforme într-un stat independent. Își asumă prerogative suverane și confiscă coroana regală, devenind unul din cei mai puternici dinaști ai Ungariei. În consecință, confiscă toate posesiunile regale aflate în raza sa de acțiune, cum erau Dejul și Cojocna cu exploatările de sare și Rodna cu exploatarea minereurilor prețioase. Dar alegerea lui Carol Robert de Anjou ca rege al Ungariei de către dietă, având sprijinul puternic al papei, l-a obligat în final pe Ladislau Kan, după ce fusese

---

[36] *Ibidem*, p. 130.
[37] *DIRC*, Transilvania, veacul XIII, vol. II, p. 382–383.
[38] Ștefan Pascu, *op.cit.*, p. 196.

mai întâi excomunicat pentru refuzul înapoierii coroanei regale, să ajungă la un compromis cu regele[39]. Prin acordul de la Szeged din 8 aprilie 1310, Ladislau era în măsură să accepte suveranitatea noului rege, dar nu și restituirea proprietăților regale: minele de la Rodna, comitatele Bistrița, Sibiu, comitatele secuiești, „orașele" Dej, Cluj și Sic, împreună cu slujba cămării regale. Abia în vara anului 1310 Bistrița și probabil minele de la Rodna au revenit în proprietatea noului rege[40]. Valea Rodnei și Rodna continuă să dețină, pe parcursul secolului al XIV-lea, un rol semnificativ în economia regatului, mai ales că vama de la Rodna, care controla comerțul cu tânărul stat Moldova în această parte de graniță, aducea mari venituri visteriei regale, voievodatului, dar uneori și vameșilor. Cu toate acestea, Rodna va cunoaște o perioadă de declin, în favoarea orașului Bistrița, care înregistra o dezvoltare accentuată. O cauză a declinului Rodnei ar fi putut fi și marea inundație din 1390[41]. Rodna, ca și Bistrița se afla sub autoritatea directă a voievodului Transilvaniei și a comitelui secuilor. Între 1382 și 1385, Ladislau de Losonc era voievod al Transilvaniei și fratele său Nicolae, comite al secuilor. Din această calitate, în data de 25 ianuarie, aceștia poruncesc unui anume Nykos de Rodna, care avea proprietăți și la Bistrița, să nu mai tergiverseze și să răscumpere moartea unui localnic în favoarea magistrului de la Rodna, Ladislau fiul lui Desideriu, aflat în slujba voievodului, Totodată, îl înștiințează pe Nykos că printr-o scrisoare anterioară a poruncit judelui și juraților orașului Bistrița să-l despăgubească pe magistrul Ladislau de Rodna din bunurile moștenite de el în orașul Bistrița[42].

După invazia din 1285, orașul Bistrița a primit o serie de scutiri și privilegii din partea regilor maghiari pentru a se putea reface și dezvolta din punct de vedere economic, lucru de care nu s-a mai bucurat

---

[39] Vezi amănunte la: Tudor Sălăgean, *op.cit.*, pp. 263–332

[40] *DIRC*, Transilvania, veacul XIV, vol. I, p. 185–186.

[41] Vezi amănunte la Liviu Păiuș, *op.cit.*, p. 20–22.

[42] *Documenta Romaniae Historica*, seria C. Transilvania, vol. XVI (1381–1385), București, 2014, p. 147–148.

și Rodna, prima expusă incursiunilor de jaf ale hoardelor tătare. În 1285, regele Ladislau Cumanul a scutit de două treimi din dări pe locuitorii Bistriței, „atât de prădați și sărăciți de pustiirile și pârjolul tătarilor”[43]. Scutirea a fost reiterată apoi de același rege în 1290[44] și reîntărită în februarie 1291 de către regele Andrei al III-lea[45]. În 1330, regina Elisabeta acordă orășenilor și oaspeților din Bistrița, precum și „celor ce țin de acest scaun” dreptul de a fi judecați numai de rege sau de comitele și judele lor[46]. Profitând de grija cu care erau tratați de regi, sașii bistrițeni au căutat să-și extindă autoritatea, influența și teritoriul pe seama zonelor limitrofe, intrând în conflict cu stăpânii domeniali. Bunăoară, sașii din Iad (azi Livezile) au ocupat abuziv moșia Eppendorf, donată de regii Ungariei lui Ioan fiul lui Geubul și Ioan zis Heniul fiul acestuia, ignorând toate poruncile regale împotriva tulburării de posesie[47].

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea și la începutul secolului următor, orașul Bistrița primește alte privilegii din partea regilor Ungariei, în urma cărora reușește să-și consolideze autonomia și să-și dezvolte economia, concomitent sporindu-și pretențiile și autoritatea asupra teritoriilor care o mărgineau. Astfel, prin acordarea privilegiului de către regele Sigismund pentru pescuit și folosirea apelor Someșului Mare, Bistrița își extinde influența și în această zonă[48]. Deja la 1412, într-un document emis de voivodul Transilvaniei Stibor, care reglementa vama și taxele comerțului Transilvaniei cu Moldova, Rodna era pomenită ca fiind a Bistriței (Rodne Bistricie). În același document se arată că Rodna era în întregime depopulată, iar pentru refacerea și repopularea ei (*et pro reformacionae et reapplicacione, repopulatione*) și a părților ce țin de autoritatea ei (*et suarum pertinentium decrevimus auctoritate*)

---

[43] *DIRC*, Transilvania, veacul XIII, vol. II, p. 279.
[44] *Ibidem*, p. 323
[45] *Ibidem*, p. 360.
[46] *Ibidem*, veacul, XIV, Vol. II, p. 339.
[47] Vezi amănunte în studiul nostru: Mihai Georgiță, *op. cit.*, pp.50–56.
[48] Nicolae Iorga, *Documente românești din Arhivele Bistriței*, partea I, București, 1899, p. V. În continuare: *Documente românești*...

i se acordă tricesima[49]. În anul 1440, regina Elisabeta, soția regelui Albert I (1437–1439) al Ungariei, din dorința de a-și atrage susținători în lupta sa pentru tron cu Vladislav de Jagello, fiul regelui Poloniei[50], dăruiește fiilor lui Ștefan Jakch de Kusal, fost comite al secuilor, și fraților acestuia Petru, George și Ioan Jakch, „castelul pustiu al Rodnei (castrum desertum) sau locul castelului părăsit al Rodnei (sive locum Castri desolati Rodna nuncupati), împreună nu doar cu posesiunile, ci și cu satele, în mare parte, după cum se spune părăsite, și lipsite de asemenea, de locuitori (nec non posessiones, seu villas in majori parte, ut dicitur vacuas, et inhabitatoribus destitutas similiter)": Rodna Mare, Sângeorz, Feldru, Rebra, Rebrișoara, Telciu, Năsăud, Salva Zagra și Mocod, aflate toate în comitatul Solnocul Interior[51]. După moartea reginei Elisabeta, Vladislav I, ajuns rege, emite un act la 29 iunie 1442, prin care oprește pentru vecie desprinderea Văii Rodnei de Bistrița și donarea acesteia ca posesiuni către nobili, revocând toate daniile de felul acesta făcute de regii antecesori[52]. De acum până la înființarea regimentului de graniță, Valea Rodnei, exceptând perioada cât a fost feudă a voievozilor Moldovei, va intra sub autoritatea și în aria de influență a orașului Bistrița.

Profundele transformări din economie din a doua jumătatea a secolului al XV-lea la nivelul Europei, a produs importante evoluții și în politica economică a regatului maghiar, care viza în principal dezvoltarea orașelor și a pieței interne[53]. În acest context și mai ales al facilitării mijloacelor înfăptuirii acestui scop (privilegii, scutirii și danii), orașul Bistrița va atinge apogeul dezvoltării sale. În 1453 regele Ladislau Postumul dăruiește lui Iancu de Hunedoara cu titlul de comite perpetuu orașul Bistrița împreună cu cele 20 de sate din împrejurimile

---

[49] *Documente*…, vol. I, partea 2, p. 491.
[50] Victor Motogna, *Articole și documente. Contribuții la istoria românilor din veacurile XIII–XVI*, Cluj, 1923, p. 18.
[51] *Documente*…, vol. I, partea 2, p. 669.
[52] Victor Motogna, *op. cit*., p. 18.
[53] Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, Ediția a II-a, Ed. București, 1968, p. 129.

lui[54]. Pentru a veni în sprijinul dezvoltării orașului, în același an pe 22 iunie, Iancu de Hunedora declară orașul Bistrița liber pe vecie, astfel încât îi permitea încorporarea la Universitatea Săsească, instanța de apel mutându-se, așadar, la Sibiu, centrul Universității săsești, ceea ce-i conferea o mai mare independență juridică. Totodată, Iancu de Hunedora îi reconfirmă Bistriței vechile privilegii, între care și cea de a aduna dările din satele de pe valea Rodnei, privilegiu obținut încă de pe vremea regelui Albert I[55]. Toate aceste privilegii au fost întărite de fiul său Matei Corvin, în 24 februarie 1459[56], urcat de puțin timp pe tronul Ungariei. Acesta pentru a putea realiza centralizarea statului, urmărea să obțină o puternică susținere din partea orașelor mai însemnate[57]. Astfel, Matei Corvin a sprijinit în primul rând autoritățile săsești ale Bistriței, cărora le-a conferit o serie de posesiuni în districtul Bistrița[58], posesiuni care au aparținut sau aparțineau unor nobili[59]. Unii dintre aceștia au protestat împotriva deposedării lor, așa cum a fost cazul fraților Jakch de Kusal care s-au opus donării domeniului Rodna familiei nobile Pongracz[60]. De asemenea, pentru a întării autonomia orașului Bistrița, Matei Corvin a interzis voievozilor Transilvaniei să-și mai instaleze demnitari proprii acolo[61], iar pe cei care se îngrijeau de turmele regelui îi oprește să mai pască vitele pe teritoriul aparținând orașului sau districtului Bistrița[62]. Regele Matei Corvin intervine el însuși în organizarea administrativă a orașului, reorganizând instituția magistratului, ce avea acum în componență 12 juzi și 12 jurați și un

---

54 *Documente*…, vol. II, partea 2, p. 23–24.
55 *Ibidem*, p. 37–38.
56 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI, București, 1989, p. 46.
57 Samuel Goldemberg, *Contribuții la istoria Bistriței și a Văii Rodnei la începutul secolului al XVI-lea*, estras din Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia, seria VI, Fascicula 1, Cluj, 1960, p. 65.
58 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI, p. 184.
59 *Ibidem*, p. 173.
60 *Ibidem*, p. 71.
61 *Ibidem*, p. 373.
62 *Ibidem*, p. 316.

centumviriat[63], Această instituție pe lângă rolul administrativ, devine și prima instanță de judecată nu doar pentru bistrițeni, ci și pentru cei din district[64]. De asemenea, bistrițenii nu doar că au fost scutiți de dări timp de 8 ani de zile dacă ridicau case pe locuri de case pustii[65], ci întreg orașul și districtul au fost absolvite de jumătate din dări și taxe pe timp de 2 ani[66]. Prin toate aceste favoruri, regele urmărea să realizeze dezvoltarea economică a orașului și să strângă legăturile dintre rege și oraș, ajungându-se astfel, pe 1 martie 1474, ca Matei Corvin să dea asigurări magistratului Bistriței că nu va mai despărții niciodată orașul lor de coroana regală[67]. Potrivit afirmațiilor lui Samuel Goldemberg, „ridicarea patriciatului bistrițean a coincis într-o mare măsură cu statornicirea dominației acestuia peste bogata vale a Rodnei”[68].

Deși, în 1467, după ce Matei Corvin se întorsese din expediția în Moldova împotriva lui Ștefan cel Mare, a declarat în fața adunării nobiliare că provinciile românești ale Făgărașului, Amlașului și Rodnei nu vor putea fi niciodată înstrăinate sau dăruite vreunui particular, ci au să rămână pentru totdeauna posesiuni regale ca să poată fi dăruite ca feude voievozilor români din Moldova și Țara Românească[69], în 30 septembrie 1469, anunță pe locuitorii din Valea Rodnei că a încorporat ținutul lor orașului Bistrița și că au de achitat contribuția acolo[70]. Însă comitatul Dăbâca își exercita în continuare atribuțiile administrative și fiscale asupra Văii Rodnei, de aceea, în 1472, regele Matei Corvin ordonă perceptorilor de dări să nu-i mai înscrie pe românii din Districtul sau Valea Rodnei („alias universi Valachi in Districtu Rodna-Völgye”) în registrele de contribuție ale comitatului Dăbâca, fiindcă, îi atenționa

---

63 Samuel Goldemberg, *op. cit*., p. 60.
64 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VII, București, 1991, p. 191.
65 *Ibidem*, vol. VI, p. 445.
66 *Ibidem*, p. 497–498.
67 *Ibidem*, vol. VII, p. 8.
68 Samuel Goldemberg, *op.cit*., p. 63.
69 *Documente*…, vol. II, partea 2, p. 179.
70 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI, p. 546.

regele, „ei au fost dăruiți de regi mai dinainte ai Ungariei, și au să rămână și pe viitor anexați orașului Bistrița”, bucurându-se de toate libertățile pe care le-au avut și mai înainte[71]. În vederea încorporării definitive a Văii Rodnei, Bistrița a manifestat un interes deosebit, astfel încât în anul 1473 îl deleagă chiar pe primarul Sibiului la prepozitul Dominic, pentru a trata cu el problema dărilor și încorporarea Văii Rodnei la Bistrița[72].

Desigur la insistențele patriciatului bistrițean, în anul 1475 se încorporează definitiv valea Rodnei orașului Bistrița. Primul act emis în acest an este din 3 iunie[73], stabilindu-se *de jure* situația Văii Rodnei, desprinsă de comitatul Dăbâcii. Actul conține clauza expresă, potrivit căreia localitățile din valea Rodnei și locuitorii lor să se bucure perpetuu de aceleași drepturi, libertăți, obiceiuri, favoruri și privilegii de care se bucură orașul Bistrița și locuitorii săi, să depindă totdeauna de acest oraș și să fie obligați asemenea locuitorilor din Bistrița la plata tuturor contribuțiilor ordinare și extraordinare cuvenite regelui. Așadar, s-a stabilit o stare de egalitate în toate privințele între cele două părți, cu toate acestea magistratul Bistriței nu o va respecta. Prin acest act, localitățile Văii Rodnei au fost doar anexate administrativ orașului Bistrița, cu drept de *jure jurisdictionis* și nu *jure dominalis*[74]. Jure jurisdictionis se referea, prin urmare, la un drept de jurisdicție administrativă și juridică, în sensul că orașul Bistrița era îndrituit să ia decizii administrative și să judece pricini în locul regelui sau ca mandatar al regelui, și nu să stăpânească ca un veritabil *dominus terestris*/stăpân de domeniu, căruia i se cuvea roadele bunurilor stăpânite și dreptul de dispoziție asupra supușilor săi.

Prin anexarea Văii Rodnei, așa cum afirmă Valeriu Șotropa, Bistrița nu a primit dreptul de stăpân feudal, ci doar teritoriul în administrarea sa. În sprijinul afirmației sale, el invocă formularistica actelor de danie utilizată în epocă. Absența din acest document a formulei, *dăm, dăruim*

---

[71] *Documente…*, vol. II, partea 2, p. 221. Vezi și: Victor Motogna, *op. cit.*, p. 19–21.
[72] *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI, p. 546.
[73] *Ibidem*, vol. VII, p. 43.
[74] Samuel Goldemberg, *op. cit.*, p. 65–66; Victor Motogna, *op. cit.*, p. 20–21; Silviu Dragomir, *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul românilor de pe Pământul Crăiesc*, Sibiu, 1913, p. XCVI–XCII.

și conferim, și prezența sintagmei *anexăm și încorporăm*, demonstrează că Bistrița nu a obținut un drept patrimonial privat, ci numai de natură administrativă[75]. Pentru a întări această afirmație, el recurge la semnificațiile lexicale, aratând că însăși denumirea de *district românesc* pe care a primit-o Valea Rodnei, similar cu cel al localităților săsești aflate în administrarea orașului, numit *Districtus Sacsonicus*, despre ai cărui locuitori nu s-a pretins niciodată a fi iobagi, precum și denumirea *vidic românesc* din maghiarul *oláh vidék*, care desemnează o regiune, sunt noțiuni cu caracter geografic-administrativ, și nu de drept privat[76]. Subscriem la demonstrația lui Valeriu Șotropa, adăugând faptul că la început românii din Valea Rodnei au fost plătiți/recompensați pentru serviciile aduse orașului Bistrița, ceea ce nu ar fi fost cazul dacă se aflau în stare de iobagi ai orașului, nevoiți să presteze gratuit stăpânului de domeniu[77].

Al doilea act din același an referitor la această chestiune este datat în 18 august, zi în care regelui Matei poruncește cămărașilor de sare să pună la dispoziția orașului Bistrița veniturile cămării de sare din Albeștii Bistriței[78]. Așadar, în acestă zi, regele din capitala Ungariei încorporează *de facto* târgul nostru Rodna (*opidum nostrum Rodna*), aflat în apropiata vecinătate a orașului nostru Bistrița („in contigua vicinitate civitatis nostrae Bistriciensis"), împreună cu locuitorii de pe marea vale și cu toate posesiunile ce țin de numita vale a Rodnei („habitum simulcum magna valle et omnibus eius pertinetiis Radnavelghye"). Totodată, cere Conventului din Cluj-Mănăștur să i-a parte în mod direct la realizarea acestui fapt de natură juridică, numind ca reprezentanți pe Ioan de Crestur, Ștefan Chereni de Blăjeni sau pe Andrei Pârcălab de Budacul Mic[79]. Primul act din 3 iunie 1475 a fost reconfirmat în 1492

---

75 Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean,* Ed. Dacia Cluj, 1975, p. 41.
76 *Ibidem*, p. 43–44.
77 Vezi sumele achitate de Bistrița pentru serviciile prestate de românii de pe Valea Rodnei la Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în timpul lui Petru Rareș. Relații Politice și militare (1527–1546)*, Ed. București, 1978, pp. 230–250.
78 *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VII, p. 57–58.
79 *Ibidem*, p. 58.

de către regele Vladislav al II-lea, menținând condiția expresă ca târgul Rodna, cu satele și locuitorii din valea Rodnei să se bucure de toate drepturile, libertățile și privilegiile de care se bucură orașul și districtul Bistrița[80]. Cu toate acestea, după ce regele le ceruse bistrițenilor adunarea veniturilor fiscale din valea Rodnei[81], se văzuse nevoit în fața plângerilor magistratului Bistriței, să ordone perceptorilor de dări din comitatul Solnocul Interior, care încă mai adunau dijma din oi (quinquagesima) – o dare specifică românilor – și contribuția de război de la locuitorii Văii Rodnei, să nu-i mai înscrie pe aceștia între contributorii comitatului[82]. Încorporarea Văii Rodnei în districtul Bistrița a întâmpinat opoziția prepoziturii din Lelesz (Ungaria superioară), care avusese o vagă autoritate în secolul al XIV–XV peste comitatul Maramureș și Solnoc, cerînd contribuții de la românii din valea Rodnei[83]. În atare situație, regele Vladislav consideră că era necesar să se reîntărească drepturile Bistriței asupra Văii Rodnei și astfel pe 5 decembrie 1498, emite un act în acest sens, care conținea și condiția expresă de a se respecta vechile drepturi și libertăți ale locuitorilor din valea Rodnei[84]. Dar în 5 iulie 1503, regele le scria bistrițenilor despre întârzierea veniturilor din valea Rodnei[85], cauza fiind probabil împotrivirea românilor de a plătii taxe suplimentare, căci un document din anul 1508 arată că regele a fost sesizat de mai mulți locuitori din valea Rodnei că sunt constrânși la diferite taxe și dări în plus, contrar vechii cutume și a hotărârilor fundamentale emise de regele Matei Corvin. Acest fapt l-a determinat pe regale Vladislav al II-lea să dispună respectarea de către magistratul bistrițean a tuturor privilegiilor conferite locuitorilor de pe valea Rodnei[86]. Între timp, orașul Bistrița a intrat din 1506 în posesia unei părții a Văii Bârgăului, obținute de la familia nobiliară

---

80 *Documente*…, vol. II, partea 2, p. 328.
81 *Ibidem*, vol. XV, partea 1, p. 137.
82 *Ibidem*, vol. II, partea 2, p. 396.
83 Radu Constatinescu, *op. cit*., p. 17.
84 *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 150.
85 *Ibidem*, p. 160.
86 I. Marțian, *Țara Năsăudului*, Năsăud, 1933, anexa 9, p. 47–48.

Bethlen[87]. Spre deosebire însă de locuitorii Văii Rodnei, oameni liberi, având aceleași drepturi cu locuitorii din districtul Bistriței, românii de pe valea Bârgăului au fost tratați ca iobagi ai orașului Bistrița, prestând toate sarcinile iobăgești către acest oraș, care se comporta ca un stăpân de domeniu. Răscoala lui Gheorghe Doja, care a cuprins întrega Transilvaniei în 1514, a fost pentru românii din valea Rodnei, mulți dintre ei lucrători în mine, un moment prielnic să-și manifeste fățiș nemulțumirile participând și ei la răscoală[88]

Deși târgul Rodna era declarat liber, iar minele aparțineau regelui, arendarea acestora, de care a profitat în primul rând patriciatul săsesc, a influențat într-o mare măsură viața din târg și din satele aparținătoare, căci s-au dus adevărate lupte pentru obținerea arendei, în schimbul achitării urbei (o taxă specific de mină). În 1 noiembrie 1514, arendașul Ioan Bykli, vinde partea sa din minele Rodnei, pentru 1000 florini, văduvei judelui bistrițean Fabian Eiben și lui Wofgang Fostner. După ce în 1519, Fostner a fost îndepărtat din funcția de jude, noul jude Kluger anunță pe juzii Bistriței și pe cei ai târgului Rodna, precum și pe voievozii români de pe valea Rodnei că are dreptul să exploateze aurul oriunde din valea și pertinențele Rodnei, în schimbul achitării urbei sau cămării. Beuchel și Fostner întocmesc însă niște români să-l atace pe Kugler, care *cu greu, rănit fiind, reuși să fugă și să scape de moarte*. În august 1519, minele rodnene și dreptul exclusive de crâșmărit cu vin și bere în Rodna au fost acordate lui Fostner și rudei sale Ioan Lulay[89]. Dar pe lângă faptul că argintul extras și prelucrat de ei nu era predat cămării regale, ci era folosit exclusiv în interes propriu, cum arată un document al regelui Ludovic al II-lea din 27 iunie 1520, aceștia au oprimat și păgubit mult târgul Rodna[90]. Acest fapt a determinat pe locuitorii Văii Rodnei să nu mai participe la exploatarea minelor, iar regele se vede obligat în aceeași lună să ofere rodnenilor, care erau

[87] *Documente*…, vol. II, partea 2, p. 543.
[88] Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul XVI*, Ed. Cluj, 1954, p. 333.
[89] Samuel Goldemberg, *op. cit.,* pp. 68–73.
[90] *Documente*…, vol. VIII, p. 46.

destul de săraci, scutiri de cens și orice taxe pe timp de 6 ani, pentru a le permite să se refacă din punct de vedere economioc și să reia munca în mine[91]. Totodată, prin actul din 27 iunie 1520, regele conferă Rodnei dreptul de a ține târg și de a avea stemă proprie, pentru a se bucura *de aceleași drepturi, libertăți și imunități de care se bucură și alte târguri și orașe* („fora libera in allis civitatibus et oppidus celebrari"), cerîndu-le, în schimb, rodnenilor să reia exploatarea minelor. În pofida acestor noi avantaje create, locuitorii din valea Rodnei nu s-au grăbit să-și reia munca, astfel încât cu un an mai tîrziu, mai exact pe 29 mai 1521, regele Ludovic scria bistrițenilor că locuiitorii Văii Rodnei nu se folosesc de scutirile lor pentru a începe din nou lucrul în mine[92]. De fapt, aceștia urmăreau să se desprindă de autoritatea orașului Bistrița, așa cum rezultă dintr-o scrisoare din aceeași perioadă adresată de sașii bistrițeni către cei brașoveni[93].

După zdrobirea armatelor regatului Ungarie la Mohacs (1526) și formarea principatului autonom al Transilvaniei sub suzeranitate otomană, stările din Transilvania, sau cele trei națiuni (unguri, secui și sașii) devin tot mai influente în Dietă, căutând mereu să-și sporească beneficiile și privilegiile[94]. Voievodul Moldovei, Petru Rareș, a fost solicitat de ambele tabere implicate în lupta pentru tronul Ungariei, împăratul Ferdinand de Habsburg și voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolyia. În schimbul acestui ajutor, Petru Rareș urma să primească o serie de posesiuni în Transilvania, între care și districtul Rodnei și al Bistriței[95]. Spre deosebire de bistrițeni, românii din valea Rodnei s-au supus cu ușurință domnitorului moldovean, pe care-l sprijiniseră, făcând

[91] *Ibidem*, vol.XV, partea 1, p. 247.
[92] *Ibidem*, p. 250.
[93] *Ibidem*, p. 249.
[94] *Din istoria Transilvaniei*, p. 115–117; Pentru o scurtă caracterizare a perioadei vezi: Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria romînilor din cele mai vechi timpuri până astăzi,* ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. București, 1975, p. 315–317; Detalii la Anton Dörner, *Transilvania între stabilitate și criză (1457–1541),* în „Istoria Transilvaniei", vol. I, coord. Ioan Aurel-Pop, Tomas Nägler, Ed. Cluj-Napoca, 2003, pp. 324–327.
[95] *Din istoria Transilvaniei*, p. 117.

pe iscoadele[96]. Chiar de la început Petru Rareș le-a acordat dreptul de a face reclamații în cazul în care li se încălcau drepturile sau erau păgubiți în vreun fel[97]. Pentru a-și putea administra posesiunile și a veghea la bunul mers al activității economice, în special exploatarea minelor, Petru Rareș și-a instalat proprii demnitari în Valea Rodnei, cum ar fi pârcălabul Toma și cămărașul Iona Teleagă[98]. Totuși, exploatarea eficientă a minelor avea nevoie de oameni pricepuți, de aceea Petru Rareș intervine în conflictul dintre patriciatul bistrițean, reușind să atragă de partea sa pe bogatul și influentul Beuchel, pe care-l numește jude al Rodnei. Cu ajutorul acestuia reușește să implementeze aici un sistem manufacturier de exploatare (aur, argint, mercur, plumb), aflat sub controlul Moldovei. Însă acest demers va fi abandonat odată cu sacrificarea lui Beuchel din interese politice[99]. După îndelungate lupte cu bistrițenii, în 16 octombrie 1530, Petru Rareș încheie tratatul de pace cu Bistrița, potrivit căruia orașul continua să-și administreaze autonom teritoriul și domeniile sale, în schimbul recunoașterii autorității domnitorului Moldovei și a taxei regale de Sânmărtin, în timp ce satele de pe valea Rodnei continuau să fie cârmuite direct de către reprezentanții domnului Moldovei. În acest context, judele bistrițean Tomas Werner, obține acordul lui Petru Rareș de a-și lichida adversarii, în primul rând pe Andreas Beuchel și Wolfgang Fostner[100]. Taxele extraordinare care erau impuse până acum satelor românești de pe domeniul Rodnei sau al Bistriței, au fost transferate de voievodul Petru Rareș satelor săsești, protejând astfel pe supușii români[101]. Cu toate aceste avantaje, populația satelor românești a avut și ea de suferit de pe urma luptelor purtate

---

96 Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 18; Cu privire la intrarea orașului Bistrița în posesia voievodului Petru Rareș a se vedea și Nicolae Edroiu, *Petru Rareș și orașul Bistrița*, în „Arhivele Bistriței, Fascicula I. Petru Rareș și bistrițenii”, Cluj-Napoca, 2016, pp. 41–45.

97 *Documente românești*…, partea I, p. XXVIII.

98 Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 51.

99 *Ibidem*, pp. 51–54.

100 *Ibidem,* p. 59.

101 *Ibidem*, p. 69.

prin aceste locuri, aprovizionarea oștilor și prădăciunile soldaților[102]. Mineritul a fost și el afectat în aceste condiții, căci românii din ținutul românesc și săsesc, în loc să lucreze în galeriile preconizate de Beuchel, furau în special vite, cerute de Moldova, sau se înrolau în banderiile de mercenari adunate de nobili, greavi, patricieni și pârcălabi[103]. S-a întâmplat să se creeze și animozități între demnitarii moldoveni și cnezi români locali, Fără să putem preciza exact motivul, cămărașul Ioan Teleagă, cere, în 14 ianurie 1535, să fie arestat cneazul Luca din Sângeorz[104]. În 1538, odată cu pierderea tronului, Petru Rareș pierde și Bistrița, păstrînd doar valea Rodnei și Ciceul, unde obișnuia să mai tragă rudele, solii și boierii săi pribegi[105]. Cu toate acestea a rămas în bune relații și cu bistrițenii, cărora le-a cerut sprijinul pentru familia sa cât a fost plecat la Istanbul pentru a-și redobândi domnia[106].

Din 1541, după ce Petru Rareș revine pe tron se instaurează codominiul moldo-bistrițean asupra Văii Rodnei, astfel încât Moldovei îi reveneau satele de sus (Feldru, Ilva Mare, Sângeorz, Maieru) și târgul Rodna, iar orașului Bistrița satele de jos: Ilva Mică, Rebra, Rebrișoara, Năsăud, Salva, Telciu, Mocod Bichigiu și Zagra)[107], sate care au fost din nou supuse la numeroase taxe. Uciderea unor haiduci moldoveni din ordinal lui Rehner, judele orașului, a fost scânteia care a ridicat la revoltă pe locuitorii din Valea Rodnei nemulțumiți de administrațea bistrițeană. Executarea unor răsculați pe 6 iunie 1544 n-a avut darul să potolească nemulțumirile, ci a declanșat o adevărată mișcare la care a participat întreg districtul. Înspăimântat de consecințe, judele apelează pe 8 iunie la voievodul Petru Rareș să poruncească răsculaților să depună armele[108]. Judele orașului a cerut din nou sprijinul lui Petru Rareș, când satele rămase sub jurisdicția Bistriței din aprilie

---

102 *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 355.
103 Radu Constantinescu, *op. cit*., p. 60–61.
104 *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 369.
105 Radu Constantinescu, *op. cit*., p. 87.
106 Nicolae Edroiu, *op. cit*., p. 46–47.
107 Radu Constantinescu, *op. cit*., p. 114.
108 *Ibidem,* p. 120–121.

1546 au devenit obiect de discordie cu nobilii din comitatul Dăbâca, în frunte cu Bethlen și Apaffi, care erau hotărâți să ocupe cu forța această zonă[109]. Disputa dintre nobili și orașul Bistrița trebuie înțeleasă în contextual crizei politice din Transilvania de la mijlocul secolului al XVI-lea[110]. Astfel, pe 6 septembrie 1546, la trei zile după moartea lui Petru Rareș, fiul acestuia, noul voievod Iliaș Vodă, scriindu-le bistrițenilor că a ocupat tronul, le transmite, totodată, planul de a ataca împreună în valea Rodnei[111]. În timp ce nobilii Bethlen au ocupat Bârgăul, Iliaș Vodă a trimis un pârcălab moldovean și pe judele Rodnei să poarte tratative cu nobilii comitatului Dăbâca, însă mulțumindu-se să-și păstreze posesiunile moștenite de la tatăl său în Valea Rodnei, nu mai intervine în conflictul dintre nobili și bistrițeni[112]. Pe tot parcursul domniei, Iliaș Vodă se va interesa numai să-și conserve feudele și să-și protejeze supușii[113]. Bunăoară, intervine să-i apere pe locuitorii din Feldru, acuzați la magistrat că ar fi prădat în Dumitra-Mare[114] și cere să se facă dreptate pentru oamenii săi uciși lângă Bârgău. De asemenea, voievodul cere, în 17 august 1549, bistrițenilor să nu-i mai oprească pe sătenii din Feldru să taie pădure și să defrișeze în vederea realizării terenurilor de arătură[115], iar pe 27 august să vină să stabilească definitiv hotarul cu Feldru[116], pe unde se delimita jurisdicția între Moldova și administrația Bistriței. Pentru a-și administra posesiunile Iliaș Vodă numește pe Ioan Stroici pârcălab la Rodna, care în 1551, alături de un alt pârcălab, Vâstro, judeca pricinile între locuitorii de aici și între aceștia și cei din administrația Bistriței[117].

---

[109] *Ibidem*, p. 123–124.

[110] Szegedi Edit, *Constituirea și evoluția principatului Transilvaniei (1541–1560)*, în „Istoria Transilvaniei”, vol. II, coord. Ioan Aurel-Pop, Tomas Nägler, Magyari Andras, Cluj-Napoca, 2005, pp. 108–112.

[111] *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 454.

[112] Radu Constantinescu, *op. cit.,* 125.

[113] *Documente*…, vol. XV, partea 1, pp. 456–460.

[114] *Ibidem*, p. 464, 470, 474.

[115] *Ibidem,* p. 474.

[116] *Ibidem*, p. 475.

[117] *Ibidem*, p. 481.

Evenimentele din anii 1551–1552, aveau să ducă la pierderea satelor din valea Rodnei în favoarea administrației principatului, voievodul Ștefan Rareș (1551–1552) fiind ultimul domn moldovean care-și exercită în mod real administrația regulată asupra acestui teritoriu[118]. În toamna anului 1558, Dieta Transilvaniei a hotărât să-i redea voievodului Alexandru Lăpușneanu posesiunile ardelene cedate odinioară Moldovei cu condiția să plătească birurile prevăzute în legislația principatului[119]. Se pare că acest lucru a fost tergiversat, de vreme ce anul următor însuși sultanul a cerut principelui să-i restituie Moldovei feudele din Transilvania. Într-adevăr un pârcălab este atestat în anul 1559 la Cetatea de Baltă și un dregător moldovean în ținutul Ciceului, însă continua litigiul referitor la posesiunile de la graniță, desigur era vorba de Valea Rodnei. În 1559 moldovenii atacă în câteva rânduri Rodna[120]. De aceea, înștiințată de bistrițeni, mama principelui, regina Elizabeta, le scria acestora să nu înceteze munca la mine, care se află în grija sa și că vor fi apărați cu orice preț, mai ales că a negociat și cu voievodul Moldovei[121]. Atunci când Despot vodă a vrut să recucerească valea Rodnei, rodnenii ajutați de ostași pedeștri și călăreți, au respins oastea de 300 de mercenari ai lui Despot în valea îngustă a Rodnei[122]. Cunoscut pentru anvergura sa, Vasile Lupu va face o ultimă încercare de a-și afirma drepturile Moldovei asupra munților, dar numai asupra acelora din bazinul Dornelor unde va rămâne definitiv granița[123]. De asemenea, și orașul Bistrița a rămas ferm în dorința de a-și recâștiga drepturile asupra Văii Rodnei, de aceea avea să stăruiască în 1552 pe lângă principele Ioan Sigismund Zapolya să restituie Moldovei Cetatea de Baltă, iar Bistriței să-i redea măcar minele din valea Rodnei[124]. În

[118] Radu Constantinescu, *op. cit.,* 125–127.
[119] Gheorghe Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Ed. Iași, 1994, p. 258.
[120] *Ibidem*, p. 259–260.
[121] *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 548.
[122] *Ibidem*, p. 572.
[123] Radu Constantinecu, *op. cit*., p. 128.
[124] *Ibidem*, p. 114.

1558, acestea au fost cedate/arendate de regina Elisabeta lui Wolfgang Fostner fiul[125].

Ținutul Văii Rodnei, prin statulul său conferit de regii Ungariei, începând cu Matei Corvin, a fost destul de atractiv pentru iobagii de pe domeniile nobiliare. Stăpânirea lui Mihai Viteazu în Transilvania a fost un prilej pentru mulți iobagi români să-și caute o soartă mai bună, plecând pe *fundus regius* administrat de sași, unde traiul era mai ușor. Așa se face că pe la 1616 principele Gabriel Bethlen poruncește ca iobagii fugiți în satele din valea Rodnei să fie, potrivit legii, restituiți stăpânului de domeniu, însă nu înainte de a plăti fiecare iobag fugar o amendă de 20 florini unguresti[126]. În pofida libertăților și drepturilor conferite de regii Ungarie ținutului Văii Rodnei, magistratul Bistriței le impune locuitorilor acestuia o serie de sarcini și taxe de care erau scutiți. Numai așa se explică intervenția principelui Gabriel Bethlen, probabil la sesizarea acestora, poruncind în 31 iulie 1627 autorităților din Ardeal și magistratului orașului Bistrița, să nu silească pe locuitorii satelor românești (olah folukbeli) din vidicul Bistriței să plătească împotriva libertăților vechi diferite dijme și să fie păgubiți în privința aceasta în persoana și averea lor, ci să-i țină mereu nevătămați în toate libertățile lor, așa cum și principele dorește[127].

Jurisdicția administrativă și judecătoarească a Bistriței peste satele românești din districtul Bistriței și din Vidicul Rodnei, nu se rezuma doar la judecarea diferitelor pricini ca o instanță de fond și la colectarea taxelor pentru stat, ci își exercita toate prerogativele unui organism executiv al statului în toate aspectele publice și private ale vieții. Juzii satelor, de la întemeietori de sate și organizatori ai vieții în comunitățile rurale[128], au devenit pe parcursul secolelor al XVI–XVIII, executori

---

125 *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 540.

126 *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, editat de Andrei Vereș, București, 1934, p. 77–78.

127 *Ibidem,* p. 148–149.

128 Vezi: Avram Andea, Susana Andea, *Habitat și întemeiere de sate în districtul Rodnei. Vărarea și Găureni*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj-Napoca”, anul XL, Cluj-Napoca, 2002, pp. 30–49.și Idem, *Voievozi și cnezi în districtul Rodnei*

ale dispozițiilor magistratului bistrițean și martori în forul de judecată bistrițean[129]. După ce valea Rodnei a intrat în admistrația Bistriței, ea a fost pusă sub ascultarea unui castelan sau pârcălab, iar târgul Rodna sub conducerea unui jude și a juraților[130]. Toate pricinile ca primă instanță erau judecate la Bistrița. Registrul orașului din secolul al XVI-lea amintește de hoții și tâlharii valahi din valea Rodnei care erau uciși sau întemnițați în închisoarea orașului[131]. Pedepsele nu erau ușoare. Conform unui raport al vornicului de Suceava adresat bistrițenilor în privința unor infracțiuni comise de doi români din Rebrișoara și Bârgău, acesta arată că dacă ar fi comis astfel de infracțiuni în ținutul Bistriței putrezeau în temniță sau ar fi fost uciși[132]. Cei care fugeau de pedepse în Moldova, puteau fi iertați la recomdarea unui demnitar moldovean, în schimbul slujirii pentru orașul Bistrița[133]. Chiar aprobarea unui divorț sau moșteniri[134] trebuia făcută cu acordul expres al autorităților bistrițene. Stabilirea în vidicul românesc trebuia aprobată de Bistrița. Când în 1563, boierul moldovean Crăciun dorea să se așeze la Rodna, a fost necesară intervenția principelui Transilvaniei la magistratul Bistriței[135], iar moldovenii ascunși de prigoana voievozilor prin vidicul românesc trebuiau, de asemenea, repatriați cu acordul magistratului bistrițean[136]. Dacă fugeau din cauza unei primejdii, cum ar fi fost invaziile tătarilor, erau mai ușor acceptați[137]. Totuși, voievodul Gheorghe Ștefan remarcă în 1657 într-o scrisoare către bistrițeni, cerând la nevoie adăpost pentru

în secolele XV–XVI, în „Istoria Culturii. Cultura Istoriei. Omagiu Profesorului Doru Radosav la vârsta de 60 de ani”, Cluj-napoca, 2010, pp. 89–101.

129 Livia Magina, *Instituția judelui sătesc în principatul Transilvaniei*, Ed. Cluj-Napoca, 2014, pp. 194–247.

130 Samuel Goldemberg, *op. cit.*, p 66.

131 Radu Constantinescu, *op. cit.*, pp. 231–260.

132 *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 1053.

133 *Documente*…, vol. XII, partea 1, p. 419.

134 *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, editat de Andrei Vereș, București, 1934, p. 134.

135 *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 590.

136 *Ibidem*, p. 614–617; *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, editat de Andrei Vereș, București, 1934, p. 60–61.

137 *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 1395.

cei din Câmpulung în cazul năvălirii tătarilor, că orașul Bistrița nu dă voie moldovenilor să lărgească drumul pentru trăsuri în scopul înlesnirii refugiului[138]. Schimbul de supuși între Moldova și Bistrița se făcea adesea pe bază de reciprocitate[139]

În 1523, magistratul Bistriței este rugat să confirme vechile privilegii ale mănăstirii românești din acele părți, care trăia după rânduială grecească[140], și nu în lipsa unui ierarh[141], ci ca o autoritate laică, cu prerogative și în viața religioasă. Astfel, tot în 1523 trei preoți și cnezii din valea Rodnei solicit magistratului să le permită ridicarea unei mănăstiri noi în locul celei vechi. Prin actul din 29 septembrie, sfatul orășenesc le îngăduie să ridice mănăstire între satele Hordou și Telciu[142]. Câțiva ani mai târziu mănăstirea, asemenea altora, a căzut pradă tâlharului Sigismund Nagy[143]. Pentru a sprijini refacerea mănăstirii, magistratul acordă în 14 februarie 1533 un act de protecție, întărind mănăstirii o moară, păduri și terenuri defrișate[144]. Episcopii de Vad numiți de voievozii Moldovei, Petru Rareș și Iliaș Vodă, care aveau feude în valea Rodnei, au fost recomandați Bistriței pentru a le acorda jurisdicție peste clerul și credincioșii români supuși, datori să-i dea ascultare și venituri episcopești[145]. Bistrița a adunat 223 florini în 1543 de la preoți români din valea Rodnei[146], ceea ce demonstrează numărul lor însemnat. Acestea erau dările către fisc, iar principele Ioan Sigismund Zapolyia, care îmbrățișase protestantismul, fixează taxa pentru preoții români la 1 florin pe an, pentru sprijinul răspândirii noilor doctrine de către superintendentul roman-calvin Gheorghe[147]. Catehismul luteran, publicat la Sibiu în 1544,

---

138 *Ibidem*, p. 887.
139 *Ibidem,* p. 1331.
140 *Documente românești*…, partea I, p. XXXIII.
141 Vezi. Ioan-Aurel Pop, *Ierarhia bisericească a românilor din ținuturile bistrițene în secolele XIV–XVII,* în „Arhivele Bistriței, Fascicula I. Petru Rareș și bistrițenii", Cluj-Napoca, 2016, pp.16–20 și nota 4.
142 *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 271.
143 *Ibidem,* p. 291.
144 *Ibidem*, p. 366.
145 *Ibidem*, p. 453, 475.
146 Radu Constantinecu, *op. cit*., p. 241.
147 *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 625.

a ajuns să fie răspândit și între preoții români din districtul Bistriței[148], ceea ce se datora, firește, și autorităților bistrițene. Acestora, episcopul superintendent Gheorghe le scrie în 14 ianuarie 1568, rugându-i să sprijine pe preoții români să slujească în limba română, așa cum făceau și cei din părțile Brașovului, iar pe cei care se împotriveau *să-i amenințe și să-i scoată din slujbă, așa cum a hotărât țara*[149]. De asemenea, următorul superintendent, Pavel Tordasi, scria bistrițenilor să trimită pe preoții românii de acolo la sinodul care va avea loc de Crăciun la Cluj, având obligativitatea să cumpere cu 1 florin o Psaltire în limba română și cu 32 de dinari un Liturghier, iar cei absenți urmau să fie aspru pedepsiți[150]. Mitropoliții Transilvaniei din secolul al XVII-lea, numiți de principii calvini, au apelat în numeroase rânduri la magistratul orașului Bistrița pentru a-i sprijini în activitatea lor, fie în timpul vizitelor canonice în districtul Bistriței și a Văii Rodnei, fie în strângerea dărilor. Bunăoară, mitropolitul Dosoftei, scria în 1627 bistrițenilor că veniturile mitropolitului au rămas restante de pe vremea fostului episcop Eftimie al Vadului (menționat în documente la 1623)[151], în consecință, îi roagă să-l ajute[152]. Cauza acestor întârzieri fiind protopopul ortodox al vidicului, s-a hotărât la mitropolie schimbarea acestuia în 1629, cerând acordul autorităților Bistriței[153]. Când în vara anului 1639, noul mitropolit Ghenadie a dorit să viziteze parohiile ortodoxe din ținutul Bistriței, principele calvin George Rakoczi, care-l numise, le cere bistrițenilor să-i dea un om de încredere pentru a duce la bun sfârșit această misiune[154]. Deși preoții erau

[148] Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Ediția a II-a, Ed. Cluj-Napoca, 1995, p. 86.
[149] *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 627. .
[150] *Ibidem*, p. 645.
[151] Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. I, ediția a II-a, București, 1991, p. 514.
[152] *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 967.
[153] *Ibidem,* p. 969.
[154] *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, editat de Andrei Vereș, București, 1934, p. 62–63.

cei care oficiau căsătoriile, aveau dreptul să le desfacă doar cu aprobarea magistratului bistrițean[155]

Numai că în ciuda scutirilor conferite preoților români de către principii calvini[156], orașul Bistrița care se comporta tot mai mult ca un stăpân de domeniu feudal, nu a respectat aceste scutiri, ci îi impunea pe preoții români la taxe. Astfel, mitropolitul Sava Brancovici va interveni la principele Mihai Apaffi să poruncească bistrițenilor să respecte privilegiile preoților români. Prin adresa din 24 martie 1668, principele scria magistratului bistrițean că preoții au avut de la început imunități și privilegii ca să nu fie datori nimănui cu dijmă, prin urmare, „*vă poruncim hotărât ca, văzând acestă scrisoare a noatră, să țineți și să porunciți să se țină acestă imunitate a popilor români, să nu-i siliți să dea dijmă, ba încă să-i apărați să rămână în rânduiala lor obișnuită, fiidcă și noi ne-am arătat milostivi față de ei, atât în anii trecuți, cât și acum*”[157]. Odată cu destituirea mitropolitului Sava Brancovici în 1680 se suprimă și imunitățile preoților[158]. De aceea, preoții români, care au făcut un sobor mare la Năsăud în 1682 s-au plâns magistratului că deși *nicio simbrie de la sate n-au*, li s-a cerut *taleri și dajdii*[159]. Deși la începutul secolului al XVIII biserica românească din Transilvania era considerată a fi unită cu biserica catolică și se bucura de aceleași drepturi[160], orașul Bistrița nu respecta imunitățile preoților. Scrisoarea protopopului Atanasie de Năsăud din anul 1722 adresată magistratului arată raporturile cu orașul Bistrița, dincolo de formele de protocol, care ilustrează, totuși, reverențele exagerate față de o autoritate: „*Noi preoții românești carii ne aflăm locuitori aicea, la biruința Măriei tale și suptu aripile Măriei Tale, nu știm din*

---

[155] *Documente românești*…, partea II, p. 30.

[156] Vezi detalii la Ana Dumitran, *Privilegiile acordate preoților români de principii calvini ai Transilvaniei*, în „Confesiune și cultură în Evul Mediu”, Editura Universității „A. I. Cuza”, Iași, 2004, p. 77–92.

[157] *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 1337.

[158] Ioan Lupaș, *op. cit*., p. 79.

[159] *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 1380.

[160] Mario Ruffini, *op. cit*., pp. 115–127.

câtă vreme s-au așezat bătrânii noștri aicea, la acest vestit oraș și au trăit tot bine și frumos în viața lor…”. Protopopul și preoții se roagă „*cu fața plecată până la verdea pajiște”* să fie scutiți de taxa pe porție, deoarece „*noi nu avem sâmbrie ca alți preoți carii sântu prin țară, ce slujim satele fără sâmbrie”*[161]. Stăruința cu umilință în rugămintea lor de a fi scutiți de taxe, deoarece nu aveau salariu, nu a fost de natură să înduplece pe magistrat, ci dimpotrivă. În consecință, preoții români s-au adresat forurilor superioare de la Sibiu, însă bistrițenii încercau să ascundă adevărul. Fiind întrebați de Guberniu, dacă preoții români au făcut plângeri în scaunul Bistriței, aceștia răpund în decembrie 1722 că ei nu au cunoștință de vreo plângere a preoților români („die in unserem Stuhl befindliche Poppen sich einigermasser zu beklogen hatten”)[162]. În anul următor, preoții din cele 22 sate din valea Rodnei într-o plângere adresată magistratului bistrițean arată că de vreo doi ani s-a luat obiceiul de a pune la diferite contribuții și pe fiii preoților, cerând ca aceștia să fie scutiți precum fiii juzilor și crainicilor[163]. Pe lângă acestea, orașul Bistrița va interveni și în problemele organizatorice ale bisericii, încălcând dreptul exclusiv al Sinodului și al episcopului de a institui preoți și protopopi români, interzicând în 1736 tradiționalele danii în bani către episcopi în scopuri educaționale și bisericești sau punând piedici în construcția de biserici românești și case parohiale[164]. Magistratul bistrițean a interzis așezarea românilor în oraș și ridicarea unei biserici. La fel sașii din Vermeș, imitând pe magistratul bistrițean, s-au opus românilor de acolo să-și repare biserica, cu toate că românii erau majoritari, fiind nevoie de intervenția lui Petru Dobra, înalt funcționar imperial. În 1747, românii din Petriș s-au plâns că sașii nu le permit nici să contruiască, nici să repare biserica, amenințându-i cu pedepse. Totodată, sașii din Petriș îi forțau pe români

[161] *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 1592.
[162] *Ibidem*, p. 1603.
[163] *Ibidem*, p. 1605.
[164] L. Gyémánt și K. Gündisch, *Din antecedentele și ecourile mișcării Supplexului în regiunea de graniță năsăudeană*, în „File de Istorie”, vol. IV, Bistrița, 1976, p. 258.

să prăznuiască și să țină sărbătorile sașilor. În ajutorul lor s-a oferit Petru Dobra și episcopul greco-catolic Petru Pavel Aron. La Sângeorzul Nou, în 1730 izbucnește un conflict între sași și români, fiind motivat de primii că în urmă cu 3 ani românii de acolo și-au ridicat un paraclis, fără știrea magistratului și a lor, depunând plângere la magistrat că românii au ocupat pământul din jurul paraclisului care era necesar lor și copiilor lor. Ultimii s-au plâns autorităților că sașii nu le îngăduie să-și agonisească pământ, îi împovărează cu grele impozite și nu le permit să-și pășuneze vitele, decât numai în locuri unde cresc buruieni. După multe plângeri ale românilor, autoritățile centrale înștiinează pe magistrat că vor veni să statornicească locuri de biserică și casă parohială la Sângeorz, Lechința, Dipșa și Sigmir. Magistratul răspunde că aceste locuri din *fundus regius* au fost conferite exclusiv sașilor și nicicând românilor. Stabilirea românilor acolo ar fi împotriva purității națiunii săsești[165]. Pe de altă parte, starețul piariștilor din Bistrița, roagă pe magistratul Bistriței la 21 mai 1762 să facă tot posibilul ca protopopul din Năsăud să înduplece pe preoți și pe săteni români ai districtului să furnizeze materiale și brațe de muncă în scopul zidirii locuințelor și bisericii piariștilor[166].

Dacă preoții și biserica, în pofida unor privilegii, au avut de suferit, cu atât mai mult simpli locuitori au ajuns la discreția magistratului Bistriței, care din a doua jumătate a secolului al XVII-lea începe să se manifeste ca un stăpân de pământ.

Registrul de socoteli al orașului Bistrița, publicat de Radu Constantinescu în anexă la lucrarea sa despre relațiile lui Petru Rareș cu Bistrița, ne dezvăluie faptul că românii din valea Rodnei în secolul al XVI-lea erau răsplătiți pentru toate serviciile aduse orașului. În cazul în care ar fi fost socotiți ca iobagii ai orașului, aceste prestații trebuiau efectuate gratuit. Erau răsplătiți în bani sau cereale și vin,

---

165 Adrian Onofreiu, Ioan Sigmirean, *Istoria județului Bistrița-Năsăud. Compendiu*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2019, p. 104–105.

166 Virgil Șotropa, *Răboaje din trecut*, în „Arhiva Someșană”, nr. 3, 1925, p. 79.

alteori erau iertați pentru diferite datorii care le aveau la oraș. Românii rodneni efectuau transporturi pentru patricieni, pescuiau, prestau diferite muncii sau se angajau ca mercenari pentru Bistrița. De pildă, când s-a ținut dieta la Bistrița în 1575, din vidicul românesc au fost aduși 31 de boi pentru a fi tăiați, fiind răsplătiți la 21 decembrie cu 1575 florini, iar în octombrie pentru calul unui valah pierdut în timpul unei expediții, orașul a plătit 3 florini. Unor români din Telciu și Bichigiu, pentru caii de postă folosiți până la Hust s-a plătit 2,50 florini. Pentru prestațiile românilor din vidic, Bistrița oferea acestora în chip obișnuit vin în Marțea Mare. În 1503 impozitul pe gospodăria din valea Rodnei era de 60 dinari, apoi a urcat la 80 de dinari. Această dare ordinară se făcea de 2 ori pe an (primăvara și toamna). Astfel, în mai 1519, locuitorii Văii Rodnei au achitat 153 florini, iar în noiembrie 159 florini. Darea extraordinară, care era de regulă contribuție de război, se percepea ori de câte ori era nevoie. Acestea împovărau locuitorii. De pildă, în 1538 dările ordinare și extraordinare au fost percepute de 5 ori, în valoare totală de peste 500 florini, iar cei 130 florini încasați în noimebrie au fost luați *pentru ajutorul Măriei sale Craiul*. Deja în 1572 este amintită *darea valahilor* de câte 1 florin. Conform socotelilor orașului, dările românilor vor crește permanent în comparație cu cele ale orașului. Bunăoară din 13 sate de pe valea Rodnei și două de pe valea Bârgăului, în 1556 s-a perceput un impozit de 274 florini și 52 dinari, plus taxele ordinare luate în trei rânduri, în sumă de 511 florini și 25 dinari, în total s-au încasat de la cele 15 sate 785, 87 florini, în timp ce tricesima bistrițenilor era uneori și de sub 200 florini[167]. În 1481, vicecămărașul Dejului, îl roagă pe magistratul orașului Bistrița, să-i determine pe niște români din valea Rodnei să efectueaze transportul unor scânduri cu pluta pe râul Someș până la Dej, așa cum s-au angajat încă de anul trecut[168]. Plutăritul pe Someș cădea firește în sarcina românilor, însă erau răsplătiți de beneficiar sau de către oraș. Pentru construcția castelului

---

[167] Radu Constantinecu, *op. cit.*, anexa de la pp. 224–255.
[168] *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VII, p. 276.

de la Gherla, tezaurierul Transilvaniei, episcopul George Martinuzzi, cere la 1550 magistratului Bistriței să i se taie lemne și să fie transportate de rodneni până la Beclean. Toată această cheltuiala trebuia să o suporte orașul Bistrița[169].

În timp, participarea la oaste devine obligatorie și trebuia suportată de români. Încă din 1471, voievodul Transilvaniei poruncea sașilor bistrițeni să se prezinte la luptă cu oastea lor și cu cea a românilor din valea Rodnei, pedeștrii și călări[170]. Din secolul al XVI-lea se foloseau tot mai mult oștile de lefegii, astfel încât românii din valea Rodnei sunt întîlniți în registrul de socoteli adesea ca mercenari plătiți, fie pentru Ardeal, fie pentru Moldova. Plata unui pedestraș era de până la 2 florini, armanentul și hainele erau confecționate la Bistrița. Călăreții trebuiau să-și întrețină și potcovească caii pe leafa lor[171]. În secolul următor, participarea la oaste și la paza graniței devine obligatorie pentru toți locuitorii. Dacă în 1617 oastea principelui Gabriel Bethlen, aflată în zona Rodnei, trebuia întreținută cu vin și mâncare de orașul Bistrița[172], aflând de invazia tătarilor în Polonia, principele Gabriel Bethlen poruncea Bistrițenilor în 1629 să fie prezentă la paza graniței nu doar pedestrimea ținutului, *ci tot poporul Ținutului Dumneavoastră*, să sape șanțuri cât mai adânci[173]. În 1633 rodnenii chemați la oaste se revoltă, iar în noiembrie judele Rodnei scria magistratului Bistriței că aceștia nu vor să se adune și că îl amenință cu moartea, iar cai nu îndrăznește să ia de la ei. În aceeași zi un locuitor din Rodna scria bistrițenilor că ungurii îl amenință pe jude că-l împușcă, iar *românii însă spun că pot trăi și fără banii Domniilor Voastre și fără birăul din Rodna, și nu vreau să meargă*[174]. Așadar, chiar remunerați, românii nu mai doreau să participe la oaste, sfidînd autoritățile bistrițene. Bistrița, care avea în grijă și paza graniței, trebuia să suporte cheltuielile pentru

[169] *Documente*…, vol. XV, partea 1, p. 477.
[170] *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI, p. 518–519.
[171] Radu Constantinecu, *op. cit*., p. 255
[172] *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 873–874.
[173] *Ibidem,* p. 970.
[174] *Ibidem*, p. 997.

aceasta, iar cei care păzeau erau recrutați dintre românii văii Rodnei. Raportul judelui Rodnei de la sfârșitul anului 1639, arată că deși românii din graniță au respins de curând o ceată de lefegii moldoveni, sărăcia mare care domnea acolo și în târg nu le mai permite să-și desfășoare slujbele: „starea nostră este rea (unserem Zustand aber ist schlecht), slujitorii au suferit de foame timp de 3 sau 4 zile (den die Knechten ingemein haben hrosen Hunger gehabt bis auf dritten oder vierten Tage), aceștia au așteptat provizii și îngrijire din partea Măriilor Voastre, dar deoarece nimeni nu a sosit, le-am copt sau le-am împărțit banii mei românilor să-și plătească sau procure pâinea, însă aceasta fiind puțină se ceartă pe pâinea mea și o rup cu forță. În special românii săraci, nu au nici pfenigi și nici taleri să cumpere ori să plătească. (und haben also Provient und Vorsorg vonn Ewer Nomhafft Weisheit gewart, weiln aber nichts ankumbt, hob ich selben lasswen baken, und den Walackhen un mein Geld Broth gezohlt und ausgetheilt… aber es ist wenig anniht, damit sie schreien vort mier Broth und reissen mit Gewalt auss… Insonserheit die armen walacken , so weder Penig, noch taller haben kauffen und zahlen). În concluzie arată că *nu mai au nimic, căci a căzut acestă mare zăpadă pretutindeni și a trebuit să ne retragem de pe muntele Cucuruza* (haben wir nichts, denn dieses dass grossen Schnee allebereit gefallen, und haben zueruck mussen weichen vonn der Kukurussa)”[175]. Înainte de militarizare, trecătorile principale erau păzite de un detașament de armată regulată, pe când paza plaiurilor rămânea în seama plăieșilor, care se recrutau din rândul locuitorilor de pe graniță. Ei se înarmau cu ce puteau și doar o banderolă cu pajura imperială îi distingea de ceilalți. La început patrulau numai din când în când pentru a împiedica emigrările și a zădărnicii contrabanda, iar în vreme de ciumă păzeau cordonul sanitar[176]. La 1709 plăieșii din Districtul Bistriței depuneau un jurământ formal[177]. Pustiitoarele

[175] *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 1059–1060.
[176] I. Nistor, *Emigrări de peste munți*, extras din Analele Academiei Române, seria II, tomul XXXVII, București, 1915, p. 35.
[177] N. Ioarga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, p. 124.

invazii tătare din 1711[178] și 1714 în valea Rodnei[179], au arătat pe de o parte utilitatea instituției plăieșilor, dar și carențele sale multiple. Aceștia au ajuns în conflict cu orașul Bistrița, care dorea să-i pună și pe ei la impozite și să desființeze această instituție, care li se părea ineficientă. Petiția vameșului Daniil Duma din 1 ianuarie 1720 descrie această stare de fapt. Deși plăieșii au primit dreptul de tricesimă de la regi, apoi de la principi, și acum de la împărat, orașul Bistrița dorea să le confiște acest drept, pe motiv că vămile de pe Valea Someșului nu erau bine păzite și puteau fi ocolite. Pe de altă parte, atunci când plăieși au prins pe cei care fraudau vama, orașul i-a eliberat. La finalul petiției, se arată ca dacă nu vor fi respectate imunitățile plăieșilor, aceștia vor părăsi slujba în numele împăratului[180].

Odată cu instaurarea dominației habsburgice în Transilvania, orașul Bistrița își manifestă tot mai fățiș tendința de a se comporta ca un adevărat stăpân feudal. Astfel, în condițiile creșterii fiscalității impuse de austrieci, magistratul Bistriței caută o compensare prin impunerea sarcinilor suplimentare românilor din valea Rodnei. Pretențiile magistratului se vor mări necontenit și sistematic, degenerând în cele din urmă într-un conflict deschis cu locuitorii Văii Rodnei, conflict căruia îi va pune capăt doar înființarea regimentului de graniță.

La regimul fiscal tot mai aspru s-au adăugat încartiruirile costisitoare de la începutul secolului al XVIII-lea și pustiitoarele năvăliri ale tătarilor. Din raportul orașului Bistrița întocmit în 1726 către Guberniul Transilvaniei se arată că încă din 1705 o mare parte din armata austriacă a fost încartiruită în districtul Bistriței și vidicul românesc, fără să mai fi primit după aceea vreo despăgubire, ci dimpotrivă peste iarna anului 1705–1706 au fost dislocate încă patru regimente cauzând pagube mari. Astfel, *despuiați de toate alimentele mulți dintre sărmanii noștri contribuabili români au fost nevoiți să treacă în Moldova, unde se*

---

[178] *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 1550
[179] *Ibidem,* p. 1560.
[180] *Ibidem,* p. 1576.

află și azi, iar vidicul în mare parte a rămas gol[181]. Un raport din 1714 de după invazia tătară, arată numărul celor uciși și luați în robie, dar și prăzile bogate în vite, porci și cereale, care au produs apoi o mare foamete[182]. La acestea se adăugau și pretențiile tot mai mari ale orașului Bistrița, impunându-le românilor din vidic diferite taxe pe vite, case și pe munți, pe motivul salarizării magistraților și a altor funcționari ai orașului. În anul 1724, orașul a adunat din vidicul românesc pe lângă sute de găleți de grău și ovăz ori miere, 551 berbeci și 100 de porci. În timp, magistratul a pretins de la locuitorii vidicului dijme din toate produsele, a mărit taxele pentru pășunat în munți, și a cerut diferite corvezi în favoarea patriciatului săsesc și a casei alodiale a orașului Bistrița. Pe de altă parte, sub pretextul că românii se înmulțesc tot mai mult între sași, magistratul a emis două hotărâri în 1713 (15 mai și 4 octombrie), prin care se dispune izgonirea românilor din oraș în termen de 15 zile, invitându-i să meargă la nația lor pe Someș dacă vor să fie liberi, unde vor avea destul loc, în caz contrar casele lor vor fi incendiate conform vechiului obicei. Așadar, magistratul recunoștea la acea dată starea liberă a românilor de pe valea Rodnei. În urma acestei prigoane au plecat aproape 50 de familii din orașul Bistrița în vidic și altele au emigrat în Moldova[183]. În 1717 un raport din Rodna către Bistrița relatează cum oamenii din vidic pleacă zilnic spre Moldova, ascunzându-se prin păduri și mergând prin poteci doar de ei știute[184]. Emigrarea contribuabililor români îi îngrijora totuși pe sașii bistrițeni, care prin delegații lor la dieta de la Sibiu din 1725, arată că „valahii din care mai cu seamă constă acest vidic, s-au împrăștiat foarte mult, așa că sate întregi au rămas goale. Deoarece ei locuiesc prin munți, pe pământ arid, trebuie să-și cumpere cerealele necesare, dar cum n-au vite și nici alte

[181] Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII–XX*, Ed. București, 1971, p. 178.
[182] Virgil Șotropa, Alexandru Câplea, *Năsăudul,* Năsăud, 1924, p. 13.
[183] Virgil Șotropa, *Istoria districtului năsăudean,* în „Arhiva Someșană”, nr. 9, 1928, p. 13–16.
[184] *Documente*…, vol. XV, partea 2, p. 1562.

mijloace de a-și câștiga banii. Chiar și cei ce au mai rămas pe loc, la primăvară, fără îndoială, vor pleca în altă parte și astfel restul vidicanilor nu vor putea purta poverile”[185]. În 1738–1739 au fost înregistrate 15 familii de emigranți din satele vidicului românesc, iar în 1740, din 14 sate, 194 persoane. Potrivit raportului bistrițenilor către Guberniu la 20 martie 1741, din cauza calamităților naturale, care au compromis recolta, mulți amenință fără ocolișuri că îndată ce se va încălzi mai bine *pleacă în lume, fug de aici.* Primarul orașului le scrie în iunie 1742 deputaților bistrițeni de la Sibiu, că nu îndrăznește să publice ordinul Guberniului privind cuantumul noilor contribuții, căci cei sărmani din district emigrează, cum de curând au plecat deodată 35 din Maieru. Un an mai târziu le raportează că au plecat peste 100 de contribuabili în Moldova și în alte părți. După 1750, când conflictul dintre românii de pe valea Rodnei și autoritățile bistrițene se acutizează, emigrările sunt în grupuri compacte mai mari, bine organizate și chiar înarmate[186]

În 13 noiembrie 1726 magistratul Bistriței stabilea contribuția vidicului românesc pentru cheltuielile orașului la suma de 10000, 08 florini, iar pentru întreținerea miliției acesta trebuia să dea 755 câble de grâu, 932 câble de ovăz și 195 care de fân. Într-un alt document din 1730 se menționează faptul că s-au încasat 1000 de florin din districtul românesc pentru cheltuielile avute cu funcționarii orașului, impozitul districtului ajungând în 1753 la 15346, 34 florini. După recensământul din 1750 s-au stabilit din nou obligațiile satelor românești către Bistrița; dijma din cereale, transportul lemnelor din pădure în oraș, pierderea dreptului de crâșmărit și vânat liber, iar dacă aceste sarcini nu erau îndeplinite, români erau bătuți, întemnițați și torturați. Mai grav era faptul că au fost înregistrați ca iobagi ai orașului, contestându-le dreptul de proprietate și posesiune în vidic, așa cum fusese reglementat de regii Ungariei. Aceste abuzuri au mers până acolo încât în anii 1753–1754,

---

[185] Virgil Șotropa, *Bejenari în secolul al XVIII-lea,* în „Arhiva Someșană”, nr. 16, 1932, p. 56.

[186] *Ibidem,* pp.. 56–64. Adrian Onofreiu, Ioan Sigmirean, *op.cit.,* p. 105–106.

s-au luat unii munți de la comunele românești și au fost date unor comune săsești[187]. Pășunile și munții au fost un obiect de discordie între români și sașii, ajungându-se chiar la crime. În acestă dispută, în pofida diplomelor regale explicite, magistratul îți va aroga dreptul de dispoziție asupra munților[188]. Cum am văzut de prin 1720, atât preoții, cât și plăieșii au fost impuși la taxe. De asemenea, multiplele taxe și prestații în muncă, precum anularea drepturilor de cârciumărit, morărit și pescuit, avea să nemulțumească și mai mult pe românii din valea Rodnei. Aceștia reacționează pentru început cu refuzarea prestațiilor în muncă și predarea dijmelor, iar în fața măsurilor luate de magistrați prin arestarea și demiterea juzilor reticenți, cer sprijinul directorului fiscal și al Guberniului. În 1751, românii din valea Rodnei se solidarizaeză cu cei de pe pământul crăiesc (fundus regius), adică satele românești din districtul Bistriței, și depun un memoriu colectiv la Curtea de la Viena, care a avut drept consecință emiterea unui rescript în vederea încetării abuzurilor denunțate de români, iar în districtul Bistriței este trimisă o comisie de anchetă care constată temeinicia plângerilor formulate de români[189]. Acutizarea conflictului are loc odată cu lucrările conscripției legate de introducerea unui nou sistem de contribuții în 1754, când românii din valea Rodnei au fost trecuți de către funcționarii orașului în tablele de dări ca iobagi, cu *taxa capites iobagiones*, față de magistratul bistrițean *dominus terestris*[190], contrar diplomei din 1475. Patriciatul bistrițean a adus ca argument în acest sens datele conscripției populației din 1720–1721, în care din 1199 familii, 920 au fost trecuți ca iobagi, nefiind vreun țăran recenzat ca liber[191]. În replică la această conscripție, românii se adresează Guberniului

---

187 Adrian Onofreiu, Ioan Sigmirean, *op.cit.,* p. 105; Ioan Pop, *Istoria regimentului II românesc de graniță de la Năsăud (1762–1851)*, Editura Ardealul, Târgu-Mureș,1999, p. 33–34.
188 Virgil Șotropa, *Istoria districtului...*, p. 16–17.
189 L. Gyémánt și K. Gündisch, *op.cit.*, p. 257–258.
190 Virgil Șotropa, *Istoria districtului...*, p. 19.
191 Carol Göllner, *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764–1851*, București, 1973, p. 10.

arătând că *Domnii bistrițeni vor să ne facă iobagi, ceea ce nu vom accepta niciodată. Bistrițenii nu sunt nici grofi, nici baroni ca să pretindă dări de la noi.* Comisiile trimise acolo să lămurească situația nu vor da satisfacție deplină românilor, ceea ce va culmina cu revolta românilor de pe valea Rodnei, conduși de Ștefan Cute din Bichigiu. Chiar înainte de înființarea regimentului, Ștefan Cute și alți fruntași ai răzvrătiților vor fi arestați din porunca magistratului pentru că au avut cutezanța să-și revendice și să-și apere drepturile[192]. Numai intrarea românilor din valea Rodnei în regimentul de graniță le va conferi din nou statutul de oameni liberi.

[192] Vezi amănunte la Virgil Șotropa, *Revolta districtului năsăudean 1755–1762*, în „Arhiva Someșană”, nr. 22, 1937, passim; L. Gyémánt și K. Gündisch, *op.cit.*, p. 258–263; Carol Göllner, *op.cit.* p. 10–12. Date suplimentare și o prezentare în context la Ioan Pop, *op. cit*., pp. 34–50. O prezentare sintetică la Adrian Onofreiu, Ioan Sigmirean, *op.cit.,* p. 106–107.

Aspecte economince ale relațiilor româno-săsești pe teritoriul actualului Județ Bistrița-Năsăud în secolul al XVIII-lea

DORIN DOLOGA*

Începând din secolul al XII-lea, regii Ungariei au luat măsuri de întărire a granițelor răsăritene, amenințate de asaltul popoarelor migratoare, prin colonizarea în regiunile de graniță a unor popoare germanice și nu numai. Așezarea acestora s-a făcut începând cu zona de NE a Transilvaniei, respectiv regiunea Rodnei, Bistrița, Reghin, Brașov, Sibiu, Mediaș, Banat. Așezarea acestor populații s-a făcut cu sprijinul direct și ajutorul regalității în zonele de interes. Trebuie subliniat faptul că respectivele terenuri nu erau pustii sau slab populate. Colonizarea populațiilor germanice s-a făcut în mare parte pe terenuri regale sau preluate într-o formă sau alta în proprietate regală.

Pentru stimularea colonizării populațiilor germanice s-au luat măsuri de împroprietărire a lor pe terenurile respective, urmărindu-se ca acestea să fie dintre cele cu potențial agricol și/sau silvic dintre cel mai ridicat. Se pare că prima așezare săsească înființată pe teritoriul actualului județ Bistrița-Năsăud a fost satul Crainimăt, care are cel mai ridicat potențial agricol din județ. După primele colonizări, în urma cărora au fost înființate sate și cetăți săsești, cu sprijinul direct și încurajarea regalității, s-a produs un fenomen de alungare a populațiilor indigene care trăiau în acele zone și de acaparare a terenurilor agricole, pădurilor și bălților care au aparținut populației locale românești. Au rezultat astfel sate și cetăți cu populație majoritar săsească, precum și cu o conducere și administrație locală exclusiv săsească.

* Dorin Dologa, Direcția Jud. a Arhivelor Naționale Bistrița, email: *d_dologa@yahoo.com*

Procesul de colonizare a continuat și în secolele următoare, rezultând enclave teritoriale cu populație majoritar săsească, formate dintr-unul sau mai multe cetăți sau orașe, în jurul cărora existau sate, majoritar săsești.

Principalele aspecte economice ale conviețuirii românilor și sașilor în Transilvania pot fi grupate pe câteva domenii, după cum urmează.

Un prim domeniu este reprezentat de componența etnică a conducerii și administrației locale și relațiile acestora cu populația din zonă. În acest sens trebuie subliniat faptul că toți membrii cu atribuții de decizie ai conducerii și administrației orașului Bistrița și a districtelor săsesc și românesc aflate sub administrarea acestuia erau sași. Numărul funcționarilor români era simbolic, aceștia având doar un rol de execuție, cum erau cei 10 așa numiți slobodnici din Districtul românesc al Rodnei, care aveau rolul de a duce la îndeplinire hotărârile luate de magistratul săsesc al orașului Bistrița[1]. Raportul dintre magistratul orașului Bistrița și populația românească locală era acela dintre stăpân și supus, fără ca acest lucru să fi fost însă legiferat. Deși românii din Districtul Rodnei aveau din vechime statutul de oameni liberi, ei au fost înscriși în mod abuziv de către Magistratul orașului Bistrița în conscripțiile de dare din anul 1755 ca și iobagi[2]. Acest lucru a avut asupra românilor din Districtul Rodnei un impact economic negativ major. Astfel, ei trebuiau să presteze începând cu acest an dijme din cereale[3], să plătească taxe după animale, să presteze muncă și cărăușii gratuite și pierdeau dreptul de cârciumărit, vânat și pescuit, iar morile posedate de ei deveneau alodiale[4]. În anul 1758 contribuabilii români trebuiau să plătească pentru fiecare gospodărie 3 florini, pentru doi boi sau doi cai 3 florini, pentru o vacă sau zece oi 1 florin, pentru o căldare de fiert rachiu 1 florin, pentru o moară de făină 2 florini, pentru o piuă 1 florin, pentru 1 porc

---

[1] Virgil Șotropa, „Revolta Districtului năsăudean, 1755–1762”, în *Arhiva Someșană*, Năsăud, Nr. 23, 1938, p.339.

[2] Vasile Bichigean, „Material documentar”, în *Idem,* Nr. 11, 1929, p. 95.

[3] Virgil Șotropa, *op. cit*., p. 360.

[4] *Ibidem*, pp. 283, 377.

7 creițari, pentru 1 stup 7,5 creițari, de la o stână 30 de creițari, un miel și un caș[5]. În ceea ce privește drepturile regale, cum era cârciumăritul, din fierberea și vinderea rachiului românii aveau posibilitatea să obțină un venit din care să plătească impozitele. De exemplu, în satul Salva, în anul 1754, existau 34 căldări de fiert rachiu care aparțineau locuitorilor[6]. Odată cu interzicerea acestei activități, mulți români au pierdut una din puținele surse de venit. În cea ce privește munca și cărăușiile prestate în mod gratuit, în anul 1758 românii arătau că dacă în trecut lucrau pentru orașul Bistrița timp de trei zile, când era nevoie, iar dacă trebuiau reparate fortificațiile chiar și o săptămână, în ultimul timp trebuiau să lucreze trei săptămâni, mai mult în folosul patriciatului orășenesc. Ei trebuiau să transporte gratuit butoaiele cu var de la Rodna la Bistrița ori de câte ori era nevoie. Tot gratuit locuitorii din fiecare sat din Districtul Rodnei trebuiau să taie 20–30 de stânjeni de lemne pentru varnițe[7] și să transporte 20–30 de care cu lemne pentru brutăria din orașul Bistrița[8].

Un alt domeniu îl constituie cel al proprietăților funciare și a numărului animalelor al celor două etnii, română și săsească. Districtul românesc al Rodnei cuprindea 23 de sate în care trăiau în anul 1750 un număr de 15.862 de locuitori[9]. În anul 1750 Districtul românesc al Rodnei era împărțit în cercul superior, care cuprindea 12 sate și cercul inferior care era alcătuit din 11 sate. Locuitorii din cele 12 sate ale Cercului superior dețineau terenuri arabile cu o capacitate de 6.963 câble (găleți) și 3 și 8/16 mierțe și fânațe cu o capacitate de 6.247 și ¾ care de fân[10]. Raportul dintre oameni și terenuri agricole era în favoarea oamenilor, situația economică din Districtul românesc al

5 Idem, „Revolta Districtului năsăudean, 1755–1762”, în *Idem,* Nr. 22, 1937, p. 142.
6 *Ibidem*, p. 16.
7 Instalații pentru producerea varului.
8 Virgil Șotropa, *op. cit*., p. 143.
9 Pompei Boca, „Structura etnică, socială și economică a populației din Districtul Bistriței la mijlocul secolului XVIII”, în, *File de istorie*, Bistrița, III, 1974, p. 199.
10 Arhivele Naționale Bistrița-Năsăud, *Colecția personală Iulian Marțian*, registrul 223, f. 1.

Rodnei putând fi rezumată prin cuvintele: populație multă, teren arabil puțin. Fiind situat în zona submontană, condițiile de relief și climă nu erau prielnice practicării agriculturii. Observăm că toate zonele montane, submontane, a dealurilor înalte, erau populate în exclusivitate cu români, care au fost alungați din zonele fertile. O caracteristică a acestei zone o constituie suprafața redusă a terenurilor arabile. Traiul românilor în aceste zone a fost foarte greu având în vedere calitatea terenurilor, suprafața limitată a terenurilor agricole, numărul relativ ridicat al populației din zonă, precum și menținerea lor într-o stare înapoiată. În ceea ce privește creșterea animalelor, în anul 1750 în cele 12 sate ale cercului superior al Districtului românesc al Rodnei existau 1.929 boi și cai, 2.021 vaci, 43 junci și juninci de peste 3 ani, 16.650 oi și capre, 176 porci mai mari de doi ani și 266 stupi de albine[11].

Situația era diferită în cazul Districtului săsesc. Aflate în zone de șes, cele 23 de sate săsești dispuneau de terenuri fertile. Capacitatea terenurilor arabile era de 11.406 găleți, 3 mierțe și 10 cupe (circa 730 de tone de cereale) iar a fânațelor de 5.935,5 care de fân[12]. Populația Districtului săsesc număra 8.015 locuitori, adică puțin mai mult decât jumătate din cea a Districtului românesc al Rodnei[13]. În Districtul săsesc raportul dintre oameni și pământ era în favoarea pământului. În acest district se aflau mai puține pășuni și păduri, însă Magistratul orașului Bistrița a luat măsuri în favoarea sașilor, defavorizându-i în același timp pe români. Munții din Valea Rodnei s-au aflat din vechime în proprietatea locuitorilor satelor românești din această zonă. Începând cu anul 1754 însă, Magistratul orașului Bistrița a început să distribuie părți de munți sau munți întregi și unor sate din Districtul săsesc[14]. Practic, în condițiile în care românii din Districtul Rodnei dispuneau de terenuri arabile reduse, pierdeau și o parte din munți, pe teritoriul

[11] *Ibidem*, f. 1.
[12] Pompei Boca, *op. cit.*, p. 208.
[13] *Ibidem*, p. 199.
[14] Florin Valeriu Mureșan, *Satul românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2005, p. 160.

cărora se aflau pășuni alpine și păduri. În ceea ce privește animalele domestice, în anul 1750 în satele Districtului săsesc existau 4.015 boi și cai, 2.285 vaci cu lapte, 1.195 junci și juninci, 2.657 oi și capre cu lapte, 2.889 porci de peste doi ani și 1.665 stupi[15].

Un domeniu foarte important este acela referitor la situația impunerilor și încasărilor impozitelor și taxelor regale și locale. Relevante în cadrul acestui domeniu sunt și aspectele executării silite a contribuabililor.

În Imperiul Habsburgic nu se făcea distincție între etnia contribuabililor în ceea ce privește impunerea la plata impozitelor. Studierea conscripțiilor de dare ne arată faptul că impunerea contribuțiilor la nivelul Principatului Transilvaniei s-a făcut în mod egal, indiferent de etnia contribuabililor. În anul 1750 impozitul pe care trebuia să îl plătească Districtul românesc al Rodnei era de 3.650 de florini, fiind egal cu impozitul de 3.650 de florini pe care trebuia să îl plătească Districtul săsesc[16].

Ca și masă impozabilă erau considerate terenurile și producția agricolă, numărul animalelor, veniturile obținute din morărit, cârciumărit și din alte ocupații. Din cuantumul impozitului o parte era formată din contribuția regală, iar o alta era destinată întreținerii orașelor. În afară de aceasta existau și o serie de taxe suplimentare, inventate de către autoritățile locale săsești sub diferite pretexte.

Impunerea și plata impozitelor era echitabilă numai în teorie, în timp ce practic lucrurile erau diferite. Impunerea impozitelor în Imperiul Habsburgic era tratată la nivel general, fără să fie particularizată. Unele lipsuri din legislația de impunere a impozitelor au fost speculate de către autoritățile locale săsești. Toți funcționarii însărcinați cu consemnarea plății impozitelor în cărțile de dare sătești erau sași, în timp ce românii nu aveau nici un reprezentant priceput în finanțe, care să verifice corectitudinea respectivelor consemnări. Impozitele plătite în realitate erau mai mari decât cele înscrise în cărțile de dare.

---

15 Pompei Boca, *op. cit*., p. 209.
16 Virgil Șotropa, *op. cit*., p. 7.

Astfel, în anul 1761 impozitul anual era de trei florini. Chiar dacă românii din Districtul Rodnei achitau impozitul în întregime, funcționarii săsești consemnau în cărțile sătești de dare o sumă mai mică, astfel încât contribuabilii români erau socotiți mereu ca fiind datori[17].

Autoritățile locale săsești comiteau alte abuzuri atunci când repartizau impozitele. Această repartizare a impozitelor se făcea global pe comune, apoi pe fiecare contribuabil în parte. Unii locuitori erau scutiți de către autoritățile săsești de la plata impozitelor, în schimbul diferitelor servicii pe care trebuiau să le îndeplinească pentru Magistratul orașului Bistrița. Un număr mai mare de locuitori scutiți însemna că toți ceilalți trebuiau să plătească mai mult.

Spre exemplu, în anul 1750 în satul Maieru existau 14 locuitori scutiți de plata impozitelor, așa cum erau: judele[18], 2 crainici, 2 hordei (adunau găini și ouă pentru patriciatul săsesc din Bistrița), 4 braniști (din care 2 prindeau pești pentru patriciatul săsesc din Bistrița și 2 pentru sublocotenentul din Rodna), 1 răcar (prindea raci pentru patriciatul săsesc din Bistrița), 1 slobodnic și 3 plăieși[19].

Impunerea românilor la plata impozitelor de către autoritățile locale săsești era una abuzivă. Românii erau impuși diferențiat față de sași la plata impozitelor, deși în legislația fiscală a Imperiului Habsburgic nu era prevăzut acest lucru.

O astfel de situație întâlnim în anul 1749, în satul Vermeș, unde sașii plăteau ca și capitație 3 florini, iar pentru o vită 50 de creițari, în timp ce românii care locuiau acolo erau impuși să plătească suma de 5 florini ca și capitație și 1 florin pentru 1 vită. Deși sașii posedau păduri și pășuni din abundență, nu voiau să le dea românilor nimic în arendă. Taurul satului era întreținut de români cu fân cumpărat de la sași, iar lemnele pentru orașul Bistrița era furnizat de sași cu banii de

---

[17] Idem, „Revolta Districtului năsăudean, 1755–1762”, în *Arhiva Someșană*, Nr. 23, 1938, p. 362.

[18] Primarul.

[19] Virgil Șotropa, „Revolta Districtului năsăudean, 1755–1762”, în *Idem,* Nr. 22, 1937, p. 11.

pe impozite. Un român care nu avea nici o găină în gospodărie trebuia să plătească un impozit la fel de mare ca și un sas care avea șase sau opt boi. Sașii erau înțeleși între ei ca sub pedeapsa unei amenzi de 3 florini să nu dea loc de cosit românilor, oricât de bine ar fi plătit aceștia[20]. Această atitudine față de români era impusă de către autoritățile săsești locale. Tratamentul discriminatoriu aplicat românilor se datora în principal primarului satului, care făcea ce voia.

Unele impozite și taxe reprezentau în sine o formă de abuz. Astfel, sașii din Bistrița au contractat o serie de împrumuturi necesare efectuări unor lucrări edilitare. Pentru plata acestor datorii și a dobânzilor aferente, Magistratul din Bistrița a impus o serie de impozite pe care trebuiau să le plătească nu numai sașii, ci și pe românii din Districtul Rodnei, aceștia din urmă trebuind să achite 5.635 de florini[21]. În anul 1755 românii din Districtul Rodnei trebuiau să achite pe lângă contribuția regală și contribuția pentru cheltuielile orașului și o taxă suplimentară de 16 creițari pentru fiecare florin plătit. Din această taxă trebuiau să se plătească funcționarii și să se achite datoriile făcute de Magistratul bistrițean și dobânzile aferente. O astfel de taxă nu s-a încasat însă în comunele săsești[22]. Românii nu beneficiau cu nimic de pe urma banilor împrumutați. Ei nu aveau voie să dețină proprietăți în orașul Bistrița, să-și clădească o biserică, sau să-și trimită copiii să învețe la școlile bistrițene. În ceea ce privește numărul funcționarilor români, acesta era simbolic. Impunerea românilor la plata unor impozite pentru plata unor cheltuieli făcute pentru lucrări edilitare și plata funcționarilor nu avea nici un fel de justificare.

Magistratul orașului Bistrița a delimitat, atât în satele Districtului săsesc, cât și în ale celui românesc, suprafețe de teren arabil și fânațe pentru fondul economic alodial, ale cărui venituri erau folosite pentru salarizarea funcționarilor[23]. Ținuturile din Districtul românesc al Rodnei

[20] Idem, „Soarta românilor din satele săsești”, în *Idem*, Nr. 18, 1936, p. 279.
[21] Idem, „Revolta Districtului năsăudean, 1755–1762”, în *Idem* Nr. 22, 1937, p. 3.
[22] Vasile Bichigean, „Material documentar”, în *Idem*, Nr. 11, 1929, p. 96.
[23] Florin Valeriu Mureșan, *op. cit.*, p. 354.

erau de munte, mai puțin productive, astfel că pierderea unor suprafețe pentru crearea terenurilor alodiale îi afecta economic pe locuitorii români. Numărul funcționarilor români era simbolic. În aceste condiții crearea acestor terenuri alodiale reprezenta un alt abuz al autorităților locale săsești.

În ceea ce privește executarea silită a contribuabililor români, aceștia erau tratați de către Magistratul orașului Bistrița într-un mod brutal, abuziv, discreționar, fără nici un considerent de ordin moral sau sentimental. Dacă românii nu puteau plăti impozitele și taxele stabilite, erau aspru pedepsiți, fiind prinși, amenințați cu spânzurătoarea și tragerea în țeapă, legați la stâlpul rușinii, bătuți fără milă, arși cu fierul roșu și chiar torturați[24].

Aceste abuzuri ale autorităților locale săsești față de populația românească au fost posibile datorită faptului că nici o autoritate a Imperiului Habsburgic nu le-a sancționat. Sașii se bucurau de sprijinul Universității săsești și a unor persoane influente din Guberniul Transilvaniei și de la Curtea de la Viena, așa cum era cancelarul aulic Wankel Seeberg[25], în timp ce românilor nu avea cine să le reprezinte interesele. Imperiul Habsburgic era de națiune germană. Sașii erau principala națiune privilegiată din Districtul Bistriței, o națiune pe care autoritățile imperiale se bazau.

Un domeniu cu repercusiuni economice îl constituie cel al componenței etnice a orașului Bistrița și a satelor din Districtul săsesc, precum și a măsurilor întreprinse de administrația locală în vederea conservării majorității săsești a acestora. În anul 1750 în orașul Bistrița trăiau 4.308 locuitori, din care 775 (17,98 %) erau români. În același an în Districtul săsesc trăiau 8.015 locuitori, din care 2.113 (26,36 %) erau români[26]. Pentru a conserva majoritatea etnică săsească a orașului Bistrița și a satelor din Districtul săsesc, administrația locală nu le permitea românilor să se așeze în acestea, iar românii care reușiseră totuși să se

[24] Ștefan Buzilă, „Protopopii Năsăudului”, în *Arhiva Someșană*, Nr. 27, 1940, p. 319.
[25] Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 134.
[26] Pompei Boca, *op. cit.*, p. 199.

stabilească aici au fost alungați, iar casele lor au fost incendiate. Astfel, în anul 1713 Magistratul bistrițean a decis alungarea românilor din oraș și din satele Districtului săsesc, în caz contrar caselor în care locuiau aceștia urma să li se dea foc. Cu această ocazie, din orașul Bistrița au fost alungate peste 50 de familii românești, iar din satele săsești un număr mai mare[27]. Cazul nu a fost unul izolat, el repetându-se în perioada următoare. În anul 1760 românii din satele Lechința, Sângeorzul Săsesc (Sângeorzul Nou) și Ferihaz (Albeștii Bistriței) din Districtul săsesc arătau faptul că locuitorii sași le-au dărâmat casele pentru a-i obliga să plece de acolo[28].

Un domeniucu efecte economice însemnate și de durată este cel al stimulării dezvoltării activităților economice și comerciale exclusiv a sașilor, maghiarilor și evreilor și blocarea accesului etnicilor români la aceste activități. În zona actualului județ Bistrița-Năsăud autoritățile centrale habsburgice și cele locale săsești nu au manifestat interes în ceea ce privește dezvoltarea economică și ridicarea nivelului cultural al românilor. Creșterea nivelului de trai și a nivelului cultural este strâns legată de dezvoltarea activităților economice și comerciale, acestea nefiind susținute de către autoritățile publice pentru a aduce această zonă la nivelul celor mai dezvoltate zone din Imperiul Habsburgic. Deși de-a lungul perioadelor istorice au existat momente de deschidere a cancelariei Imperiului Habsburgic pentru îmbunătățirea condițiilor de viață economice, sociale, politice, culturale ale populației românești, ele au fost mai mult la un nivel declarativ, românii urmând a viețui în zone puțin propice unei vieți îndestulate. Românii au fost menținuți cu premeditare într-o anumită formă de primitivism. În zona Districtului românesc al Rodnei nu s-au semnalat măsuri de stimulare a activităților meșteșugărești, de prelucrare a lemnului, olărit, prelucrarea pieilor și blănurilor. Activitatea economică în această zonă a fost mai mult decât modestă. Numărul de ateliere meșteșugărești și de meșteșugari

---

[27] Ștefan Buzilă, *op. cit*., p. 318.

[28] Virgil Șotropa, „Soarta românilor din satele săsești”, în *Arhiva Someșană*, Nr. 18, 1936, p. 304, 309.

independenți era extrem de redus raportat la numărul populației. Mai mult, accesul românilor la activitățile economice și comerciale a fost blocat. Un meseriaș sau comerciant sas, maghiar sau evreu nu își lua un ucenic român numai dacă era absolut nevoit să o facă.

Ultimul domeniu este acela al blocării de către sași a accesului românilor în breslele meșteșugărești. Astfel, în anul 1759 în satele Districtului Rodnei se aflau numeroși meseriași: olari, cojocari, fierari, rotari, țesători pe care Magistratul orașului Bistrița nu voia să-i recunoască în această calitate[29]. Acest lucru avea un impact negativ atât asupra meseriașilor români, cât și asupra tuturor locuitorilor Districtului românesc al Rodnei. Nefiind recunoscuți ca și meseriași de către Magistratul din Bistrița, românii nu aveau acces în bresle. Fără recunoașterea practicării unei meserii, românii respectivi erau impuși la plata impozitelor la fel ca orice țăran și nu ca meseriași. Cel care se îndeletnicea cu o anumită ocupație fără să-i fie recunoscut acest lucru era pasibil de a fi sancționat pentru practicarea unei activități ilegale. În lipsa meseriașilor din satele românești, locuitorii acestora erau nevoiți să vândă pieile crude meseriașilor sași din orașul Bistrița și din împrejurimi la un preț derizoriu, de la care cumpărau la un preț înzecit opincile, cizmele, ghetele, curelele, hamurile și blănurile de care aveau nevoie[30]. Accesul ucenicilor români în bresle a fost însă blocat de către sași. În anul 1761 românii din Districtul Rodnei arătau că nu sunt primiți în bresle și în funcții, deși contribuiau la plata cheltuielilor publice. Ei cereau ca și copiilor lor să li se dea posibilitatea, la fel ca și copiilor sătenilor sași, de a învăța meserii în oraș, să intre în bresle, să cumpere case, să-și clădească biserică și să poată să se folosească, la fel ca și sașii, de privilegiile și beneficiile orășenești[31]. Chiar și în anul 1840 solicitările românilor din satele grănicerești de a fi primiți și copiii lor ca și ucenici la meseriașii din orașele ardelene nu au fost acceptate. Dintre toate solicitările, doar la Cluj, care era un oraș locuit în mare

[29] Idem, „Revolta Districtului năsăudean, 1755–1762”, în *Idem*, Nr. 23, 1938, p. 269.
[30] Idem, „Un act memorabil”, în *Idem*, Nr. 12, 1930, p. 158.
[31] Idem, „Revolta Districtului năsăudean, 1755–1762”, în *Idem*, Nr. 23, 1938, p. 360.

parte de maghiari, nu de sași, au fost primiți doi ucenici români de către meseriașii fierari[32].

În concluzie apreciem că relațiile româno-săsești nu au fost corecte, principiale. Ținând seama de faptul că funcționarii publici erau sași prin excelență, aceştia au impus o serie de măsuri abuzive care au fost în interesul comunității săsești și al lor personal și în defavoarea comunității românești. De-a lungul timpului nu s-a putut vorbi de o conviețuire armonioasă între comunitatea românească și cea săsească. Orice afirmație privind o conviețuire armonioasă între români și sași este o simplă speculație. Relația dintre români și sași a fost o relație dintre o comunitate etnică privilegiată și una lipsită de orice fel de drepturi. Sașii îi tratau pe români cu un dispreț suveran. Acest model era copiat de către locuitorii sași de la modul în care autoritățile locale săsești îi tratau pe români. Tratamentul aplicat românilor s-a îmbunătățit într-o oarecare măsură abia după înființarea regimentelor de graniță, când comunitățile grănicerești au fost înzestrate de împărăteasa Maria Tereza cu proprietăți în schimbul prestării serviciului militar.

---

32 Idem, „Un act memorabil”, în *Idem*, Nr. 12, 1930, p. 158.

Români și sași în ținutul Bistriței în perioada interbelică: „glasul” românilor

ADRIAN ONOFREIU*

Tema enunțată în titlul se dorește o încercare de analiză a raporturilor dintre cele două etnii, la nivelul orașului reședință a județului, Bistrița și ținutului din apropiere, în perioada interbelică[1].

În abordarea ei, am pornit de la unele realizări istoriografice recente, care abordează momentele imediate actului de la 1 Decembrie 1918[2], prezintă punctele de vedere ale principalilor „actori”[3] sau încearcă o analiză de sinteză a fenomenului, cu prezentarea „tușeelor” principale din perioada de referință[4]. La o privire longitudinală a celor expuse,

---

* Profesor doctor, Bistrița.

1 Cu denumiri succesive: județul Bistrița-Năsăud (1918–1925); județul Năsăud (1925–1940).

2 Adrian Onofreiu, *1918 – o lume în schimbare*, în *BISTRIȚA 90 de ani de la Marea Unire,* (Asociația Profesorilor de Istorie din România Filiala Bistrița-Năsăud), Ed. Barna' s, Bistrița, 2008, pp. 38–69; Idem, *Mărturii documentare referitoare la relațiile minoritate/majoritate la Bistrița în primii ani după Unirea din 1918*, în Revista Bistriței”, XXIV, 2010, pp. 431–441.

3 Vasile Ilovan, Teodor Tanco, *Atitudinea social-democrației și a populației săsești din județul Bistrița-Năsăud față de actul Unirii Transilvaniei cu România,* în „Acta Musei Napocensis”, Cluj-Napoca, nr. 17, 1980, pp. 323–337; Gustav Zikeli, *Meins Lebenslauf,* Serviciul județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, fond *Gustav Zikeli,* d. 5; în continuare A.N.B.-N., fond…d.…f…Victor Moldovan, *Memoriile unui politician din perioada interbelică. Volumul I,* ediția a II-a, revăzută și adăugită, editori, Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 69–78, 81–83. Szilágyi Zoltán, *BESZTERCEVIDÉK. A NÉPEK ÉS A HEGYEK SZORÍTÁSÁ,* EMKE-BESZTERCZE, LITERA-VERES-SZÉKELYUDVARHELY, 2006, pp. 180–225; Andreea Salvan, *Pavel Tofan. Memorii din 1918,* în *Bistrița. 90 de ani de la Marea Unire,* Ed. Barna's, Bistrița, 2008, pp. 108.

4 Adrian Onofreiu, *Dileme ale conviețuirii* (1918–1940). *Puncte de vedere: cazul județului Năsăud,* în „Anuarul Asociației Profesorilor de Istorie din România – Filiala

se constată că abordările s-au referit fie la aspecte generale, imediate evenimentelor din 1918, fie, la impactul și transformările care s-au produs mai ales în spațiul administrativ.

Au rămas însă multe alte aspecte nerelevate, conținute fie în mărturii documentare publicate, fie în consemnări din presa vremii.

Acestora le este dedicat efortul nostru restitutiv. Demersul pleacă de la premisa și constatarea generală că, o dată cu realizarea actului Unirii de la 1 decembrie 1918, cele două etnii au fost nevoite – ca de altfel, pe parcursul întregii evoluții istorice, care a debutat o dată cu așezarea ca „hospets" ai regilor maghiari, a sașilor în Transilvania – să conviețuiască. În acest parcurs, a fost reținut faptul că sașii au avut un statut privilegiat, care a dăinuit de-a lungul secolelor, inclusiv în raport cu reprezentații etniei dominante politic, cea maghiară. Falia creată de momentul „reașezării" administrative – cu puternice accente politice – din anul 1876 a avut ca rezultat atât lichidarea formei autonome de organizare a populației săsești, în forma propriei „Universități" cât și disiparea acesteia în noile structuri administrative, comitatele moderne[5].

Momentul 1918 a declanșat un proces de amploare, în cadrul căruia toate provinciile unite s-au integrat în cadrele statului național unitar român, așa cum a fost recunoscut inclusiv de conclavul mondial care a generat pacea atât de mult dorită și așteptată.

Firesc a fost ca românii să-și clameze noua postură, aceea de „stăpâni" și în Transilvania, după veacuri de obidire socială și națională. Cum, la fel de firească a fost atitudinea celor dominanți până acum,

Bistrița-Năsăud", 4, 2017, pp. 65–75; *Trăsături ale evoluției orașului Bistrița în perioada interbelică*: *majoritate versus minorități,* în „Arhivele Bistriței", Bistrița, Anul I, Fascicula 3, 2016, *Demografie și confesiuni în Transilvania,* pp. 39–58. O parte din acest studiu reia analiza noastră, mult mai amplă, consacrată în principal aspectelor administrative, cu titlul *Naționalism și etnicitate la Bistrița în perioada interbelică*, în „Revista Bistriței", XXIX, 2015, pp. 204–217.

[5] Același traiect l-a avut și națiunea română „contopită" în noile structuri administrative, inclusiv prin anularea formelor specifice de organizare din perioada liberală, cu deosebire a districtelor Făgăraș și Năsăud.

de a conserva cât mai mult din vechile privilegii, chiar raportându-se la „modelul" românesc de până în 1918.

Procesul nu a fost unul ușor și derulat de la sine. Au fost necesare armonizări în toate domeniile, administrativ, economic, social, încheiate o dată cu adoptarea noii constituții, în anul 1923 și a legii de unificare administrativă, în anul 1925.

În acest proces românii au manifestat un naționalism care a fost specific pentru toate naționalitățile din fostul imperiu bicefal, care s-au constituit în state naționale după 1918.

Cu atât mai mult și aici, în spațiul multietnic al fostului comitat, devenit județul Bistrița-Năsăud. În primul rând, expresia acestui fenomen s-a manifestat în dezbaterile referitoare la noua formulă de organizare administrativ-teritorială. Cele două proiecte, primul, al Consiliului Dirigent, din anul 1919 și al doilea, al guvernului, din anul 1921, au reliefat atitudinea sașilor din orașul reședință Bistrița – expresie a tuturor comunităților din fostul „district săsesc" – aceea de autoguvernare la nivelul comunităților locale. Nu surprinde de aceea faptul că ei au susținut inclusiv „federalizarea" pe criterii etnice, prin constituirea a două entități administrative distincte, „județele" Bistrița și Năsăud[6].

La fel de interesantă a fost și atitudinea în cazul atribuirii de noi denumiri, „acomodate" realităților, pentru localitățile județului. Demarat în anul 1919 de Consiliul Dirigent, care solicita „să binevoiți a rediva, completa și, întrucât numele unor comune s-au impus rău din ungurește, să scrutați prin oameni competenți numele cel original, legat de vreun eveniment istoric, moment etnografic, geografic, ca astfel, să putem avea numele curat românesc al satelor noastre"[7], demersul a continuat

---

[6] Pe larg, la Adrian Onofreiu, *Trăsături ale evoluției orașului Bistrița în perioada interbelică...*, pp. 45–47. Decizia autorităților centrale a fost aceea de a „mulțumi" atât pe sași, cât și pe români, prin constituirea județului Năsăud, cu reședința la Bistrița; *Ibidem,* p. 46.

[7] Apud. Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, *Un altfel de „toponimie și istorie"*, în *Trecutul mai aproape de noi. Omagiu profesorului Gheorghe Marinescu la 70 de ani,* coord. Alexandru Gavrilaș, Dan Lucian Vaida, Adrian Onofreiu, George G. Marinescu, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2015, p. 249

din partea Ministerului de Interne în anul 1923, prin solicitarea ca satelor românești să li se atribuie „numirea română obișnuită sau vechea numire a bătrânilor care se mai păstrează pe hărți vechi, sau în documente locale”, iar celor „populate în majoritate de străini și întemeiate de ei, numele cel mai apropiat de cel original (unguresc, german), însă așa cum e el pronunțat în părțile locului de către români. Vă veți feri după putință, de traduceri ale numirilor de localități în limba română”[8].

Opiniile unor intelectuali români ai locului au susținut fie faptul că „o schimbare a numelor de localități este atât în paguba științei, cât și al uzului practic” , Nicolae Drăganu, fie cele ale lui Virgil Șotropa sau Iulian Marțian, care susțineau redenumirea lor; s-a ajuns la propunerea oficială potrivit căreia „din motive de ordin național și cultural, am trecut peste voința comunelor”. Chiar și așa, noile denumiri preluau *și* pentru localitățile săsești moștenirea istorică – uneori impusă din limba maghiară – tradusă în limba română: Pinták = Pintic; Kisdemeter = Dumitrița; Vinda = Ghinda; Csépán = Cepari; Péters/Petersdorf = Pietriș; Szásztörpeny/Treppen = Tărpiu; Dipse/Durbach = Dipșa; Lekencze/Lechnitz = Lechința[9].

Definită în epocă ca *proces de românizare,* acțiunea constantă și continuă a autorităților române a urmărit „raționalizarea” tuturor aspectelor preluate din trecut, în ideea de a conferi un caracter unitar, național pe întreg teritoriul administrat.

Acest efort a fost reflectat constant și în paginile noului ziar românesc care a apărut la Bistrița. Preluând moștenirea culturală a presei românești antebelice[10], „Gazeta Bistriții” a susținut cu fervoare, în primii ani de apariție, necesitatea acestui demers. De aceea, a găzduit cu generozitate în paginile ei articole care susțineau această tendință.

---

8 *Ibidem.*

9 Idem, pp. 252–253. În alte cazuri, prin decizii ale reprezentanțelor comunale s-a decis modificarea denumirii: Bileag=Domnești, sau, păstrarea celei vechi: Bungard, care nu derivă din germanul Baumgarten, ci din denumirea română Gard Bun, pentru că localitatea se afla la periferia județului, sau Vermeș = Vermeșel. Vezi tabloul propunerilor, anexa 3, pp. 256–262.

10 „Minerva”, „Revista Ilustrată” și mai ales, „Revista Bistriței”.

Una din problemele importante a perioadei ce a urmat Marelui Război a fost aceea a redistribuirii pământului. Reforma agrară promisă în timpul războiului și concretizată prin cele două legi, cea din 1919, pentru Transilvania și cea din 1921, pentru întreaga țară a cunoscut aspecte particulare în această zonă.

În primul rând, s-a pus problema arendărilor forțate. Acest proces a fost aplicat și localităților săsești. De aceea, se considera nedreaptă lamentarea ziarului săsesc „Bistritzer Deutsche Zeitug", care considera o adevărată „vărsare de sânge" acest fenomen. În acest sens, era criticată asertiunea potrivit căreia „aproape cu 10.000 jug. a fost împuținat pământul săsesc din acest ținut prin arendările forțate, caracterizându-le ca „o lăsare de sânge, care atinge greu economia săsească", era nefondată. Pentru a clarifica problema, erau invocate atât faptul că, cea mai mare parte din pământul arendat forțat, de 6.000 jug., era format din teritoriul de proces dintre comunele săsești Iad/Livezile, Dumitra Mare, Pintic/Slătinița și între comunele românești someșene, Ilva Mică, Nepos, Feldru, Rebrișoara, pentru care era în curgere procesul de veacuri și care, satele românești l-au folosit și mai înainte cât și că mai rămâneau aproximativ 3.000 jug., luate de la toate celelalte comune săsești, aproximativ 60–350 jug./comună[11].

[11] Gazeta Bistriții", Bistrița, anul I, nr. 15, 11 iunie 1921, p. 2. Și mai gravă a fost situația în cazul diferendului secular dintre localitățile săsești Dumitra, Slătinița și Unirea, pe de o parte, și cele românești Feldru, Nepos, Ilva-Mică și Rebrișoara. Urmarea aplicării reformei agrare a dus la reaprinderea conflictului, astfel că în 19 iunie 1921 pe străzile orașului Bistrița „țăranii sași din Dumitra Mare escortau țărani români din Rebrișoara, bătrâni, femei, copii, vite cu pluguri, în cea mai deplorabilă stare, unii cu fețele crunte, sângerate". Aceasta, ca rezultat al faptului că românii au intrat cu plugurile în teritoriul de ceartă, însă sașii „au năvălit tot satul asupra lor, i-au bătut crunt și pe lângă aceasta, ca și când ar fi fost în exercitarea autorității, i-au escortat la Bistrița să-i predea autorităților române cu atâta încredere, parcă ar fi fost să-i predee Tribunalului fostei Universități săsești în vremurile robiei noastre". S-ar putea așa ceva, dacă minoritățile noastre s-ar simți oprimate?; Idem, nr. 10, sâmbătă, 27 mai 1921, p. 2. Vezi și articolul de sinteză *Procesul comunelor someșene cu comunele Iad, Dumitra Mare și Pintic,* în Idem, anul II, nr. 12, sâmbătă, 15 iulie 1922, p. 1. Pentru modul corect în care autoritățile române au aplicat în acest caz, în mod absolut corect reforma agrară, vezi și Adrian Onofreiu, „*Cearta de hotar*" *sau aspecte ale unui diferend etnic*

Situația provenea din specificul relațiilor de proprietate de aici. Moștenirea funciară a populației săsești a determinat ca aplicarea reformei agrare să fie făcută cu deosebire pentru aceste proprietăți. Constatarea era aceea că „exproprierile cad mai toate, în fostul district al Bistriței.

Afară de Galați și Bileag/Domnești, s-a declarat de expropriabile și deci, s-au dat în arendă forțată, bunul Institutului cetățenilor săraci din Bistrița (241 jug.), 10 jug. proprietatea orașului și 231 jug. de la firma Röhrlich&Brecher. De la Budacul Săsesc s-a dat tot locuitorilor din Bistrița 102 jug. pășune. De la comuna Dorolea s-au dat 400 jug. pășune comunelor Borgo Rus și Borgo Joseni, de la Sigmir, 100 jug. pășune la Brașfalăul de Sus, de la Uifalăul Săsesc și Ghinda 328 jug. pășune, 31 jug. grădini și 60 jug. pășune la Cușma, de la Crainimăt, 130 jug. cumpărate în 1913 s-au dat la Sărățel, de la Tărpiu, 150 jug. la Brașfalăul de Jos și Tăure. La Sângeorzul Săsesc de la bancă, 384 jug. De la Lechința s-a dat la Herina 140 jug”[12].

Chiar și în procesul legislativ, deputații sași au votat împotriva legii agrare, motivați de faptul că fiindcă nu li s-au dat privilegii, ci au fost supuse și pământurile lor la expropriere. Ei au cerut să nu li se ia nimic, ci să li se mai dea chiar și celor care au peste 50 jug. În sprijinul tezei românești erau și cifrele oficiale. Potrivit raportorului la proiectul de lege, situația generală era următoarea: „minoritățile, 1.892.000, dețin 11.283.818 jug.; românii, 3.316.000, numai 3.598.669 jug.: După reforma agrară ar cădea sub expropriere 2.000.000 jug. cultivabil și 600.000 jug. pășune. Dacă toate acestea s-ar da numai la români, și atunci le rămâne minorităților 8.680.000 jug., iar majoritatea românească ar avea încă numai 6.200.000 jug.

multisecular în privința proprietății. Contribuții documentare”, în Arhiva Someșană”, seria III, Năsăud, XVI–XVII, 2017–2018, pp. 63–142.

[12] Idem, nr. 11, 16 aprilie 1921, p. 1.

Dar între expropriați vor fi și români destui, iar pământ vor primi și ungurii lipsiți și sașii (aceștia fiind mai puțini), așa că proporția de sus e și mai nefavorabilă pentru noi"[13].

Și mai elocventă a fost situația în cazul aplicării în serviciu a românilor. Deși erau, din punct de vedere numeric, aproape egali sașilor, nu erau primiți în oficii, nici în localități și, cu atât mai puțin, în reședința județului, orașul Bistrița. Exemplele au fost nenumărate, iar presa le consemna ca atare.

„Favorul de a fi ocârmuiți de funcționari de neamul lor îl mai mult sașii decât românii.

Dacă sașii primesc scrisori oficioase românești, sunt și români, care primesc „bescheid"-uri nemțești în țara românească.

Ex: un funcționar sas plătit de statul român a dificultat niște scrisori în limba română de la un român (și încă inteligent), îndrumându-l să și le facă în limba... maghiară.

Oare, în fața consiliului orășenesc, a oficiului edil județean, și altor șefi sași și mai ales, a tuturor oficiilor publice, – interoga presa românească – se pot simți și sunt românii mai liberi mai în largul lor, decât sașii[14]?

Cu atât mai mult, reacția românilor era considerată ca îndreptățită. De aceea, cerința era aceea conform căreia nu se dorea o românizare șovinistă, cum au făcut ungurii, nici darea afară din slujbe a funcțio-

---

[13] Și, concluziona documentul, „noi am fi fost fericiți să îngrășăm și noi un petic de pământ, care să-l numim al nostru. Dar nouă ni s-a luat tot și am îngrășat pământ străin și pe străini și pe dușmanii noștri", Idem, nr. 19, sâmbătă, 13 august 1921, p. 1. De altfel, atitudinea ostilă reformei agrare a fost promovată chiar de conducerea sașilor transilvăneni – Volksrath – care acuza România de intoleranță națională, după principiul că „pentru a îndestuli pe sași, trebuia o reformă agrară care să nesocotească interesele tuturor și să menajeze numai păcatele sașilor"; *Iarăși și iarăși acuze de intoleranță națională,* în Idem, nr. 21, sâmbătă, 10 septembrie 1921, p. 1.

[14] Gazeta Bistriții", Bistrița, anul I, nr. 17, sâmbătă, 16 iunie 1921, p. 1. Exemple multe erau aduse la cunoștința opiniei publice. Astfel, la noile percepții de stat înființate în Bârgău, Herina și Șieu, în afară de unii agenți și servitori n-a fost numit nici un singur român de funcționar. Au fost aplicați 4 vigili/paznici de drum, dintre care numai unul român; *Cum românizăm viața publică,* în Idem, nr. 12, sâmbătă, 1 octombrie 1921, p. 1.

narilor neromâni. Însă, se invoca faptul că după ce sistematic, românii au fost delăturați sau respinși din viața publică, „azi, sub stăpânirea românească, trebuie să ocupăm locul ce ni se cuvine în viața publică, în conformitate cu numărul populației românești”.

Și aceasta, deoarece erau o mulțime de șefi de alt neam, care „consecvent părtinesc și ajută pe ai lor să ocupe funcțiuni, pe când ai noștri, unul e prea culant cu străinii, mai culant decât cu ai noștri, altul e inconștient, în alt loc ne mâncăm unii pe alții pe motive de regionalism sau politică de partid”.

Erau acuzate practici incorecte, potrivit cărora și de sus veneau numiri de străini în câteva săptămâni, iar românii trebuiau să aștepte cu anii și să-și caute alte cariere până le venea numirea. Îndrăzneala minorităților mergea până acolo, încât au atacat numirile făcute, unde nu au fost numiți dintre ai lor, cum a fost cazul numirii președintelui la Sedria Orfanală a județului din Bistrița. Apoi, erau desconsiderați funcționarii români calificați, în favoarea celor minoritari, chiar și inferiori ca pregătire și care abia stăpâneau limba română.

Iar concluzia era aceea – valabilă și pentru orașul Bistrița – că, urmare a privilegiilor minorităților, de o parte, și de alta, a nedreptăților de veacuri față de români, orașele erau populate de străini, fără ca românii să fi pus acolo piciorul și nici n-au fost suferiți. Majoritatea funcționarilor trăiau în orașe și au fost recrutați din orășeni, adică, dintre străini, care au rămas tot în majoritate[15].

Elocventă era situația de la Administrația financiară din Bistrița, unde „de prezent sunt funcționari: 26 români, 17 sași (toți în posturi însemnate), 8 maghiari și 1 evreu, ca să zică, în 1920 funcționarii români formau 2/3 , azi, numai 1/2 din total, pe când singura minori-

[15] Sistemul funcționa în detrimentul românilor. „Aceștia (străinii, n. n.) – au rude, cunoscuți în orașe și îi introduc în oficii, să servească la început, gratuit, se preciza în continuare. Când devine un post vacant, chiar și românii care judecă superficial, cred că acel post trebuie dat la cel ce a servit de cinste și e introdus în slujbă”. Iar concluzia era tranșantă: „așa însă, nu vom româniza niciodată orașele, ci se vor moșteni de minorități; Idem, anul II, nr. 14, vineri, 8 septembrie 1922, p. 1.

tate considerabilă în județ, sașii, formează numai 16,5% din populație, iar maghiarii, numai 4%. Mai observăm că, în vreme ce au fost avansați vreo 5 funcționari sași numiți numai în 1921, dintre funcționarii români, care au intrat în serviciu deja de la preluarea imperiului, n-a fost avansat nici baremi unul[16].

Teza așa zisei superiorități culturale a minorităților era combătută cu argumente istorice, prin faptul că „ai noștri au fost numai vitele lor de muncă, are i-au îngrășat o mie de ani" și faptul că „în interesul bunei conviețuiri, dacă vreau ca să le uităm păcatele, să nu ne bage în ochi mereu superioritatea lor culturală și materială, căci atunci nu putem să nu strângem pumnii, căci ne evocă un întreg trecut de umilinți și exploatări din partea lor"[17].

Pentru asanarea situației, era necesară o mai dreaptă repartizare a funcționarilor, proporțional cu numărul lor și deci, a limbii, potrivit principiului că în forurile superioare, pentru a fi admisă, alături de limba română, populația trebuie să aibă un procent de 1/5 din întreaga populația județului. La noi în județ, doar 1/6[18]. Iar exemplele parcă se multiplicau, în dauna și defavoarea elementului românesc. „În județul nostru – relata presa – sașii formează 1/6 parte din populație, deci ar avea dreptul, ca numai al șaselea funcționar să fie sas. Am mai arătat că starea faptică e cu totul alta. Din patru prim-pretori ai județului, la unul, sașii au drept recunoscut. Românii nici nu îndrăznesc să competeze la acela, căci sașii – spre cinstea lor, fie zis – își știu apăra dreptul. Cine

---

[16] Idem, nr. 19, sâmbătă, 30 decembrie 1922, p. 1. La fel, în anul 1924, la Serviciul de Poduri și Șosele „a fost angajat iarăși un minoritar, care poate, nici nu e cetățean român, fiind vienez, aplicat în fosta armată austro-ungară. S-a ținut de formă un examen fiind și mai mulși petenți români. Cum era de prevăzut, minoritarul angajat deja a fost scos ca cel mai calificat și români cu maturitate au fost respinși. Noi nu suntem dușmanii minorităților, dar nu putem tăceam când vedem nedreptățirea și desconsiderarea elementului românesc sub stăpânirea românească"; Idem, anul IV, nr. 23, 1 decembrie 1924, p. 2.

[17] Idem, anul I, nr. 27, sâmbătă, 17 decembrie 1921, p. 1.

[18] Idem, anul I, nr. 10, 2 aprilie 1921, p. 1. Protestul sașilor împotriva acestei prevederi a fost definit prin cuvântul „ungeheuerlich/monstruos, relativ la dispoziția guvernului ca „toate oficiile, pe viitor, să corespondeze numai în limba română, atât între sine, cât și cu centrul de la București"; Idem, anul II, nr. 19, sâmbătă, 2 decembrie 1922, p. 1.

ne apără drepturile noastre baremi la celelalte 3 posturi de prim-pretori? Noi credem – se preciza la interogația de mai sus – că datoria aceasta e a guvernului român”[19].

Sau, în domeniul obligativității susținerii din partea statului român a învățământului minorităților. Aici, poziția era și mai tranșantă. „Ei bine, aceea care s-au cultivat și îmbogățit în detrimentul și din sudoarea noastră, se cuvine, după sfânta dreptate, ca să-și susțină școlile din acel prinos câștigat pe socoteala noastră – titra presa locală. Iar poporul român exploatat de veacuri se cuvine să fie ajutat și sprijinit de stat, până ce se vor egaliza urmele nedreptăților de o mie de ani, până când va ajunge în cultură și bunăstare, minoritățile din mijlocul lui”[20].

Desigur, o dată cu evoluția unitară a statului român, asperitățile s-au atenuat. Evident, și tonul presei locale românești s-a modificat și s-a rezumat la consemnarea unor „victorii” de parcurs ale românilor, dintre care amintim: instituirea comisiei consultative pe lângă Primăria orașului Bistrița, la data de 7 noiembrie 1923, în următoarea componență: Dumitru Budușan, proprietar; George Curteanu, director de bancă; Dr. Dionisu Login, avocat; Dr. Vasile Pahone, avocat; Grigore Pletos, protopop ortodox; Dionisiu Vaida, protopop greco-catolic; George Matehiu, proprietar de tipografie; Emil Domide, director de liceu; Dr. Leon Scridon, avocat; Matei Șirlincan, director de bancă; Carl Csallner, proprietar de tipografie; Gustav Csallner, comerciant; Dr. Arthur Connerth, deputat; Friederich Hofstädter, protopop evanghelic-lutheran; Dr. Gustav Kelp, director de bancă; Gottfried Simbriger, cismar; Wilhelm Wittstock, ceasornicar; Gustav Ziklei, proprietar de tipografie; Dr. Victor Gondosch, avocat; Richard Alberti, director; Eugen Keresztes, director de bancă; Hermann Brecehr, fabricant; Izrael

[19] Idem, anul III, nr. 1, 18 ianuarie 1923, p. 1.

[20] Idem, anul I, nr. 16, 25 iunie 1921, p. 1. Și, continua explorarea presa locală, susținând ca statul român să impună obligativitatea limbii române în școlile minoritare; Idem, anul III, nr. 18, 15 octombrie 1923, p.1.

Rachmuth, prezidentul comunității izraelite[21]; sau, aprecierile cu valoare concluzivă, atunci când era menționat răspunsul prim-ministrului Ion I.C. Brătianu la interpelarea senatorului sas Arthur Poloni, cu ocazia discutării proiectului legii administrative, în care se arăta realitatea momentului invocat: „acum, când sunt cunoscute suferințele acestui neam oropsit, ce e neamul românesc, când dânsul nu a fost altceva decât un izvor de câștig pentru sași, și acum, când aceștia își pot cultiva limba și profesa credința nestingheriți de nimeni, și conducătorii sași totuși strigă că sunt neîndreptățiți și cer încă, și privilegii identice celor de sub regimul unguresc"[22].

Timpul și-a urmat scurgerea... Realitățile s-au schimbat. Numai așa putem să constatăm faptul că: la decesul lui Solomon Haliță, citatul reprodus din ziarul săsesc Bistritzer Deutsche Zeitung" consemna o schimbare radială a discursului, creionând astfel personalitatea celui dispărut: „a condus această slujbă (de prefect – n.n.) înaltă într-un mod conciliant, nepărtinitor și cu dreptate, nu ca reprezentant al sistemului liberal, nici ca unul înregimentat într-un partid, ci, prin felul său simplu și cinstit, a fost un slujbaș credincios al Stăpânului și Regelui său și un funcționar harnic și conștient al Statului și Neamului său. „Locul pe care a pășit omul cel drept este sfințit pentru întreaga viață și operele sale vor urma lui"[23]; în anul 1927 s-a realizat un acord cu sașii în alegerile locale de la Bistrița[24]; în anul 1934 a fost numit/

---

[21] Idem, anul III; nr. 20, 15 noiembrie 1923, p. 1. Era și consecința faptului că românii „crescuseră" numeric și erau tot mai prezenți, fie intra-muros, cât și în proximitatea acestora, în recent identificata „mărginime a Bistriței"; apud. Ioan Aurel Pop, *Cuvânt către cititori,* în Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Românii din Bistrița. Studii. Documente. Mărturii. Vol. I,* Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018, pp. 10–11 și capitolul *Românii din Hrube,* pp. 17–70. Vezi și sinteza raporturilor dintre români și sași la Virgil Șotropa, *Din trecutul Românilor bistrițeni,* în „Gazeta Bistriții", anul V, nr. 1, 25 decembrie 1924 – 1 ianuarie 1925, pp. 1–2.

[22] Idem, anul V, nr. 7, 1 aprilie 1925, p. 1.

[23] Idem, anul VI, nr. 24, 15 decembrie 1926, p. 2.

[24] *Acordul încheiat cu sașii în alegerile comunale din orașul Bistrița,* în Idem, anul VI, nr. 4, 15 februarie 1926, p. 1, ca și reluatul acestuia, sintetizat astfel: „compatrioții noștri sași trebuie să tragă din victoria lor aparentă concluzia că conducerea acestui oraș nu mai poate fi altul, un privilegiu rezervat majorității săsești", și faptul că

instalat[25] – e drept, nu ales – primul primar român al Bistriței[26]; în anul 1938 a fost dezvelită la Bistrița statuia lui Andrei Mureșanu[27].

Au fost tot atâtea realizări ale românilor în burgul – până nu demult, dominat de sași – al Bistriței.

Dar, ca și în viața cotidiană, și aici, „mersul lumii" a schimbat din nou raporturile dintre români și sași. A fost determinant în acest proces ascensiunea extremei drepte în Germania. O dată cu instalarea lui Hitler în calitate de führer, s-a schimbat și atitudinea etnicilor germani din Transilvania. Treptat, au aderat la mișcarea național-socialistă și și-au constituit structuri proprii, cu legături ancorate în cercurile de decizie de la Berlin.

Se părea că timpul lucra în favoarea acestui curent. Însă, anul 1940 a determinat schimbări radicale. În primul rând, nord-vestul Transilvaniei a fost cedat – urmare a celui de la doilea arbitraj de la Viena, din 30 august 1940 – Ungariei horthyste. Reacția populației din acest teritoriu a cunoscut manifestări deosebite. Dacă beneficiarii direcți, maghiarii, s-au pregătit pentru „revenirea" și aici, germanii și românii au încercat, fiecare de pe poziții aparte, să-și asigure existența viitoare în condiții cât mai favorabile.

În acest context, primele zile din septembrie 1940 au înregistrat acțiuni intense. Pe de o parte, sașii au încercat să obțină un statut aparte, care să le păstreze legătura cu germanii din Ungaria și cei din patria de origine. Pe de altă parte, oameni politici români sau maghiari au făcut eforturi în direcția „atenuării" consecințelor arbitrajului, evident, de pe poziții opuse.

„noi, românii, în alegerile comunale din orașul nostru, nu se poate face politică de partid, ci numai o politică românească, bazată pe o bună înțelegere cu toți compatrioții noștri orășeni"; Idem, nr. 5, 1 martie 1927, p. 1.

[25] În calitate de președinte al Comisiei Interimare.

[26] Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Întâiul primar român al Bistriței. Avocatul Corneliu Mureșan* (*1903–1996*), în *Trecutul mai aproape de noi. Omagiu profesorului Gheorghe Marinescu la 70 de ani...,* pp. 295–328.

[27] Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Statuia poetului Andrei Mureșanu la Bistrița. Cronologie documentară,* în „Revista Bistriței", Bistrița, XXVII, 2013, pp. 225–238.

Din partea fostului județ Năsăud inițiativa lui Victor Moldovan – în subconștient, încă om politic – a urmărit salvgardarea apartenenți la România a entității administrative în care/și pentru care activase întreaga perioadă interbelică. Ea s-a concretizat prin contactarea fostului senator maghiar din perioada interbelică, E. Gyárfás, în ideea unui schimb de teritoriu și populație, eludând sau, modificând decizia de la Viena. În acest context, Victor Moldovan propunea ca județul Năsăud să rămână României, în schimbul „pătrunderi adânci" a maghiarilor în „intrândul secuiesc" (zona județului Târnava Mică). Inițiativa nu a avut sorți de izbândă, deoarece noua graniță fusese trasată definitiv la Viena[28].

A doua direcție a fost cea a acțiunii reprezentanților etniei germane. Ea s-a concretizat prin demersuri ale sașilor bistrițeni, reprezentați de Fritz Holtzträger – stabilit între timp la Sibiu – sprijinit de führerul local, Robert Clemens. Esența demersurilor celor doi a fost, în primul rând, de a stopa proiectata acțiune de evacuare a populației din acest teritoriu în Germania – ceea ce le-a succes – și apoi, de a obține un statut aparte în cadrul noului stat maghiar, voit „extins" în granițele lui medievale. Al doilea obiectiv a fost realizat doar parțial, deoarece etnicii germani din teritoriul transilvănean cedat au obținut – din punct de vedere organizatoric – doar apartenența la zona de influență politico-administrativă gestionată de Ungaria hortystă[29].

A urmat „tăvălugul" celui de al doilea război mondial. Consecințele au fost dezastruoase pentru sașii transilvăneni. Plătind tributul aderării la național-socialism și al implicării în război – ambele, asumate sau impuse? – au fost nevoiți să suporte calvarul evacuării din patria lor adoptivă, la sfârșitul conflictului.

---

[28] Timea Darlaczi, Adrian Onofreiu, *Două misiuni imposibile din Transilvania în septembrie 1940,* în „Anuarul Arhivelor Mureșene", Târgu-Mureș, serie nouă, nr. III (VII), 2014, pp. 226–240.

[29] Idem, doc. 1, pp. 229–232; *Ibidem*, *Realități din Transilvania după 30 august 1940. Contribuții documentare,* în Idem, V (VIII), 2015, pp. 318–339.

A rămas doar... trecutul. Asumat în diferite ipostaze, atât de românii băștinași, cât și de urmașii sașilor pribegiți în „heimat"-ul de origine, Austria și Germania.

Pilduitor era mesajul fostului deputat sas Rudolf Schuller din 25 iulie 1945, care sintetiza deceniile interbelice ale evoluției populației germane din Transilvania și consecințele alăturării Germaniei, astfel: „rog să nu se nimicească un popor care a putut fi dus pe cale greșită, prind conducătorii lui vinovați... România are față de Germania, fără îndoială, pretenții de despăgubire. Noi, sașii, am venit din Luxemburg și împrejurările Mosel-Franke a acestei țări. Reîntoarcerea noastră acolo de unde am venit de veacuri înainte ar putea fi o soluție naturală a soartei noaste"[30].

Ceea ce s-a și întâmplat, însă în cu totul alte condiții. Dictate, culmea, în primul rând, de cei... învinși, pentru o parte din propriul lor popor[31]!

Apoi, în perioada anilor '70 ai secolului XX, o parte a sașilor transilvăneni au emigrat, fie și prin „cumpărarea" lor din partea statului german.

În prezent, trecutul se relevă prin reîntoarcerea periodică a urmașilor celor risipiți de al doilea război mondial și a celor emigrați mai târziu, ajunși la vârste respectabile.

---

[30] Adrian Onofreiu, *Orașul Bistrița în timpul administrației militare sovietice* (*13 octombrie 1944 – 13 martie 1945*). *Mărturii documentare,* în „Revista Bistriței", XVI, 2002, doc. 16, p. 375.

[31] Detalii la Ștefan I. Pop, *O pagină de istorie. Vieața județului Năsăud de la 13 octombrie 1944 la 13 martie 1945,* Tipografia „Minerva" Bistrița, 1947; Alexandru Pintelei, Horst Göbbel, *Wendepunkt in Nordsiebenbürgen/Punct crucial în Ardealul de Nord,* Editura/Verlag Haus der Heimat Nürnberg, Nürnberg, 2004; *Sașii ardeleni între statornicie și dezrădăcinare,* editori, Corneliu Gaiu, Valentin Orga, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2006, *Wir Nösner. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Stadt Bistriz und des Nösnerlandes. Contribuții la istoria și cultura orașului Bistrița și a Ardealului de Nord,* Herausgegeben von der Heimatortsgemeinschaft Bistritz-Nösen, vorsitzender Dr. Hans Georg Franchy, Eigenverlag der HOG Bistritz-Nösen, Wiehl-Drabenderhöhew, 2014;

Iar Nösnerland-ul/ținutul Bistriței străvechi îi primește de fiecare dată la fel, cu ospitalitatea specifică celor deveniți cvasi-majoritari aici, românii.

CUPRINS

ISBN: 978-606-37-1001-8
ISSN: 2558-8958
ISSN-L: 2558-8958